

um:ag UĞUR MUMCU ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK VAKFI

um:ag Vakfı Yayınları: 22
Bütün Yapıtları Dizisi: 20

40'LARIN CADI KAZANI

UĞUR MUMCU

1'inci Baskı: Mayıs 1990, İstanbul
17'inci Baskı: Agustos 1996, Ankara, 3 000 adet
40'ların Cadı Kazanı" 16. baskıya kadar "Tekin Yayınevi" tarafından toplam 57 000 adet yayınlanmıştır.

ISBN 975-8084-13-5

Yayın Yönetmeni: Ali TARTANOĞLU

Kapak Tasarımı ve İllüstrasyon: SOLARİS

Dizgi: um:ag

Baskı: DUMAT

40'LARIN CADI KAZANI

UĞUR MUMCU

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
ÖNSÖZ

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZİLERLE KAFKASYA PAZARLIĞI 1
Alman Turancılık Masası 7
Sütlüce'deki Patlama 12

İKİNCİ BÖLÜM

KIZIL ELMA **45**
Aldırma Gönül Aldırma 48
Adsız, Sabahattin Ali'yi Düelloya Çağırıyor 55
ABD'nin Turan Raporu 59
Dava Başlıyor 60
Kalkın Ey Ehli Vatan 72
Doktor Şefik Hüsnü 77
Dil Tarih Olayları 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞIN EN GÜZEL GÖZLÜ MAARİF MÜFETTİŞİ .. **105**
Nazım Hikmet Olayı 121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ İSYANA TEŞVİK ETMEDİM 137
Haşmet Orbay Olayı 143
Muzaffer Kayalıbay Cinayeti 149
SONUÇ 151
NOTLAR
Birinci Bölüm 153
İkinci Bölüm 156
Üçüncü Bölüm 161
Dördüncü Bölüm 164
AD DİZİNİ 167

SUNUŞ

Atatürkçü, laik, cumhuriyetçi, demokrat bir Türkiye'nin yılmaz savunucusu; devrimci, hep emekten yana, araştıran ve sorgulayan gazeteci Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 günü otomobiline konan bir bomba ile, inandığı tüm bu değerler uğruna yaşamını yitirdi.

Eşi Güldal Mumcu ile çocukları Özgür ve Özge; Uğur Mumcu'nun, yukarıda ana çizgilerini vermeye çalıştığımız kişiliğini gelecek kuşaklara aktarmak; kütüphanesini, arşivini ve tüm yazılarını tasnif edip araştırmacıların kullanımına sunmak, gazeteciliğe hevesli gençleri, araştırmacılık alışkanlığıyla mesleğe kazandırmaya çalışmak vb. amaçlarla **Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'**nı Ekim 1994'te hukuken, Aralık 1995'te de fiilen yaşama geçirdiler

Bu amaçlar dışında vakfın elbette görevleri de var Bunlardan ilk akla geleni ve belki en önemlisi, aradan üç yıldan fazla bir süre geçmesine karşın hala sonuçlanmamış, hala **fail-i meçhul** durumdaki **Mumcu Cinayeti'**nin sonuna kadar takipçisi olmak. Bu görevin ilk ürünü sayılabilecek **SUİKAST RAPORU 93/96 Uğur Mumcu Cinayeti Soruşturması Sorgulanıyor** adlı çalışma, bir **um:ag** yayını olarak okuyuculara ve Uğur Mumcu dostlarına sunuldu.

Bir başka görev, bir başka borç, ama aynı zamanda hak ise, Onun daha önce yayınlanmış kitaplarının, bu kez adını taşıyan **um:ag** logosu altında yayınlanması idi. Böylesi bir cinayet söz konusu olmasaydı, bizim için de böyle bir görev doğmayacaktı. Ama cinayet, bu görevi kaçınılmaz kıldı. Elinizdeki kitap işte bu görevin bir ürünü.

Bu noktaya ulaşılmasında, Mumcu'nun bütün kitaplarını 1975'ten bu yana, 21 yıldır dostlukla, özenle yayınlamakta olan Tekin Yayınevi'ne ve Sayın Kemal Karatekin'e hem bu hizmeti, hem de anlayış ve katkılarından dolayı teşekkür ederiz. 40'ların Cadı Kazanı'nın ilk 16 baskısı da Tekin Yayınevi tarafından yayınlanmıştı.

Türkiye koşullarında hele Uğur Mumcu Vakfı olarak, belli bir özel, toplumsal amaçla kitap yayınlamak güç bir iş. Tür-

kiye'nin ekonomik ve toplumsal koşulları, bu koşulların özellikle yayıncılık sektörüne nasıl yansıdığı biliniyor. Öteki giderler göz ardı edilse bile, kitap fiyatının yarıya yakınının dağıtım, üçte birinin de kağıt gideri olarak düşünülmesi, sorunu kavramak için yeterlidir sanırız.

um:ag da en büyük sıkıntıyı kitapların fiyatını belirlerken yaşadı. Hem olabildiğince nitelikli ürün yaratmaya, hem de burada **kitap** olan bu ürün ile, Uğur Mumcu okurları arasında bir uzaklık olmamasına uğraşırken çok zorlandık. Kitaplarımızın fiyatı bilinen tüm gerçeklere karşın yüksek bulunabilir Ama kağıt ve baskı kalitesi dikkate alınırsa, kitaplarımızın fiyatının sık sık değişmemesi için çaba harcanacağı bilinirse, okuyucunun hoşgörü katsayısının da artacağını umuyoruz.

40'ların Cadı Kazanı'nın şu anda elinizde bulunması, bu umudumuzun yersiz olmadığını gösteriyor. Bu, ayrıca, ülkemizi siz dost okurlarla birlikte aydınlık yarınlara taşımak amacıyla kurulan Uğur Mumcu Vakfi'na yapılmış önemli bir katkı. Sağ olun.

Bir önemli görevin gereği olan bu kitapların yeniden yayınlanmasında bize çok değerli katkılarda bulunan, Abdullah Nefes, Öcal Beningtan, Savaş Sönmez, Hakkı Erdem, Canan Duran, Çiler Keleş, Sezer Yücel, Neriman Küpçü, Fatih Alpertan, Şebnem Kocabıyık, Zeynur Türkmen, Sunda Işık ile Kubilay Gönen ve arkadaşlarını, Dumat Matbaası ve çalışanlarını, kapak düzenlemelerini büyük bir ustalık ve özenle yeniden yapan Emrah Yücel ve Murat Kaya'yı da unutmadık. Onlara da içtenlikle teşekkür ediyoruz.

Çağlar boyunca daha iyi, daha güzel, daha aydınlık bir dünya dileyen insanlar, düşünceleri uğruna eziyet çektiler, öldürülmeyi göze aldılar, öldürüldüler Yaşamını, bu yolda gözünü kırpmadan feda edebilecek insanlara gerek duyulmayan, ışıl ışıl ve güzel bir dünyanın, ancak sizin gibi aydınların emeği ve çabası ile oluşacağına inanıyoruz.

Bu çabanın başarıya ulaşabilmesinin ilk koşulu, unutmamak!

Düşünenlerin öldürülmemesi,öldürülenlerin unutulmaması dileğiyle...

um : ag

ÖNSÖZ

40'lı yıllar, yazın tarihimizin pek aydınlanmayan bir bölümünü oluşturuyor.

Cumhuriyet gazetesinde 1990 yılı 11-24 Şubat günleri arasında yayınlanan "40'ların Cadı Kazanı" başlıklı yazı dizisinde bu döneme damgalarını vuran kişiler ve olaylar incelendi.

Yayınlanan belgelerin bir kısmı ilk kez gün ışığına çıkıyordu. Bazı belgeler tozlu dosyalar arasında unutulmuştu. Adliye mahzenlerindeki dosyalar kağıt yapılmak üzere Seka'ya gönderilmişti. Olaylarla ilgili müfettiş raporları ve soruşturma belgeleri de Milli Eğitim Bakanlığı'nın arşivlerindeydi. Belki bunların bir kısmı da ünlü "maarif yangını"nda kül olmuştu.

Gerek dizide, gerek elinizde tuttuğunuz kitapta olaylar, belgelerin ışığı altında incelendi. Belgelerin bir kısmı bir araştırma sırasında rastlantı sonucu elime geçen "Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası" dosyasındaydı.

Tutanaklar, soruşturma dosyaları, gizli yazışmalar ve sicil özetleri artık elimdeydi. Bunları tek tek inceledim. "Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası" yalnızca bir "hakaret davası" değildi; dava o devrin bütün siyasal koşullarını da yansıtıyordu. Bu yüzden alanını daha da geniş tutmayı düşündüm.

"Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası" ile başlayıp, "1944 ırkçılık-Turancılık Davası" ile süren ve "Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası" ile noktalanan davalar, bir dönemin sağ-sol kavgasını yansıtıyordu.

Bütün bu dava dosyalarını inceledim. Savunmaları değerlendirdim. Sanıkları, o günden bugüne uzanan zaman dilimindeki yaşam öyküleri ile tanıtmaya çalıştım.

40'lı yıllar savaş yıllarıydı.

Bu yılların siyasal çerçevesini çizmek için de Nazi Alman-

yası'nın Türkiye'deki çalışmalarını inceledim. Bu çalışmalar ile ilgili belgeler Federal Almanya'da yayınlanmıştı. Bu belgelerin bir kısmı da "Havass Yayınları" tarafından "Alman Dışişleri Dairesi Belgeleri-Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)" adlı bir kitapta toplanmıştı. "Onur Yayınları" arasında yayınlanan "Türkiye'de Faşist Alman Propagandası" adlı kitapta da bu döneme ilişkin belgeler ve değerlendirmeler yer almaktaydı.

Bu kaynaklarla da yetinmedim ve Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerini bularak bunları inceledim. Bu belgeler, ünlü Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın bir "Nazi işbirlikçisi" olduğunu hiçbir yorumu gerektirmeyecek biçimde gözler önüne sermekteydi.

Nuri Paşa (Killigil) ile birlikte Azerbaycan seferi ve İslâm orduları başkomutanlığı serüvenlerine de kısaca göz attım.

Azerbaycan olayı neydi? Atatürk, niçin Azerbaycan'ı Sovyetlere bırakmıştı?

1. Dünya Savaşı ve bu savaştaki Irak cephesi ile Azerbaycan seferi ile ilgili olarak Kazım Karabekir'in "İstiklâl Harbimiz" kitabı ile General Fahri Belen, General Ali İhsan Sabis'in Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları'ndan "İstiklâl Harbi 3. Cilt" adlı kitapları incelendi. İlhan Selçuk'un "Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı" ve Burhan Oğuz'un "Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler" kitabı ile Şevket Süreyya Aydemir'in "Enver Paşa" kitapları da yeniden gözden geçirildi.

Bu dönemle ilgili bütün anılar da kaynaklarım arasındaydı. O günlere ilişkin gazete ve dergiler de tek tek okundu.

Gazeteciler, yazı dizilerini yazarlarken, ele aldıkları olayların çarpıcı yönlerini ön plana çıkarırlar. Her bir bölüm çarpıcı bir olay ile sunulur.

Yazı dizisini kitaplaştırırken de aynı yöntemi izledim. Ancak, bazı bölümleri genişlettim, yazı dizisinde hiç yer almayan konuları da kitaba yerleştirdim.

İleride bu konuları incelemek isteyen araştırmacılar için bu olaylara ilişkin kaynaklar ve ayrıntılar da dip notlarında verildi.

Yazı dizisinde adları geçenlerin kendileri ve yakınlarının yaptıkları açıklamalar da kitaba konuldu.

Bu olaylarda yer alan kişilerin kısa yaşam öykülerini de ilgili bölümlerde bulacaksınız.

Şunu da kaydetmeden geçmeyeyim; bu yazı dizisi ya da kitap, olayları kronolojik olarak ele alan bir tarih incelemesi değildir.

Gazetecinin ve tarihçinin işlevleri ayrıdır. Gazeteciler, tarih yazmazlar; tarihçinin yararlanacağı kaynakları bulmaya ve bu kaynakları sunmaya çalışırlar.

Tarihçinin görevi başkadır. Tarihçi, tarihi yazarken, anılardan ve belgelerden yararlanır.

40'lı yıllar ile ilgili birçok anı yayınlandı. Ben, bu küçük araştırmada, anılardan çok belgelere dayanmaya özen gösterdim.

40'lı yıllarda yer alan bu olayların hemen hepsi ayrı ayrı incelemeye değer konulardır. Söz gelişi, Köy Enstitüleri ya da DTCF'deki olaylar, ırkçılık-Turancılık davası, başlı başına inceleme konularıdır. Bunun gibi Hasan Ali Yücel'in kişiliği, yaşam öyküsü ve Türk milli eğitimine yaptığı unutulmaz katkılar ayrı ayrı incelemeler gerektirir.

Amacım, kuşbakışı da olsa 40'lı yılları biraz daha yakından görebilmek ve gösterebilmekti. 40'lı yıllar, bugünleri de yönlendiriyor. Cadı kazanları bugün de kaynıyor. Kazanların içinde yananlar ve bu kazanların altlarına odun atanlar bugün başka başka insanlar. Ama sonuç değişiyor mu?

Hayır.

Uğur Mumcu
Nisan 1990, Ankara

Bu kitabı, 31 Ocak 1990 günü düşürüldüğü pusuda karanlık güçlerce öldürülen, Atatürk İlkeleri'nin ve özgürlükçü demokrasinin yılmaz savunucusu, yorulmaz araştırmacı, erdem ve onur simgesi Prof. Dr. Muammer Aksoy'un anısına adıyorum.

U.M.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZİLERLE KAFKASYA PAZARLIĞI

"Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lazım geldiğini iddia edenler hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdırlar? Türk milletine yalnız bela ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin, Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı muhakkaktır. Bu hareketlerden yalnızca yabancılar faydalanabilirler. Fesatçılar, yabancılara bilerek mi hizmet ediyorlar? Bunları hüküm olarak kestirmek bugün mümkün değildir. Ama yabancıya hizmet kastı ve yabancının yakın ilgisi hiçbir zaman meydana çıkmasa dahi hareketlerin Türk milletine, Türk vatanına zararlı olması ve bunlardan yalnız yabancıların faydalanmış olması söz götürmez bir hakikattir."

İSMET İNÖNÜ
(Cumhurbaşkanı)
19 Mayıs 1944

Tarih, 22 Ağustos 1941.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile ilişkilerinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı Dr. Emst Woerman, Bakanlık Müsteşarı Weizsaecker'e ivedi kaydıyla bir rapor sunuyordu. Hitler Almanyası'nın Dışişleri Bakanlığı o günlerde Berlin'de önemli bir konuğunu ağırlamaya hazırlanmaktaydı. Rapor, bu

önemli konuk ile ilgiliydi. Önemli konuk, Pansiyon Victoria Caroline Vick, Kurfür-stendamm 202/4 Berlin W 15 adresinde kalacaktı.

Altında Woerman imzası bulunan Alman 892 sayılı gizli yazı şöyleydi:

"Elçi Von Rintelen telefonla Sayın Reich Dışişleri Bakanlığı'na Büyükelçimiz Von Papen'den bir mektup geldiğini ve bu mektupta Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın Leipzig Fuarı nedeniyle Berlin'e geleceğini ve bu arada Dışişleri Bakanlığı'nda da görüşmelerde bulunacağını belirttiğini bildirmiştir."

40'lı yılların başında bir Türk paşası, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen ile sık sık İstanbul'da buluşurdu. Görüşmeler saatlerce sürerdi. Bu görüşmelerde zaman zaman Elçilik Müsteşan Hilger de bulunurdu.

Bu paşanın adı Nuri, soyadı da Killigil'di.

Büyükelçi Papen ile Nuri Paşa arasındaki konuşmaların konusu Alman ordularının Sovyetler'e saldırısıydı.

O sıralarda Almanlar, Nuri Paşa aracılığı ile Türkiye'deki ırkçılık-Turancılık düşlerini canlandırmaya çalışıyorlardı. Woerman'ın gizli yazısı, bu görüşmelerin amacını da özetlemekteydi:

"Sayın Büyükelçi Von Papen, Nuri Paşa'nın Pan-Turancılık öncülerinden biri olması nedeniyle kendisini Berlin'e gelişinde karşılamam ve paşaya eşlik ederek, yapılacak görüşmelerde Sayın Dışişleri Bakanımızın kendisi ile bu konu üzerinde özel treninde konuştuğu Müsteşar Hilger'in bulunmasını sağlamamı istemiştir. Sayın Hilger'in önümüzdeki günlerde Berlin'e geleceği de haber alınmıştır."

Woerman, 17 Eylül 1941 günü "U St. S. Pol No:88" sayılı gizli raporunda şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Enver Paşa'nın kardeşi ve Pan-Turancılık hareketi öncüsü Nuri Paşa ile 11 Eylül tarihinde bir görüşme yapmıştım.

Nuri Paşa'nın bana açtığı fikirleri, Ankara'daki büyükelçiliğimizin gönderdiği raporlarla da genel hatlarıyla bilinmektedir... Bu görüşler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1- Pan-Turancılık hareketinin amacı, bugünkü Türkiye

sınırları dışında kalan Türk halklarına özgür bir devlet yapısı kazandırmaktır. Yani, bu bölgeler Türkiye tarafından alınmayacak fakat siyasal olarak Türkiye'ye bağlanacaktır.

2- Nuri Paşa'ya göre bu halklar ilk planda bugüne kadarki Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan ve Kuzey İran'da (Azerbaycan'da) yaşayan Türk soyundan gelen halklardır. Sovyetler Birliği'nde öncelikli olarak Azerbaycan ve Azerbaycan'ın kuzeyinde yer alan Dağıstan talep edilmekte, ayrıca Kırım ve Volga ırmağı ile Urallar arasında kalan, yukarıda kuzeye çıkarak Tatar Sovyet Cumhuriyeti'ne kadar uzanan bütün bölgenin tamamı istenmektedir. Bu arada bu bölgelerde yaşayan Türk halklarının da bazı yörelerde çoğunlukta, bazı yörelerde de azınlıkta oldukları kabul edilmektedir. Bölgelere ayrıca bütün Türkistan toprakları katılmakta ve doğuya doğru bir sınır çizilmeyip açık bırakılmaktadır."

3- Benim, Atatürk'ün siyasetine uygun olarak Türkiye'nin tam bir milli devlet olarak kalacağı ve bugünkü devlet sınırları dışında herhangi bir hedefi olmadığı şeklindeki karşı görüşlerimi Nuri Paşa (Atatürk'ün düşüncelerinin bir zorunluluk siyaseti olduğu ve gerekçesinin de Sovyetler Birliği'nin yarattığı korku olduğu) biçiminde yanıtlamıştır. Almanya ile birlikte ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin parçalanmak üzere olduğu şimdiki konumumuzda da bu gerekçe kalkmış. Ayrıca daha önce de belirttiğim gibi bu Türk çabaları teritoryal amaçlı değilmiş.

4- Kendisinin bu görüşleri için öncelikle Türk hükümetinin ve Türk halkının kazanılması gerektiği biçimindeki karşı görüşümü de Nuri Paşa (Bütün Türk halkının bu görüşlerden yana kazanılabileceğini ve uygun zamanı gelince bu düşünceleri kendi düşüncesi olarak benimseyecek bir hükümetin iktidarı kesinlikle ele geçireceğini söylemiştir."

Alman diplomat, Nuri Paşa'nın hükümetle ilişkilerini soruşturur. Nuri Paşa, Başbakan ile de görüştüğünü de söyler.

Raporu okumaya devam edelim:

" Bir soru üzerine Nuri Paşa, kendisinin şu anda Türk hükümetinden gizli hareket etmediğini de vurgulayarak, Berlin seyahatine çıkmadan önce Başbakan'ı ziyaret ettiğini ve Başbakan'ın da kendisinin planlarından haberdar olduğu-

nu bildirmiştir. Ben de bu arada Nuri Paşa'nın Türk büyükelçiliği tarafından kusursuz biçimde takdim edildiğini belirtmek isterim."

Nuri Paşa siyasetin içinde görünmüyordu. İş hayatına atılmış, Haliç çevresinde bir fabrika açmıştı. Ama yine de Türkiye'de Turancılık'ın önderlerinden biri sayılıyordu. Paşa, 48 yaşındaydı.

Alman diplomatı Woerman, daha sonra raporunda şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"1- Nuri Paşa, Almanya ve Türkiye'nin ittifak kurmaları halinde Sovyetler Birliği'nin yıkılarak, bu planın gerçekleşmesinin kesinlikle mümkün olduğu görüşündedir. Bu konuda gerekli kamuoyu oluşmuştur ve Sovyetler Birliği'nde bu yönde gerekli askeri başarıların elde edilmesi durumunda Türkiye, Almanya ile ittifak kurmayı kesinlikle kabul edecektir.

2- Bu düşüncelere Türkiye'de hangi çevrelerin katıldığı konusundaki soruya karşılık Nuri Paşa, (ordunun büyük bir kısmının bu düşüncelerden yana olduğunu söylemiş) ve gerektiğinde bu konuda önemli bir rol oynayacak Kafkasya cephesinde komuta yetkisine sahip akrabası olan bir generalin adını vermiştir."

Alman diplomat raporunu şöyle sürdürüyordu:

"Nuri Paşa, Almanya'nın bu konuda hazırlık olarak yapabileceği yardım konusunda şunları söylemiştir:

a) Türk halklarının yaşadığı bölgelerde yönetim, yerli ve Müslüman halka verilmelidir. Bu konuda şu andaki koşullarda ilk akla gelen Kırım'dır.

b) Türk soyundan gelen savaş tutsakları ayrılmalı ve I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi özel bir kampta toplanmalıdır. Bu konudaki en basit ölçü, ilk aşamada, Müslüman savaş tutsaklarının bu yolla bir araya toplanmasıdır. Daha sonra bu tutsaklar arasından Pan-Turancılık hareketi için özel bir birlik oluşturulacaktır."

Alman diplomat Woerman, Nuri Paşa ile neler konuşulduğunu da bakanlığına şöyle bildiriyor:

"Nuri Paşa, her ne kadar içtenlikli ve dostça da olsa Birinci Dünya Savaşı'nda bazı Almanlar'ın takındıkları tutum-

ları eleştirmiştir. Yüzbinlerce Türk'e mezar olan Gelibolu zaferini, Almanlar'ın kendilerine mal etmelerini Türkler'in hiç de hoş karşılamayacaklarını dile getirmiştir. Yeni kurulacak Türk-Alman işbirliğinde bu tür hatalardan sakınılmalıdır.

Nuri Paşa, Arap politikası konusunda Türkiye'nin yalnızca Suriye sınırında bazı düzeltmeler yapmayı arzuladığı ve özellikle de Irak sınırına kadar bütün Bağdat demiryolunun Türk sınırları içinde kalması gerektiğini söylemiştir.

Nuri Paşa ayrıca Arapların devlet kurma yeteneklerini pek yeterli görmemektedir. Fakat buna rağmen bir Arap Ülkeleri Birliği kurulmasına çalışılmalıdır. Ama bu birliğe Suudi Arabistan ve Yemen'in katılmaları gereksizdir. Bu şekilde Mısır da farklı bir çerçevede ele alınmalıdır. Kendisine göre böyle bir Arap birliğinin oluşturulması harikulade bir düşeş olacaktır. Bu arada Yahudiler'e yakın Suriye'yi görmezlikten gelmiştir. Ne olursa olsun, kurulacak böyle bir Arap Ülkeleri Birliği'nin, sırtını Türkiye'ye dayaması ve Türkiye aracılığıyla Almanya'ya müttefik olması gerekir."

Woerman, 17 Eylül 1941 tarihli raporundan sonra 27 Eylül günü ikinci raporunu da yazıp Dışişleri Bakanlığı'na gönderiyor. Rapor şöyle başlıyor:

"11, 18 ve 25 Eylül tarihlerinde Pan-Turancılık hareketi öncüsü Nuri Paşa ile görüşmelerde bulunmuştum. Bu görüşmelerin ikincisi Büyükelçi Von Papen ve Elçilik Müsteşarı Hilger ile birlikte yediğimiz öğle yemeğinde gerçekleşmiştir."

Raporda Nun Paşa ile ilgili şu bilgiler veriliyor:

"Nuri'nin kimliğini belirtirken, öncelikle gençliğini ağabeyi Enver Paşa'nın etkisi altında geçirdiğini söylemek gerekir. Enver Paşa'nın kendisi de Pan-Turancılık hareketinin ilk öncülerinden biridir. Enver Paşa, Türklerin çöküşünden sonra geçici olarak Moskova'nın hizmetine girmiş ve 1921 yılında Türkistan'da Bolşeviklere karşı savaşta vurulmuştur.

Nuri Paşa, subay olarak Trablusgarp'ta İtalyanlara ve Birinci Dünya Savaşı'nda da Kafkasya'da Ruslara karşı savaşmıştır. Şu anda elli yaşlarındadır ve görüldüğü kadarı ile Türkiye'de hali vakti yerindedir. Nuri Paşa, bir fabrika sahi-

bidir. Kendisinin Turancı fikirleri romantik biçimde Enver Paşa'yı anımsatmaktadır."

Pan-Turancılık akımı Alman gizli belgelerinde şöyle değerlendiriliyor. Woerman'ın değerlendirmelerini de okuyalım:

"Pan-Turancılık düşüncesinin teşvik edilmesinin Alman çıkarlarına uygun düşüp düşmediği konusundaki sorunuzun değerlendirilmesinde bence daha çok şu andaki taktik çıkarla gerçek pratik uygulamadaki çıkar arsında bir ayrım yapılmalıdır.

Şu andaki çıkar konusuna gelince; Türkiye'nin Pan-Turancı düşüncelerini, sadece Almanya ile federatif bir ilişkide gerçekleştirebileceği açıktır. Bu nedenle Pan-Turancı bir Türkiye, zorunlu olarak Almanya taraftarı bir Türkiye olmalıdır. Bu Pan-Turancılık düşünceleri aynı zamanda Sovyetler'in sırtından Türk emperyalizmi anlamına da gelmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak, Pan-Turancı düşünceler, değişik bir tutum gösteren bugünkü Türk hükümeti de gözönüne alınarak, en azından şimdilik dikkatle incelenmelidir.

Türkiye'ye bağlı yeni Türk devletlerinin kurulması hususuna değişik açılardan bakılmalıdır. Bu arada Pan-Turancılık düşüncesinde yer alan, örneğin petrol bölgesi Musul, Batum, Bakû ve Trans-Kafkasya bölgesinin alınması ile Türkiye topraklarının gerçekten genişletilmesi gibi planları bir yana bırakıyorum. Gerçi Türklerin Musul bölgesini yeniden kazanmaları bizim petrol çıkarlarımız nedeniyle elbette desteklenemez, fakat belki katlanılabilir. Ama Batum ve Bakû bölgelerinin Türklere bırakılması kesinlikle söz konusu olamaz.

Ayrıca, bana göre Türk halklarının karışık olduğu Kafkasya ve Ural-Volga arasındaki bölgeyle Hazar Denizi doğusunda yer alan Türkistan bölgesi arasında büyük bir fark vardır. Sovyetler'in yıkılmasından sonra eski imparatorluğun geniş toprakları, yabancıların değil Almanların etkisine girmelidir. Trans-Kafkasya ve Ural-Volga arasında politikalarını Türkiye'ye göre yönlendirecek ve böylece değişen politikalardaki tutumlarda halen bütün güçlerin talip olduğu Türkiye'ye bağlı olacak devletlerin kurulması, bizim çıkarımıza

uygun değildir. Fakat Türkistan için durum farklıdır. Eğer Sovyetler Birliği yeterince zayıflatılır ve İngiltere, Hindistan'dan çıkarılmazsa, elbette ki İngiliz emperyalizmi, ekonomik yönden büyük gelecek vaat eden Türk-Sib demiryolu ile ancak ulaşılabilen bölgeleri de ele geçirmek isteyecektir. Bu ülkeler, coğrafi konumlarından dolayı gelecekte de Alman hakimiyeti bölgesine girmektedir. Bu nedenle buralarda Türkiye taraftarı Türk devletlerinin kurulması desteklenebilir..."

Nuri Paşa, Rus savaş tutsaklarından Müslüman olanların ayrı kamplarda toplanmalarını ve bunların Pan-Turancı hareket için savaş birliği olarak kullanılmalarını önermişti.

Alman Turancılık Masası

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile ilişkilerinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı Dr. Ernst Woerman, 28 Ekim 1941 günkü raporunda şu değerlendirmeyi yapıyor:

"İrtibat subayı olarak cephede bulunan Elçi Hentig, Nuri Paşa ve Pan-Turancılık ile ilgili konuları yürütmek üzere Dışişleri Bakanlığı'nda bir göreve atanmıştır. Kendisi tahminen 29 Ekim'de burada olacaktır. Geldiğinde bu konular için bir komite kurulması düşünülmektedir.

Ordu Komutanlığı'ndan, Türk ve Müslüman savaş tutsaklarının ayrılması için hazırlık yapılması istenmiştir.

Talimata uygun olarak Büyükelçi Von Papen'e Türk hükümetinin, savaş tutsaklarının ayrılması konusundaki görüşüne nasıl bir yaklaşım gösterebileceği sorulmuştur. Elçi Papen bu konuda şunları söylemiştir:

'Nuri Paşa'nın Pan-Turancılık hareketi içinde oynadığı role ilişkin olarak kendisi tarafından yapılan, savaş tutsaklarının organizasyonu ve eğitiminde kendisinin büyük ölçüde yer alması önerisini uygun buluyorum. Bu konuya Türk hükümetinin karşı çıkmayacağından eminim. Çünkü ben Sayın Saraçoğlu'na daha önce Türk soyundan gelen savaş tutsaklarını özel kamplara yerleştirmeyi planladığımızı söyledim.'

Elçi Von Papen'e ayrıca Berlin'de Nuri Paşa'nın yönetiminde bir Pan-Turancılık propaganda merkezinin kurulması konusunda Türk hükümetinin tavrının ne olabileceği sorulmuştur. Bu konuda henüz bir yanıt gelmemiş olup kendisi uyarılmıştır.

Sayın Elçi Von Papen'in bildirdiğine göre, şu anda cephe gezisine katılan General Hüsnü Emir Erkilet, Pan-Turancılık hareketinin önde gelen adlarından biridir. Sayın Erkilet, cephe gezisinden sonra Elçi Papen aracılığı ile beni ziyaret edecektir.

Hentig gelir gelmez konu ile ilgili yeni girişimlerde bulunulacaktır."

Woerman, raporunu Dışişleri Bakanı'na sunuyor. Turancılık için hemen Alman Masası kuruluyor. Woerman bu öneriyi şöyle değerlendiriyor:

"OKW (Ordu Başkomutanlığı) Savaş Tutsakları Bölümü başkanının bildirdiğine göre Reich Rosenberg, OKW'ye bu konudaki talebini iletmiş bulunmaktadır. OKW, böyle bir ayrımı şu anda yapacak durumda değildir. Fakat ilerde Rus tutsaklarının ırk ve milliyetlerine göre ayrımına başlamayı planlamaktadır. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın, Rus tutsakları arasındaki Türk uyruklu ve Müslüman tutsakların ayrılması konusundaki talebi de uygun karşılanacaktır.

Bu konuda OKW ile resmi olarak görüşebilmek için yetki rica edilmektedir. Bu konunun gerçekleşmesine kadar, hiç şüphe yok, aylar geçecektir.

Nuri Paşa, Türk halklarının yaşadığı bölgelerin yönetiminin yerli Türk ve Müslüman halka verilmesini arzu etmektedir. Bu koşullarda günümüz konumunda akla ilk gelebilecek, Kırım bölgesidir.

Bu isteğin, OKW'ye, askeri olarak ele geçirilen bölgelerin yönetimine yerli halkın katılmasında Türk soyundan gelen ve Müslüman olan halkın doğal olarak dikkate alınacağı, şeklinde iletilmesi önerilir ve bu hususta VLR Grosskopf aracılığı ile Reich Bakanı Rosenberg ile temasa geçilip geçilmemesi konusunda karar verilmesi rica olunur..."

Alman diplomat bu önerileri değerlendirdikten sonra şu görüşünü de bildirir:

"Bu önerilere olumlu yanıt verilmesi halinde, Nuri Paşa'nın Pan-Turancılık düşünceleri açısından taahhüt altına girilmiş olunmaz. Ayrıca, Müslüman savaş tutsaklarının ayrılması ve ele geçirilen doğu bölgesinde Müslüman halkın yönetime katılması, bizim İslâm ve doğu politikalarımız açısından da özellikle salık verilir."

Nuri Paşa'nın Berlin'de bir Pan-Turancılık propaganda merkezi kurulması yolundaki isteğini de Alman diplomat şöyle değerlendiriyor:

"Pan-Turancılık hareketinde, Nuri Paşa bizzat kendisinin faal bir rol oynamasını istemektedir. Bunun yanında Türk soyundan gelen Müslüman esir kamplarının kurulmasından sonra, bu insanlardan oluşan malzemenin organizasyonunda herhangi bir şekilde yer almayı düşünüyor. Bunu Türk hükümetinin üstü kapalı izniyle yapacağını da düşünmektedir. OKW ile bu konuda da ilk planda bağlayıcı olmayan fikir alışverişinde bulunabilmek için yetki verilmesi rica olunur.

Ayrıca Nuri Paşa, Berlin'de kendisinin ve arkadaşlarının katılacağı bir Pan-Turancılık propaganda merkezinin kurulmasını düşünmektedir. Bu konu şimdilik bir kenara bırakılmalıdır."

Woerman, önerilerinin hemen benimsenmesini bekleyen Nuri Paşa'nın biraz düş kınklığına uğradığını da raporuna ekliyor

Hitler'in Ankara Büyükelçiliği Nuri Paşa'dan umutludur. Alman diplomat, ilişkilerin sürdürülmesini ister.

Yine Woerman imzalı, 27 Eylül 1941 gün ve 905 sayılı rapora kısaca göz atalım:

"Sizden Nuri Paşa Berlin'den ayrılmadan önce (Ust S. Pol. Nr 887 no'lu ve 26 Eylül tarihli notuma bakınız) kendisi ile tekrar ilişki kurmanızı ve o ana kadar, kendisine şahsen Berlin seyahatinin çok yararlı olduğunu ve bizi çok memnun ettiğini söyleyerek selamlarımı iletmenizi rica ederim. Ayrıca bizimle olan temasını büyükelçimiz Von Papen aracılığı ile sürdürmesini rica ettiğimi de belirtiniz. Müslüman ve Türk soyundan gelen savaş tutsakları konusunda herhangi bir karar verilirse, kendisine Ankara Büyükelçiliğimiz aracılığı ile hemen bilgi verilecektir. Kendisine de söylediğim gibi

konu uygun görülmektedir.

Sizden diğer bir ricam da son görüşmemizde, bana hayal kırıklığına uğramış görünen Nuri Paşa'yla bize güvenini koruyacak, fakat kendisine karşı herhangi bir taahhüt altına girmeyecek şekilde ilişkileri yürütmenizdir."

Alman gizli belgeleri arasında 29 Eylül 1941 tarihli bir not göze çarpıyor. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Von Grote şu notu yazıyor:

"Nuri Paşa bugün beni ziyaret etti.

Kendisine hemen Müşteşar Woerman'ın veda selamlarını ilettim ve kendisiyle Sayın Woerman'ın arzu ettiği şekilde görüştüm. Nuri Paşa haberi ilettiğim için teşekkür etti ve Sayın Müşteşar'ın kendisini veda ziyareti nedeniyle kabul edebilmesi halinde memnuniyetle kabul edebileceğini iletmemi rica etti.

Nuri Paşa, bundan sonra Türkiye ve Almanya'nın politik ve ekonomik alanlarda yoğun bir işbirliği yapmasının gerektiği konusunda genel olarak görüşlerini aktardı. Düşüncesine göre, eğer İngiltere'ye kesin bir darbenin vurulması isteniyorsa, Hindistan'a saldırmak gereklidir. Hindistan'a giden yol, dağlık Afganistan'a nazaran, uzaklığın fazla olmasına rağmen doğu Türkistan üzerinden, buradaki Türk halkının da desteği ile çok kolaydır. Nuri Paşa, ayrıca bizimle de temasını sürdüreceğine söz vermiştir."

10 Ekim 1941 tarih ve DG Pol. Nr 16 sayılı not, Turancılık hareketi için Almanlar'ın kollarını sıvadıklarını kanıtlıyor. Notu okuyalım:

"Birkaç gün önce telefonla Sayın Elçi Rintelen'e, Sayın Dışişleri Bakanı'nın talimatı üzerine, Nuri Paşa ve Pan-Turancılık hareketi için Dışişleri Bakanlığı'nda bir irtibat personelinin atanması konusunun Sayın Müşteşar Woerman'ın geri dönüşüne kadar bekletilmesini salık verdim. L. R. Melchers'ın görüşüne göre bu konuda en uygun kişi Elçi Von Hentig'dir.

Elçi Rintelen'in bugün bana bildirdiğine göre, kendisine Sayın Dışişleri Bakanı'nın konu ile ilgili yeniden soru yöneltmesi üzerine bu öneriyi sunmuştur. Sayın Dışişleri Bakanı, bu göreve Sayın Von Hentig'in atanmasını uygun görmekte-

dir. Bunun üzerine ben Sayın Rintelen'e Von Hentig'in Soucken Başkonsolosluğu'nda irtibat subayı olarak halen savaş alanında bulunduğunu, fakat Nuri Paşa bir iki gün içinde Berlin'den ayrılacağı ve en azından birkaç hafta geçmeden de geri dönmeyeceği için, bunun sorun olmadığını bildirdim. Ayrıca Büyükelçi Von Papen'den Nuri Paşa'nın Türkiye'de bulunduğu sürece de kendisiyle ilgilenmesi rica edilmiştir."

Notun altında da şu talimat yer alıyor:

"Sayın Elçi Papen'den, Türkiye'ye geri dönmesi artık kesinleşen Nuri Paşa'ya, konu ile ilgili olarak Elçi Hentig'in atanacağının bildirilmesi rica edilecektir."

Hitler Almanyası, Türkiye'de Pan-Turancılık hareketini destekleme kararını almıştır. Hareketin lideri Nuri Paşa olacaktır.

O tarihlerde Hitler Almanyası'nın Dışişleri Bakanı Joashim Von Ribbentrop, Bakanlık Müşteşarı da eski bir deniz subayı olan Baron Ernst Von Weizsaecker'di. Müşteşar Weizsaecker, Bakan Ribbentrop'a yazdığı 1 Ekim 1941 tarihli yazıda da "Nuri Paşa ile temasın" sürdürülmesi önerisinde bulunuyor.

"Nuri Paşa bugün bana 'Allahaısmarladık' demeye geldi. Kendisi ile son görüşmemizden bu yana, Pan-Turancılık hareketinin kendi vatanında da ilgi kazandığı konusundaki izlenimimi aktardım. Fakat Türk devlet adamları baklayı ağızlarından çıkarıncaya kadar biraz daha beklemek istiyorlarmış gibi geliyor. Açıkça, Alman birlikleri doğuda daha da ilerlemediği sürece, Rusya'nın Pan-Turancılık sorununun boyutlarının farkına varması halinde buradaki Türk halklarının Bolşevik zulmüne maruz kalmaları ihtimalini önlemek istemektedirler.

Nuri Paşa'ya, kendisini tekrar Berlin'de görmeyi ümit ettiğimi söyledim. Bilgilerinin doğu seferimizin devamı açısından bize oldukça yararlı olabileceği kanısındayım."

Almanlar, öyle anlaşılıyor ki, Nuri Paşa'yı bu işe pek uygun görmediler. Görmeyince Pan-Türkist akımlar için yeni bir aday arandı ve bulundu:

Prens Abdülkadir. Abdülkadir, 2. Abdülhamid'in oğluydu. O sıralarda eşi ve iki çocuğu ile birlikte Macaristan'da yaşıyor-

du ve gırtlağına kadar da borçluydu. Naziler, Macaristan'da sosyetik yaşam sürdüren Prens Abdülkadir'i Berlin'de konuk ettiler ve borçlarını da hemen ödediler.

Prens Abdülkadir'in "Türk Quisling"i olarak kullanılması önerisi Hitler'in aklına hiç yatmamıştı. Ama yine de Prens Abdülkadir, yedekte bekletiliyordu.

Prens Abdülkadir pek uygun bir seçim miydi? Abdülkadir ile ilgili olarak "yaslı Türkler" ve "fanatik Kürtler" arasında sorun yaratacağı yolundaki FBI, 22 Mart 1943 tarihli raporunda Prens Abdülkadir hakkında bilgi veriliyordu. FBI Başkanı John Edgar Hoover, State Department'da Adolf A. Berle'ye gönderdiği raporda Türkiye'nin Almanlara karşı savaşa girmesi halinde Prens Abdülkadir'e "Türk Quisling"i olarak umut bağlandığı bildirilmişti.

Bir İttihatçı paşa ve bu İttihatçıların devirdikleri padişahın oğlu, Nazi işbirlikçiliği için uygun görülüyorlardı!

İster yazgı deyin; ister rastlantı... Durum buydu.

Sütlüce'deki Patlama

Nuri Paşa uzun yıllar Almanya'da yaşamıştı. Paşa'nın Almanya'da birçok arkadaşı ve dostu bulunmaktaydı.

Ağabeyi Enver Paşa'nın İstanbul'dan kaçıp önce Almanya'ya, sonra da Rusya'ya gitmesi üzerine Enver Paşa ailesi Berlin'e yerleşmişti.

Bugün Türk Tarih Kurumu'nda bulunan mektuplar Enver Paşa'nın kardeşlerine para gönderdiğini ve Enver Paşa ailesi için Berlin'de onaltı odalık bir köşk tutulduğunu kanıtlıyor.

"Kafkas İslâm Ordusu Komutanı" Nuri Paşa, Türkiye'ye döndükten sonra iş hayatına atıldı. İşi, silah ticaretiydi.

Paşa 1938 yılında kok kömürü üreten bir şirketi satın alarak bu şirketi "madeni eşya fabrikası"na dönüştürür. Fabrikada matara, demir çubuk, gaz maskesi ve mermi yapılacaktır. Paşa bu amaçla belediyeden ruhsat alır.

Nuri Killigil, 1941 yılında fabrikaya yeni motor tezgahlan yerleştirerek üretime geçer. Fabrika Zeytinburnu'ndadır. Paşa, 1945 yılında fabrikayı Zeytinburnu'ndan Sütlüce'ye taşır.

Brand havanlan, havan toplan, mermi ve tabanca üretimi hızla yürür. Fabrika Milli Savunma Bakanlığına silah, araç ve gereç satmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı ile Killigil Paşa'nın aralan çok iyidir.

Killigil Paşa, kısa sürede iş dünyasının bütün girdi ve çıktılannı kavrar. Yürürlükteki iş yasası, silah fabrikalannda çalışan işçiler için işverenlerin öteki işyerlerine oranla daha çok prim ödemelerini öngörmektedir. Paşa, 1947 yılında İşçi Sigortalan Kurumu'na başvurarak "harp imalatı ile iştigal etmeyeceğini" bildirir! Sigorta müfettişleri de Paşa'nın silah işi yapmadığını işyerinde düzenledikleri bir tutanakla saptarlar. 19 Temmuz 1947 tarihli tutanağın son bölümünü okuyalım:

"Fabrikanın, gidilip görüldüğü gibi fabrika dairelerinin birbirinden ayn planlı binalarda bulunduğu ve fabrikanın mevaddı infilakiye (patlayıcı madde) imal etmediği gibi, bu namda hiçbir şey mevcut olmadığını ilaveten söylemesi üzerine bu sözleri aynen tutanağa geçirilmiş ve böylece hazırlanan bu zabıt varakası yerinde tanzim edilmiş ve işverene okutulup imza edilmiştir. İş Müfettişi İhsan İlhan, işveren Nuri Killigil."

İslam Ordulan Komutanı, devleti aldatıyor ve bu işyerinde gizlice silah üretimine devam ediyordu. Ya da devleti kandırmıyor; devlet ile birlikte bu yalanın arkasına gizlenip hem Milli Savunma Bakanlığı'na hem de yurtdışına silah satıyordu.

Nuri Paşa, gizli silah üretimine devam etti. Ne zamana kadar? 2 Mart 1949 gününe kadar.

2 Mart günü saat 16.30'da Killigil Paşa'nın Sütlüce'deki silah fabrikası büyük bir gürültüyle havaya uçtu; patlamada aralannda Nuri Paşa'nın da bulunduğu 27 kişi parçalanarak öldü.

Bu bir suikast mıydı? Sabotaj mıydı? Yoksa bir kaza mı? Bu konu hiçbir zaman anlaşılmayacaktı.

Patlama olduğu günlerde Killigil, Mısır krallığına 50 bin tabanca yapmak üzereydi. Patlama sırasında 600 el bombası ve iki bin havan mermisi patlamadan ele geçmişti.[2]

"Almanlar'la dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükümetimize kadar girdiler. Fakat, Almanlardan bazıları, bağımsızlığımıza ve onurumuza karşı tavır almaya başladıkları dakikada, hemen ruhen ve fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzündendir ki savaş içinde bir yıla yakın zaman, bu hareketime taraftar olmayanlara karşı tutum takındım."

ATATÜRK
24 Nisan 1921

Nuri Paşa'nın Almanlar'la niçin işbirliği yaptığını anlayabilmek için Paşa'nın geçmişini, aile kökenini ve ilişkilerini incelemek gerekir. Bunun için gözlerimizi, 40'lı yıllara yeniden dönmek üzere 1920 öncesine çeviriyoruz.

1941 yılında Hitler orduları ile anlaşıp Turan düşleri kuran Nuri Paşa, İttihat Terakki'nin üç ünlü paşasından Enver Paşa'nın kardeşiydi. Enver Paşa, altı kardeşin en büyüğüydü. Enver Paşa, Nuri Paşa, Ertuğrul, Kamil. Bunlar, Hacı Ahmet Paşa'nın oğullarıdır. Ertuğrul, 1931 yılında ölmüştür; Kamil de 1964'te. Enver Paşa'nın iki tane de kız kardeşi vardır. Birinin adı Mediha, öbürünün Hesane. Kamil, Enver Paşa'nın 1922 yılında ölümünden sonra, Paşa'nın eşi Naciye Sultan ile evlenmiş; 1964 yılında ölmüştür.

Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa uzun süre Almanya'da yaşadıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve Haliç kıyısında bir fabrika açmıştır. Nuri Paşa'nın, Sait Faik'in öykülerinde adı geçen fabrikası 1949'un Mart ayı başında bilinmeyen nedenlerle bir patlama sonucu yanmış, Nuri Paşa da bu olayda ölmüştür. Killigil soyadını alan Nuri Paşa, öldüğünde zengin bir işadamıydı.

Genç yaşta ağabeyi başkomutan vekili Enver Paşa tarafından paşalığa yükseltilen Yarbay Nuri, **"Kafkasya İslâm Ordusu Komutanı"** olarak amcası Halil Paşa ile birlikte Azerbaycan'a girmiş; Gence ve Bakü'de Turan İmparatorluğu düşleri kurmuştu.

Enver ve Nuri Paşalar'ın kız kardeşi Mediha, Kazım Orbay ile evlenmişti. Orbay, 1944 yılında Mareşal Çakmak'ın emekliliğinden sonra Genelkurmay Başkanlığı'na getirilecek, oğlu Haşmet Orbay'ın adının karıştığı **"Neşet Naci cinayeti"** sonucunda 29 Temmuz 1946 tarihinde görevinden ayrılacak; 6 Temmuz 1950'de emekli olacaktı.

Kazım Orbay, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis'in de başkanlığını yaptı. Kurucu Meclis Başkanlığı yaptığı günlerde **"Sayın"** sözcüğünü siyasal dile yerleştiren Orbay, 1964 yılında öldü.

Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa, Atatürk'ün sınıf arkadaşıydı. Enver, 1881 doğumludur, amcası Halil Paşa, Enver'den bir yaş küçüktür. 1908 Meşrutiyet'inden sonra, yeğeni Enver Paşa'nın çevresindeki silahşörlerden biri olan Halil Paşa, Trablusgarp'ta, Kafkas ve Irak cephelerinde savaşmış, 1916 yılında Alman Goltz Paşa'nın ölümü üzerine Irak'taki Altıncı Ordu Komutanlığı'na atanmış; bu görevdeyken, İngilizlerin elinden Kutulamare'yi almıştı.

Halil Paşa, Kutulamare'den esinlenerek, cumhuriyet döneminde **"Kut"** soyadını seçmiştir. Halil Kut'un üç çocuğu olmuştu: Cengiz, Aydın ve Şükriye. Halil Paşa, Turan imparatorluğu düşleri kurduğu günlerde, iki yaşında olan oğlu Cengiz'i **"Türkistan tahtına oturtacağını"** söylerdi!

Halil Paşa, Kutulamare'yi İngilizlerden aldıktan sonra, yeğeni Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emriyle Kırmışah ve Hamedan'ı işgal ile görevlendirildi. Halil Paşa, bu yeni görevleri üstlenemeyeceğini yeğeni Enver Paşa'ya bildirdi. (Ama) Enver Paşa'nın astığı astık, kestiği kestikti. Halil Paşa, ister istemez, yeğeninden gelen bu emirlere uydu. İngilizler de yeniden saldırdılar. Osmanlı ordusu, İngilizler karşısında yenilgiye uğradı.

(Bu yenilgiler üzerine) Halil Paşa ile Kazım Paşa (Karabekir) arasında sert tartışmalar yaşandı. Irak cephesinde komuta, Alman Mareşali Von Der Goltz'daydı. Karabekir, Goltz Paşa'nın kurmay başkanlığına getirildi. Halil Paşa, Goltz Paşa'nın yerine komutanlığa getirilince kurmay başkanlığına da bir Alman subay atandı: Miralay Von Gleich. Gleich, bir süre sonra kendi isteği ile görevinden ayrıldı. Gleich'ten sonra aynı göreve Miralay Krecmer atandı.

6. Ordu İngilizlere karşı koyamadı; 11 Mart 1917'de Bağdat, İngilizlerin eline geçti. İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Mod, Hicaz Kralı Hüseyin'den bir kutlama telgrafı aldı. Kral Hüseyin, telgrafında "İngiliz ordularının başarıları için dua ettiğini" bildiriyordu.

Bağdat'ın İngilizlerin eline geçmesi, Alman ve Osmanlı orduları için onur kırıcı bir yenilgiydi. Alman Genelkurmay karargahı, Enver Paşa'yı yönlendirmiş, Enver Paşa, amcası Halil Paşa'nın muhalefetine rağmen 6. Ordu'yu İran seferine çıkartmıştı.

Bağdat'ı İngilizlerden geri alma görevi General Falkenhein'e verilmişti. Falkenhein'e İstanbul'da **"Türk Mareşali"** unvanı verildi. 1944 yılında ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle tutuklanacak olan Hüseyin Hüsnü Erkilet de Alman generalinin kurmay başkan yardımcısı olarak görev yapıyordu.

Falkenhein Paşa, Halep'te Enver Paşa ile bir araya gelerek askeri harekat üzerinde konuştu. Toplantıya, Halil Paşa, Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa da çağrıldılar.

Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 7. Ordu Komutanlığına atandı. İsmet Paşa da bu orduda görevliydi.

İngiliz ve Türk orduları kıyasıya savaşa tutuşmuşlardı. Arap-İngiliz işbirliği İngilizler'e savaşta üstünlük sağlıyordu. Şerif Hüseyin komutasındaki Araplar, İngiliz donanmasının desteği ile Hicaz kıyılarını ele geçirmişti. Akabe'de de bir Arap birliği bölgede denetimi ele geçirmişti.

Alman Generali Falkenhein, Enver Paşa'dan 7. Ordu'nun Filistin'e yönelmesini istedi. Enver Paşa, ordunun Irak'ta kalmasından yanaydı. Cemal Paşa komutasındaki birlikler de Gazze'de başarı göstermişlerdi.

İngiliz Generali Mod, Türk ordusunu, General Barataf komutasındaki Rus ordusu ile kendi komutasındaki İngiliz ordusu arasında sıkıştırmayı planlıyordu. Bu İngiliz planı General Ali İhsan (Sabis) komutasındaki birliklerce boşa çıkarıldı.

Aradan yıllar geçecek, General Ali İhsan Sabis ve Alman Mareşali Falkenhein'ın kurmay başkan yardımcısı General Hüseyin Erkilet, 1944 yılında ırkçılık-Turancılık davası sanıkları olarak Sansaryan Hanı'ndaki tabutluk hücrelerinde gözaltına

alınacaklardı!

İngilizler karşısında direnen 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa, İngilizler'in saldırılar sırasında kaçan Alman Tümen Komutanı Sirdenbah'ı görevinden alarak yerine Nazmi'yi (Solok) getirdi.

İngilizler bastırıyordu. Amaçları Filistin'i ele geçirmekti. İngiliz ordusu 250 bin kişilikti. Türk ordusu da 50 bin kişiden oluşmaktaydı.

Cemal Paşa, Gazze'de İngilizlere karşı zafer elde etmişti. Gazze'de Alman Von Kress komutasındaki Türk birlikleri, İngilizler'e karşı direnmişlerdi. Gazze direnişi Türk Genelkurmayı'nın moralini yükseltmişti.

Enver Paşa, Bağdat'ın geri alınmasını istemekteydi. 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa (ise), Enver'in bu planlarına karşıydı. Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya yazdığı mektupta, Osmanlı askerlerinin bir Alman komutanın emrine verilmesine de karşı çıkıyordu. Bu tartışmalar sonunda, Mustafa Kemal Paşa, 9 Ekim 1917 günü görevinden istifa ettiğini bildirdi. Zarlar atılmıştı.

Kudüs düşmek üzereydi. Enver Paşa, Filistin Yıldırım Ordulan Komutanlığı'nı Alman Generali Falkenhein'e, Suriye ve Batı Arabistan ordulannın komutanlığını da arkadaşı Cemal Paşa'ya verdi.

(Ancak) Alman-Osmanlı işbirliği sonuç vermemiş; İngilizler zafer üstüne zafer elde etmişlerdi. 9 Aralık 1927 günü İngiliz kuvvetleri General Allanby komutasında Kudüs'e girmeyi başanyorlardı. İngilizler, Araplarla işbirliği yaparak Alman generalleri yönetimindeki Osmanlı ordusunu Arap Yanmadası'ndan çıkarmaya çalışıyorlardı. General Allanby, Asım Paşa (Gündüz), Mersinli Cemal Paşa ve Ali Fuat Bey'in (Orgeneral Ali Fuat Erden) komutasındaki Türk birlikleri ile çatışmaya tutuştular. Türk askerleri Şeria yakınlannda İngilizleri püskürttü.

İngilizler, Kerkük'e doğru yürüyüşe geçmişlerdi.

Tam bu sırada 6. Ordu Komutanı Halil Paşa, yeğeni Başkomutan Vekili Enver Paşa'dan şu telgrafı alıyordu: **"Şark Orduları Komutanlığı'na atanmış bulunuyorsunuz."** Halil Paşa, hemen yeni görevine başladı.

Enver Paşa, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daydı.

Kardeşi Nuri Paşa'nın rütbesini yarbaylıktan bir çırpıda paşalığa yükselterek Nuri Paşa'yı **"İslâm Orduları Komutanı"** yaptı. Nuri Paşa, amcası Halil Paşa'nın emrinde çalışacaktı. Doğu seferi, Enver Paşa ve Enver Paşa'nın amcası ile kardeşi tarafından yönetilecekti! Enver Paşa'nın kafasında **"Turan imparatorluğu"** yatmaktaydı.

Yeğeni Nuri Paşa da İslâm Ordusu adı verilen altıbin kişilik bir askeri birlikle Bakü'yü sarmıştı. Nuri Paşa'nın ilk saldırısı başarılı olmadı. Bakü'ye ikinci saldırı Halil Paşa tarafından başlatıldı. İngiliz askerlerinin elindeki Bakü, 1918 yılı eylülünde Halil ve Nuri paşalar yönetimindeki İslâm Ordusu'nca ele geçirildi.

Halil Paşa, Bakü'ye Kurmay Başkanı Alman Miralayı Parakuin ile beraber girdi. Alman Miralay, Türkler ve Ermeniler arasındaki çatışmalardan tedirgin olmuştu. Bu yüzden istifasını verdi ve Halil Paşa'dan ayrıldı.

Aynı günlerde Tebriz de Kazım Karabekir tarafından alınıyordu.

Enver Paşa, İslâm Ordusu Komutanı olan kardeşi Nuri Paşa'ya yeni bir emir verdi: **"Şarki Kafkas hükümeti kurdur!"**

Kurulacak hükümet, bir İslâm hükümetiydi. Nuri ve Halil Paşalar bu iş için hemen kolları sıvadılar. Ancak pek başarılı olamadılar. Mezhep ayrılıkları, Kafkasya'da bir İslâm devleti kurulmasını engelliyordu.

1917'de patlak veren Sovyet devrimi Çarlık Rusyası'nda o günlerde henüz tümüyle egemen olmuş değildi. Enver Paşa, İran'ı Almanlar'la paylaşmak istiyordu. Azerbaycan'da da bir hükümet kurmak arzusundaydı. Bu hükümetin başına da ya kendisi geçecekti ya amcası Halil Paşa, belki de kardeşi Nuri Paşa!

İngilizler yeniden Bakü'ye göz dikmişler, İran'dan devşirdikleri paralı askerlerle Bakü çevresine kadar ilerlemişlerdi. Bolşevik kuvvetleri de Kafkasya'ya giriyorlardı.[3] Almanlar, Bakü'nün Türkler tarafından ele geçirilmesinden hiç de hoşnut değillerdi.

Enver Paşa, Kafkasya'ya Çerkes asıllı Yusuf İzzet Paşa'yı göndererek Kuzey Kafkas hükümeti kurdurmayı başarmıştı. Başarmıştı ama artık Enver Paşa'nın da yazgısı belli olmuştu.

Enver, bu kaçınılmaz yazgıya karşı umutsuzca direnir. Kardeşi Nuri Paşa'ya bir telgraf çekerek Azerbaycan'a geçmek istediğini bildirir. Kardeşinden bu konuda ne düşündüğünü sorar. Yanıt, amcası Halil Paşa'dan gelir: **"Burada kimseye güvenilmez."**

Daha sonra olaylar birbirini izleyecekti. Talat Paşa hükümeti istifa ediyor; Talat, Cemal ve Enver paşalar U-67 Alman denizaltısı ile 7 Kasım 1918 günü yurtdışına kaçıyorlardı. Alman denizaltısı, İttihatçı paşaları Karadeniz'e Evpotra'ya bırakmıştı.

Enver Paşa, Berlin'e gitmek üzere binilen trenden ayrılıyor. Moskova'ya doğru tek başına yola koyuluyordu. Ruslara karşı verilen savaşın başkomutanı şimdi Rus topraklarındaydı. Bindiği tekne rüzgara kapıldı. Paşa, üç gün üç gece dalgalarla boğuştuktan sonra Kırım'da yeniden karaya çıktı.

Rusya'da kendisini nasıl bir yazgı beklemekteydi? 1907 yılı haziranında Abdülhamid yönetimine karşı Selanik'te dağa çıkan Enver, şimdi yeniden tek başınadır. Enver Paşa'nın kaçınılmaz yazgısı Rusya'da sonuçlanacaktı.

Üç İttihatçı paşanın yazgısı da ortaktı; Talat Paşa Berlin'de, Cemal Paşa da Tiflis'te Ermenilerce öldürülecek, Enver Paşa da giriştiği serüvenden sonra bir Bolşevik birliği ile Pamir Dağı eteklerinde tutuştuğu çatışma sonucunda can verecekti.

Talat Paşa'nın yerine sadrazam olan Ahmet İzzet Paşa, İslam ve Kuzey Kafkas İslâm ordularının kaldırıldığını bildiriyor ve böylece Enver, Nuri ve Halil Paşalar'ın Turan ülküleri suya düşüyordu.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Bakü İngilizler'e geri verilmiş, Enver Paşa'nın emriyle girişilen Azerbaycan seferi büyük bir dram ile sonuçlanmıştı.[4] Enver Paşa yurtdışına kaçmış, kardeşi Nuri Paşa, Erzurum'da tutuklanmıştı. Amcası Halil Paşa da İstanbul'u işgal eden İngilizler'ce Bekiraga bölüğüne kapatılmıştı.

Halil Paşa, bir kolayını bularak İngilizlerin elinden kaçtı ve doğu Anadolu'ya geçti. Halil Paşa, sınıf arkadaşı olan Mustafa Kemal Paşa'ya güvenmekteydi. Mustafa Kemal, Halil Paşa ile Sivas'a gider ve Halil Paşa'ya burada önemli bir görev verdi. Sovyetler'den askeri yardım sağlamak... Halil Paşa, Mosko-

va'ya gider.

Enver Paşa da Kırım'da hasta yattıktan sonra trenle Berlin'e gitti. Berlin'de kendisini Talat ve Cemal Paşalar karşıladı.

İttihatçılar, Çin Türkistanı'nda, Afganistan'da, İran'da ve Kuzey Kafkasya'da ihtilaller yapmayı planlamaktaydı.

Enver ve öteki İttihatçılar, İngilizler ve Fransızlar ile işbirliği yapmak istiyorlardı.

(Ama) Çalınan kapılardan yanıt alamadılar.

Fransızlardan olumlu yanıt alırsa Enver Paşa hemen Kafkasya ve Türkistan'a geçecektir. Cemal Paşa, Fransa Başbakanı Poincarè ile görüştü.

O sırada karşılarına bir Rus marksisti çıktı: Karl Radek... Radek gazeteciydi.

Enver Paşa, Berlin'de Sovyet devrimcisi Karl Radek ile karşılaşır. Hem Talat Paşa hem de Enver Paşa bu ateşli Rus ihtilalcisi ile hemen kaynaşırlar. Lenin'in yakın arkadaşı olan Radek, bütün uluslarası kongrelere katılır ve Sovyet ihtilalinin yayılmasına çalışırdı. Radek, iyi bir örgütçüydü. İttihatçılar da öyle. Radek ile Enver Paşa hemen anlaştılar. İlk hedef Moskova'dır.

Enver Paşa, Radek'in sağladığı uçakla yanında İttihatçılardan Dr. Bahattin Şakir ile Moskova'ya doğru yola koyulur. Uçak, Moskova yerine yanlışlıkla Letonya'ya iner. Enver Paşa tutuklanır.

Bahattin Şakir, Kızılay doktoru, Enver de sıhhiye eri kimlikleri taşımaktadırlar.

Enver Paşa, gizlice Almanlara haber gönderir. Almanlar, cezaevi yakınlarına bir uçak indirirler. Enver ve Dr. Bahattin Şakir, görevliler ile boğuşarak uçağa binmeyi başarırlar. Uçak, Enver Paşa ve Dr. Bahattin Şakir'i Berlin'e geri getirir.

Enver Paşa, ikinci kez uçakla Moskova'ya gitmeye çalışır. Uçak yolda düşer! Paşa yine kurtulmuştur. Enver Paşa yeniden Berlin'e döner. Üçüncü kez yine Moskova'ya uçakla gitmeye çalışır. Bindiği uçak yine düşer! Tutuklanır, Estonya'da Riga cezaevinde kalır ve yeniden Berlin'e döner.

Enver Paşa, Moskova'ya ulaşmak, orada Sovyet devrimcileri ile çalışmak istemektedir.

İttihatçılardan Cemal Paşa'ya 1919 yılında yazdığı mektup-

ta yeni siyasal düşüncelerini ve taktiklerini şöyle açıklar:

"1- İslâm milletlerinin kurtanlması.

2- Ortak hedefimiz, Avrupa'nın emperyalizmi ve kapitalizmidir.

3- Kurtanlan memleketlerin iç sıyasetinde din esaslanna dokunmamak koşulu ile sosyalizmi kabul."

Enver, tutuklu bulunan marksist Radek'in cezaevinden kurtanlması için çalışır. İttihatçı ve Bolşevik örgütçülüğü, Radek'in cezaevinden kaçınlmasında yeniden kanıtlanır. Enver Paşa, Radek'in kaçınlmasından sonra Berlin'den trene biner ve Moskova'ya adımını atar. Paşa, yepyeni bir serüvene doğru dört nala koşmaktadır. Rus marksisti Radek, İttihatçılara Moskova yolunu açmıştır. Askeri istihbarat servisi de bütün gücüyle İttihatçılara yardım eder.

Bu yardım, Alman Generali Zekt tarafından sağlanır. General Kostring, Enver Paşa'nın tutuklu bulunduğu cezaevinden kaçınlma işini örgütler. Enver Paşa Moskova'da Rus marksistleri ile temasa geçer. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa da aynı günlerde Moskova'dadır. Enver Paşa "Ali" kod adını kullanır, amcası da "Yoldaş Halil!"

Yoldaş Halil, Mustafa Kemal tarafından Moskova'ya gönderilmiştir. Halil Paşa, Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ile görüşüp Ankara hükümeti adına Sovyetler'den silah ve para yardımı ister. Sovyetler, Anadolu'ya külçe altın ve silah göndererirler. Halil Paşa, külçe altınlan akrabası doğu Cephesi Komutanlığı Kurmay Başkanı Kazım (Orbay) Paşa'ya teslim eder.

Lenin, o günlerde doğu Halklan Kurultayı'nı toplamaya çalışmaktadır. Lenin kongre karannı, Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'na aldırtır.

Doğu Halklan Kongresi 1 Eylül 1920 günü Bakü'de 1831 kişinin katılımı ile toplanır. Kongre başkanlığını Zinoviev yapar. Bakü Kongre'sine 235 Türk katılır. Enver Paşa, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım gibi İttihatçılar yanında Türkiye Komünist Partisi'nden Mustafa Suphi de kongreye katılanlar arsındadır.[5] Anadolu hükümeti de kongreye temsilci göndermiştir. Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Fuat (Canım), ve Dr. İbrahım Tali (Öngören), Bakü Kongresi'ne katılmak üzere Moskova'dadırlar. Sonradan general olan Seyfi Bey (Düzgören) ve Saffet Bey (An-

kan) de Moskova'daydılar. Halil Paşa, Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) ile o günlerde de görüşmektedir.

Enver Paşa'nın kongreye katılmasına itirazlar gelir. Kongre Başkanı Zinoviev, Enver Paşa'yı şöyle savunur:

"Emperyalist savaş sırasında, Osmanlı ordusunun eski başkomutanı kongreye katılmıştır. O, kendisinin Üçüncü Enternasyonal'in samimi bir taraftarı olduğunu söylemiştir."

Kongreye Kuzey Afrika Müslümanları adına katılan Enver Paşa'nın hazırladığı konuşma okunur. Konuşma **"yoldaşlar"** diye başlar. Turancı Enver Paşa, Bakü Kurultayı'nda, Komünist Enternasyonal'in ilkelerine bağlı olduğunu açıklar ve şu güvenceyi de verir:

"Şimdiki savaşı öncekine benzetmeyin; Türk ordusu kat'i imanla yürüyor. Doğu dünyasının Üçüncü Enternasyonal ile müttefik olduğunu ve kendi haklı davalarına bütün mazlum ve sefillerin yardım edeceğini biliyor."

Enver Paşa, daha önce amcası Halil Paşa'ya yazdığı mektupta bir öneride bulunmuştur:

"Azerbaycan - Dağıstan - Başkırgızistan-Kazakistan-Türkmenistan ve Türkistan'dan süvari ordusu oluştursunlar, başına ben geçeyim ve bu orduyla Anadolu'da Yunanlılar ile savaşayım."

Halil Paşa, yeğeninin bu isteklerini Sovyetler'e iletir. Gelen yanıt iç açıcı değildir. Sovyetler, Enver Paşa yerine Ankara hükümetini desteklemeyi uygun görmektedirler.

Enver Paşa, Batum'da 1030 sayılı vagonda yanıt bekler. Yanıt, umutsuzluğunu daha da arttırır. Mustafa Kemal, Halil Paşa'nın Enver Paşa adına yaptığı arabuluculuğu öğrenmiş ve hemen önlem almıştır: Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir'den, Enver Paşa yanlısı olarak tanıdığı Halil (Karsıalan) ve Kazım'ın (Orbay) görevlerinden alınmalarını ister.

Yoldaş Halil, Trabzon'a dönüşünde Ankara hükümetinin kararını öğrenir: Halil Paşa'nın İttihatçıların örgütlendikleri Trabzon'da kalması uygun görülmemiştir.

Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı'nı kaybederse, Lenin, Enver Paşa'yı Müslümanlardan oluşan bir ordu ile yollayacaktır. Enver bu beklenti ile planlarını yapar.

Sakarya Savaşı kazanılır. Enver Paşa ve arkadaşları Marksist

ilkelere dayanan **"Halk Şûraları Fıkrası"**nı kurarlar. Sakarya Savaşı'nın kazanılması ile Anadolu düşleri suya düşmüştür.

Enver ve Cemal Paşalar, Rusya'da, İngilizler'e karşı Hindistan'da, İran'da ve Afganistan'da ihtilaller çıkarmayı düşünür ve bu işleri planlarlar.

Enver Paşa, Türkistan'a doğru yola koyulur. Sovyet devrimcileri ile aralan soğumuştur. Yolda, Lakaylarca tutuklanır. Sonra serbest bırakılır.

21 Temmuz 1922 günü Cemal Paşa Tiflis'te öldürülmüştür. Enver Paşa da 4 Ağustos 1922 günü yanındaki 25 süvari ile Pamir Dağı eteklerinde Kızılordu birliklerinin üzerine saldırır. Paşa, açılan ateş sonucunda ölür.

* * *

İttihatçıların 1918-22 yılları arasındaki Turan düşleri, 1941 yılında depreşmişti. Almanlar(da), Pan-Turancı hareket için kendilerince uygun bir lider de bulmuşlardı: Enver Paşa'nın kardeşi Kafkas İslâm Ordulan eski Komutanı Nuri Paşa!

"Görevim sırasında Nazi Partisi hep işime karıştı. Partinin Türkiye'deki ilişkilerinin kesilmesini istedim."

VON PAPEN
Alman Büyükelçisi

Hitler'in Rusya seferi, 22 Haziran 1941 tarihinde başladı. Harekat planına **"Barborassa Planı"** adı verilmişti.

12 Temmuz 1941'de İngiltere-Sovyetler Birliği ortak hareket anlaşması imzalandı. Aynı günlerde Birleşik Amerika da savaşa giriyordu. ABD, İngiltere ve Sovyetler, Hitler ordu-

lanna karşı işbirliği yapacaklardı. Kapitalizm ve sosyalizm el ele vermişler, faşizme karşı savaşıyorlardı.

Nazi imparatorluğu en saldırgan dönemini yaşamaktaydı. Kısa bir süre önce Stalin ile anlaşıp Polonya'yı paylaşan Hitler, bu kez de Bolşeviklik'i yeryüzünden silmeyi ve Kafkas petrollerini ele geçirmeyi kafasına koymuştu.

Alman ordulan üç koldan Sovyet topraklanna girmişler; 1941 Eylülü'nde Kiev, Ekim ortalannda Odesa ve 21 Kasım'da da Rostov ve Kınm, Almanlar'ın eline geçmişti.

Türkiye, doğu seferi için stratejik öneme sahip bir ülkeydi. Hitler, Türkiye'ye bir eski başbakanı, **Von Papen**'i büyükelçi olarak göndermiş; Alman Gizli İstihbaratı da Ankara ve İstanbul'da karargah kurmuştu.

Hitler'in Ankara Büyükelçisi Von Papen, eski bir askerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerle birlikte savaşmış, Türk paşalannı yakından tanımıştı.[6]

Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen ve yakın çalışma arkadaşlan, Türkiye'ye, Almanya'yla bir saldırmazlık anlaşması imzalatmaya çalışıyorlardı. 18 Haziran 1941 tarihinde bu anlaşma imzalandı. 20 Haziran 1941 günü, TBMM'nde onaylandı. Türk-Alman dostluğu yeniden başlıyordu.

Papen'in bir başka görevi de Türkiye'yi İngilizler'den uzak tutmaktı. Papen'in Ankara'daki bütün çabası buydu.

Büyükelçiye verilen bir başka görev de 1920'li yıllardan sonra küllenen ırkçılık-Turancılık akımlannı alevlendirmekti. Bu işte Alman Gizli İstihbaratı kendisine yardımcı olacaktı. Alman İstihbaratı Papen'in işlerine o kadar karıştı ki, büyükelçi, Alman hükümetinden Nazilerin Türkiye'deki çalışmalannı kesmelerini istedi.

Almanya, gerektiğinde Türkiye'yi Sovyetler'e karşı bir savaşa sürüklemek karanndaydı. Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslüman halklar, Türkiye'nin savaşa katılması için koz olarak kullanılabilirdi. Bunun için de **"Pan-Turancı"** akımlar desteklenmeli, Alman askeri zaferleri Türkler'e gösterilmeliydi.

30 Eylül 1941 günü Von Grote imzalı **"gizli rapor"** iki Türk generalinin Almanya'ya geleceğini bildiriyordu. Rapor şöyleydi:

"Ref: Lr Von Grote.
Gönderildiği yer:
Pol. I. M (ATT) 9253 G.
Gizli.
Konu: Türk generallerinin gezisi.

Türkler uzun süre önce askeri ataşeliğimiz aracılığı ile Reich Genelkurmayı'ndan, iki askeri yazarın doğu cephesine gezi yapmalarını istemişlerdir... Genelkurmay başkanının onayı ile halen köşe yazarı olan ve Alman taraftarı haber ve yazılarıyla tanınan, iki Türk generali Hüsnü Erkilet ve Ali İhsan Sabis, 1 Ekim tarihinden başlamak üzere doğu cephesine davet edilmiş bulunuyorlar. Bu gezi şu ana kadar Genelkurmay Propaganda Dairesi ve Dışişleri Bakanlığı Basın Bürosu işbirliği ile tamamıyla bir basın ve propaganda konusu olarak ele alınmıştır.

Fakat Türk Hükümeti son anda General Ali İhsan Sabis'in yerine şu andaki Askeri Akademi Komutanı General Ali Fuat (Erden)'ın adını vermiştir. General Fuat, stratejik ve taktik olarak Türkiye'nin en önemli generali olarak kabul edilmektedir. Bu değişiklik ile konu oldukça büyük ve herşeyden önce de politik bir anlam kazanmıştır.

Bu konuya 253 ve 29 Eylül tarihli telgrafında sayın büyükelçimiz Von Papen de değinmiştir. Bu nedenle Genelkurmay Başkanı ve Ordu Başkomutanlığı kanalı ile Führer'e bir brifing verilmiş ve kendisi Fuat'ın gezisi hakkında olumlu görüşünü bildirmiştir.

Gezi tarihi, askeri nedenlerden dolayı bir hafta ileriye alınmıştır. Büyükelçi Papen'in salık verdiği genel karargahta kabul ve Fransız savaş alanlarının gezilmesi söz konusu değildir.

Sayın Elçi Ritter'in bilgilerine arz olunur.

Von Grote"

Bu Alman gizli belgesinde adı geçen üç general de Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde Almanlar'la beraber savaşmıştı. Bu nedenle bu üç general de Almanlar'ca yakından tanınmaktaydı. Bu generalleri kısaca da olsa tanıyalım:

Ali İhsan Sabis, 1882 yılında doğdu. 1901 yılında Kara

Harp Okulu'nu, 1904'te de Harp Akademisi'ni birincilikle bitirdikten sonra Jön-Türkler'le ilişkisi nedeniyle Mustafa Kemal ile birlikte Şam'a gönderildi.

Sabis, daha sonra Edirne'ye atandı. 1909'da Hareket Ordusu'nda 31 Mart gerici hareketini bastıran genç subaylar arasında yer aldı. Daha sonra Almanya'da askeri eğitimine devam etti. Balkan Savaşı'na katıldı. Enver Paşa'nın yanında çalıştı. Irak Cephes'nde savaştı. Birinci Dünya Savaşı'nda Altıncı Ordu'da bulundu. Kurtuluş Savaşı'nda Birinci Ordu Komutanı'yken, Atatürk ile uyuşmazlığa düştü. Bu nedenle görevinden alındı.[7]

Askeri konularda yazılar yazan ve savaş anılarını yayınlayan Sabis, 1944 yılında tutuklanan ırkçılık-Turancılık davası sanıklan arasındaydı.

Emekli Tümgeneral Sabis, 1950-54 arası, Demokrat Parti'den Afyon Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Sabis, 1957 yılında öldü.

Hüseyin Hüsnü Erkilet, 1883 yılında doğdu. 1904 yılında Harp Akademisi'ni bitirdi. Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlan'na katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Alman generalleri ile çalıştı. Yıldırım Ordulan'nda komutan yardımcılığı, Kurtuluş Savaşı'nda İkinci Ordu Kurmay Başkanlığı ve tümen komutanlığı yaptı.[8] 1930 yılında tümgenerallikten emekli oldu. 1944 yılında da ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle tutuklandı. **"Emir Paşa"** olarak tanınan Erkilet, 1958 yılında öldü.

Ali Fuat Erden, 1883 yılında doğdu. 1900 yılında Kara Mühendishanesi'ni, 1903'te de Harp Akademisi'ni bitirdi. Yemen'de, Balkan Savaşı'nda, Suriye'de çeşitli cephelerde görev aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye'de 8. Ordu Kurmay Başkanlığı yaptı. 1926'da tuğgeneral, 1947 yılında da orgeneralliğe yükseltildi. Harp Akademileri Komutanlığı ve Askeri Yargıtay Başkanlığı yaptı. Erden, 1957 yılında öldü.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Ali İhsan Sabis yerine Ali Fuat Erden'in Almanya gezisine katılmasını uygun görmüştü. Erden ve Erkilet, Almanya'ya gittiler.[9] Gezi gerçekten göz kamaştırıcıydı. General Erden ve Erkilet'in gezileri 15 Ekimde başlamış, 5 Kasımda bitmişti.[10] İki Türk generalinin

cephe gezilerine elçi Hendig de katılmıştı. Erden dönüşünde Büyükelçi Papen ile görüştü. Tarih 9 Kasım 1941.

Papen, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 10 Kasım 1941 gün ve 645/41 sayılı raporunda hükümete Erden ve Erkilet'in gezileri ile ilgili olarak şu gözlemı aktanyordu:

"İki Türk generali, Doğu Cephesi'ne yaptıkları geziden ve Führer'in karargahını ziyaretten çok hoşnut kaldılar.

General Ali Fuat, dün izlenimlerinin ayrıntılı bir dökümünü yapmak üzere bana geldi. Askeri yetkililerden gördüğü nazik konukseverliğin, övgünün de ötesinde olduğunu ve gezdiği yerlerde I. Dünya Savaşı'ndaki arkadaşlığını anımsadığını belirti. Bu düşünce, Ali Fuat'ın onuruna verilen yemekte Orgeneral Fromm tarafından büyük bir nezaketle dile getirilmiştir.

Olanak varsa, bu örnek tarihsel hareketin eğitim amacıyla Türk Harp Akademisi'nde kullanılmak üzere, Ruslar'ın mevzilenmesini gösteren (doğal olarak ayrıntılı bilgiler Alman kuvvetlerinde kalmak koşulu ile) birer haritasının kendisine verilmesi isteğini de belirtti."

Erden, Alman ordulannın Hazar ve Kafkasya'ya ulaşmak karannda olduğu kanısındaydı. Erden'e göre Almanlann zaferi kesindi!

Cumhurbaşkanı İnönü ve Genelkurmay Başkanı Çakmak, Erden ile altı saat süren bir toplantı yaptılar. Cumhurbaşkanı İnönü, Dışişleri Bakanı **Saraçoğlu** ve Genelkurmay Başkanı Çakmak, General Ali Fuat Erden'i uzun süren bir toplantıda dinlediler; generalden bilgi aldılar. İnönü ve Çakmak, Erden'ın görüşlerine katılmıyorlardı. Çakmak, doğudaki Alman birliklerinin başanlı olamayacağını temmuz ayında görmüştü. Gelişmeler, Çakmak ve İnönü'yü doğrulayacaktı.

Alman ordulan Kafkasya'ya ulaşırsa ne olurdu? O günlerde Türk Genelkurmayı'nı düşündüren konu buydu. Alman ordulan daha da ilerleyip Kafkasya'ya ulaşabilirler miydi? Bu durumda ne olurdu?

Aynı günlerde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Dr. Tevfik Rüştü Aras, sık sık İngiliz Başbakanı Eden ile görüşüyor ve Eden ile yaptığı görüşmeleri Dışişleri Bakanlığı Müşteşan Numan Menemencioğlu'na iletiyordu. Eden şu uyanda bulunu-

yordu:

"Kafkasya'yı işgal ederseniz bütün dünyadan soyutlanırsınız."

Atatürk'ün Dışişleri Bakanı, deneyimli diplomat Tevfik Rüştü Aras da bu görüşe katılıyordu.

Ocak 1942'de Hitler ordulan Moskova yakınlannda yenilgiye uğratıldı. Kızıl Ordu direniyordu. Çark yavaş yavaş geri dönmeye başlamıştı.

Moskova'da yenilgiye uğrayan Hitler, gözünü Kafkasya'ya dikmişti. Kafkas petrolleri ele geçirilmeliydi. General Rommel de Mısır'a doğru ilerliyordu. Rommel'in **"Aidor Harekatı"** adı verilen Mısır'daki Nil saldırısı da aynı günlerde planlanıyordu. Hem Kafkasya hem de Leningrad seferleri zaferle sonuçlanırsa, Afrika ve Asya ele geçecekti. Coğrafi ve siyasal engel Türkiye'ydi.

Dışişleri Bakanı Ribbentrop **"Rusya'nın ancak petrol kaynakları elinden alınırsa yenileceğini"** söylüyordu. Kafkasya seferi için de Türklerin yardımı gerekiyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile ilişkilerden sorumlu Müşteşar Yardımcısı Woerman, Alman birliklerinin Türkiye'den geçmesini öneriyordu. Hitler ve Ribbentrop, Alman askerlerinin Kafkasya'ya Türkiye üzerinden daha çabuk ulaşacağını düşünüyorlardı.

Türk Genelkurmayı'nda o günlerde toplantı üzerine toplantı yapılmaktaydı. Amaç, savaşın dışında kalmaktı. Ama nasıl?

Papen, sık sık Türk yetkilileri ile görüşüyordu. Bütün isteği, Trakya sınırına yığılan askeri birliklerin Kafkasya sınırına kaydırılmasıydı.

Koşullar Türkiye'yi savaşa sürüklüyordu. Askeri birlikler, Kafkasya sınırına yollandı. Başbakan Saraçoğlu ve General Orbay, doğu cephesinde denetlemeler yaptılar. Türkiye, Almanya ile İngiltere, Fransa ve Sovyetler arasında diplomatik bir savaş veriyordu.

Von Papen, yetenekli bir diplomat ve hünerli bir siyasetçiydi. Alman Büyükelçisi, Türk sivil ve askeri yöneticileri ile kişisel dostluğunu da pekiştirmişti.

1941 eylülünde Almanlar Türkiye'den krom madeni almak için anlaşma yapmayı başardılar. Bu anlaşmayı Almanlar'ın Türkiye'ye silah yardımı yapmaları izledi. İnönü,

Büyükelçi Papen aracılığı ile Hitler'e söz vermişti.

"Silahları Almanlar'a karşı kullanmayacağız."

Almanlar'a krom satışı İngiltere ve ABD'nin Türkiye'yle ilişkilerini gerginleştirmişti. Türkiye silah gereksinmesini Almanlar'dan sağlıyordu.

Krom ve silah.

Alman-Türk işbirliğinin gizi bu iki sözcükte toplanmaktaydı. Alman işadamlan ile Türk asker ve sivil bürokratlan, bu krom ve silah satışı için sık sık bir araya gelmekteydiler. Büyükelçi Papen, gün geçmiyordu ki bir hükümet üyesi ile görüşmesin.

23 Mayıs 1942 günü, 1956 yılında Genelkurmay Başkanlığı'na atanacak olan Albay İsmail Hakkı Tunaboylu başkanlığındaki bir askeri kurul, Almanya'ya gidiyor, kurulda Dışişleri Bakanlığı'ndan Faik Hazar da bulunuyordu. Askeri görüşmeleri ticari görüşmeler, ticari görüşmeleri de siyasal yakınlaşmalar izlemekteydi.

Hitler Almanya'sına egemen olan ırkçılık, o günlerde Türkiye'de de moda oluyor; sözgelişi, Anadolu Ajansı'nda çalışan yabancıların işlerine son veriliyordu. Bir tek kişinin dışında!

Siemens Fabrikası'ndan Mühendis Alman Risch...

1942 yılı Almanlar için bir ölüm kalım savaşının başlatıldığı yıl olmuştu; Alman ordulan saldırılarını sürdürüyorlardı. 1942 yaz saldırısı başarılı geçmiş, Almanlar Kafkas Dağlan'nın en yüksek yeri Elbruz'a ulaşmışlardı.

Ulaşmışlardı ama Stalingrad Cephesi'nden gelen haberler içaçıcı değildi. Hitler, ünlü 45 sayılı emrini vererek Kafkasya'ya gönderdiği birlikleri Stalingrad Cephesi'ne yolladı. Bu 45 sayılı emir de Alman yenilgisinin başlangıcı oldu.

Alman Genelkurmay Başkanı General Halder, 45 sayılı emri uyguladı. Ama uygularken de defterine şunlan yazdı:

"Hitler'in düşleri hareketlerine kılavuzluk ediyor."

Tıpkı Turancı Enver Paşa'nınki gibi...

Stalingrad'da Kızıl Ordu, Alman ordulanna karşı büyük bir direniş gösteriyordu. Stalingrad bozgunu Nazi imparatorluğunun çöküşünü haber vermekteydi. Hitler ordulan geri çekilmeye başladılar. Kızıl Ordu karşı saldırıya geçti. 1944 mayıs ayında işgalci Nazi Ordusu, Sovyet topraklarından sökülüp atılmıştı.

1943 yılı Haziranı'nda İstanbul Siyasi Polisi **"En Büyük Tehlike"** adlı broşürün üniversitede elden ele dolaştığını saptamıştı. Hemen emirler verildi ve broşür toplatıldı. Broşürde Turancılık akımlan eleştiriliyordu. Bu broşürü yazan da bulunmuştu: İstanbul Belediyesi memurlannndan Faris Erkmen.

Erkmen, broşüründe Pan-Türkçülüğün Kemalizm ve devlet politikası ile bağdaşmayacağını ileri sürüyor ve Turancılardaki abartmalı milliyetçilik görüşlerinin ülkenin varlığını tehdit eden yabancı propagandayı maskelemek için kullanıldığını yazıyordu. Erkmen'e göre Pan-Turancı akımın öncüleri, Tatar ve Azerbaycan kökenli Türklerdi.

Erkmen'in broşüründe adlan geçenler şunlardı: Zeki Velidi Togan, Ayaz İshaki, Muharrem Feyzi Togay, Resulzade Ahmet Caferoğlu. Bunlar, Kafkasya ve Kınm'dan gelmişlerdi. Bir kısmı da uzun yıllar Almanya'da yaşamışlardı.

Erkmen, bu göçmenlerin Türkiye'de kendilerine gösterilen konukseverliği kötüye kullandıklannı ileri sürüyor, adlannı verdiği bu göçmen Türkler'e, Türk yurttaşlannın da yardımcı olduklannı vurguluyordu.

Kimlerdi bunlar? Erkmen şu adlan sıralıyordu: General Hüseyin Hüsnü Erkilet. General Ali İhsan Sabis. Peyami Safa, Nihal Atsız, Yusuf Ziya (Ortaç) ve Orhan Seyfi (Orhon).

"En Büyük Tehlike" adlı broşürde Çınaraltı, Bozkurt, Gökbörü, Tasviri Efkar ve Aylı Kurt yayınlanna da göndermeler yapılıyordu. Faris Erkmen'in broşüründe daha sonra şu sonuçlara vanlıyordu:

"Türkçüler davalarında samimi değillerdir. Pek çoğu bu işe kişisel çıkarları nedeniyle girmiştir. Türk gençliğine bencil çıkarları nedeniyle propaganda yapıyorlar; bu çıkışları ile ulusal gelişmelere engel olmak ve ülkeyi, işgal planları yapanların ellerine terk etmek istiyorlar. Demokrasiye karşı giriştikleri sistemli kampanyayla, İngiltere ve Sovyetler'e karşı ısrarlı politikaları ile hükümetin tarafsızlık politikasına ters düşüyorlar."

CHP Genel Sekreteri Cevdet Kerim İncedayı, TBMM'de söz alarak bu broşürde yer alan düşünceleri sert dille eleştirdi. İncedayı'dan sonra kürsüye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu çıktı. Ve Türkiye'de Pan-Türkist bir akım olmadığını

söyledi. Söylerken de şu açıklamayı yaptı: **"Türküz, Türkçüyüz."**

Bu tepkiler sonucunda Faris Erkmen tutuklandı. Aradan birkaç yıl geçti. Erkmen yeniden siyasi polisinn elindeydi. Faris Erkmen, 1946 yılında TKP Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte tutuklandı ve 3 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

"En Büyük Tehlike" olayı Alman Büyükelçiliği'nce olduğu kadar Amerikan Büyükelçiliği'nce de ilgiyle izleniyordu. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt, Ali Nur Bozcali'yı bu işle görevlendirdi. Bozcalı 14 Haziran 1943'te şu raporu verdi: State Depertmant E. O. 12065 Sec. 3-402 kayıtlı olan 416 sayılı belgeye göz atarak bu raporu özetleyelim:

"Jön Türk rejimindeki Pan-Turanizme benzer bir Türkçülüğü canlandırmaya çalışanlar olduğu doğrudur. Yine bir gerçek ki, bu hareketi savunan kimi yayınlarda, yitirilen toprakları geri istemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Ancak, bu hareket, kanımca, dikkati çekecek boyutlarda değildir; elçiliğin birkaç kez hükümetin yukarıda adı geçen yayınlara yönelik uygulamaları üzerine hazırladığı çalışmalarda, bu konulardan söz edildiğini anımsıyorum. O notlarda da kamuoyunda Türkler'e yönelik bir sempati olduğunu, ancak bu sempatinin Pan-Türkist örgütlerin aktif biçimde desteklenmesi biçiminde olmadığını ifade etmiştim. Yanılıyor olabilirim, ancak Pan-Türkist hareketi benimseyen kimseyle şimdiye kadar hiç karşılaşmadığım gibi, tüm Türkler'i bir arada toplamaya yönelik bir hükümet politikası da görmedim.

Pan-Türkizm yanlılarının totaliter sistemlere hayranlık duydukları, daha da ötesi Almanya'ya bir sempati beslediklerı de bir gerçek. Aslında broşürde yazarın yaptığı yorumları elimizin tersiyle itemeyiz.

Özel olarak bu görüşleri savunanlar, bu tutumlarının, savundukları davanın doktriner ve pratik bir gereği olduğunu söylüyorlar.

Bu insanlar mihver ülkelerinin propagandasının aracı olsunlar ya da olmasınlar, bu akımın karşısında son derece güçlü, müttefik yanlısı günlük gazete ve dergiler var. Pan-Türkistler'in ortaya attıkları görüşler yalnızca duygusal bir çerçeve içinde kalmakta ve benim görüşüme göre bunların

önemini abartmak ya da Türkiye'nin tarafsızlığı için ciddi bir tehlike olarak görmek güçtür.

Bu bülten konusunda yaygın inanç, bunun solcu bir propaganda olduğudur. Hatta bazıları gerçek yazarın Zekeriya Sertel olduğunu ileri sürüyorlar. Kamuoyunun tepkisinden ve basındaki polemiklerden izlediğim kadarıyla Pan-Türkistler'e karşı olanlar tarafından benimsenmesi de güç. Bu, genel olarak kamuoyunda Pan-Türkistler'e duyulan gizli sempati ile örgütlü bir karşı propaganda havası yaratılması ile açıklanabilir."

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 16 Temmuz 1943 günlü yazısında şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Elçilik, bildirgedeki görüşlere katılmak eğilimindedir. Şöyle ki:

Pan-Türkizm ve Ultra Nasyonalizm hareketinin liderleri, totaliter düşüncenin inançlı takipçileri ve mihver güçlerinin destekçileridir; ancak etkinliklerini fazla abartmamak gerekir. Çünkü, Türk kamuoyunda, diğer ülkelerde yaşayan Türk ırkından olanlara karşı doğal bir sempati beslenmekle birlikte, gerek hükümetten gerekse kamuoyundan yayılmacılığa yönelik bir destek gözükmüyor.

Dışarıda yaşayan Türkler'in dilerlerse Türkiye'ye dönmelerini ve Türk uyruğuna geçmelerini destekliyorlar. Ancak sınırları genişletmek türünden bir yaklaşımda bulunmuyorlar.

Ankara'da hükümet ve basın çevrelerinde bu denli tepkiye yol açan ve hatta Dışişleri Bakanı'nın Meclis'te konuşmasına neden olan bu broşürün, solcu çevreler tarafından özellikle finanse edilmese bile, Sovyet yetkililerince yazdırıldığı yolunda inançlar yaygındır.

Bu inancın kanıtı olarak tüm broşürün düzgün bir dille Rusça'ya çevrilip Pravda'da bastırılması gösteriliyor. Basın bürosundan bir yetkilinin görüşüne göre, broşürün yazarı, değerlendirmede belirtildiği gibi, Zekeriya Sertel değil, onun yine yetenekli ve belki de sol çevrelere daha yakın olan eşi Sabiha Sertel'dir. Anımsatmak gerekir ki, söz konusu broşürü yaygın biçimde kamuoyunun dikkatine sunan,

Bayan Sertel'in yayımladığı Tan Gazetesi'dir."

Ne ilginçtir; aradan yıllar geçecek, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslüman Türkler'le bu kez Amerikan Büyükelçiliği yakından ilgilenecektir. 60'lı ve 70'li yıllarda ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nde CIA kadrosunda çalışan bir Özbek Türk, Türk sağcıları ile çok yakın dostluklar kuracak; bu dostluklar, bu Özbek kökenli Türk'ün Ankara'dan sonra atandığı Bonn'da da sürecektir. İkinci Dünya Savaşı'nda Kızıl Ordu'dan kaçarak Alman Ordularına sığınan Ruzi Nazar, Alman istihbaratçısı General Gehlen ile birlikte Türkler'le ilgilenecekti.[11] Şu anda Washington D.C.'de Alman asıllı eşi ile yaşayan Ruzi Nazar, Türkler'le çok yakın ve samimi dostluklar kurmaya devam ediyor.

Amerika'nın Ankara Büyükelçiliği'nde görevli CIA istasyon şefi Paul Henze de Sovyetler Birliği'nde yaşayan Müslüman halklarla çok yakından ilgilidir.[12] Henze'nin **"Central Asian Survey"** Dergisi'nde yayınlanan **"Kafkaslarda Ateş ve Kılıç / 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi"** (başlıklı yazısı), ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Gurubu Yayınları arasında basılmış. Henze'nin **"Marks'ın Ruslar ve Müslümanlar Hakkında Yazdıklarından Seçmeler"**i de yine ODTÜ tarafından 1984 yılında basılmış.

"Özel tren, 5 Aralık 1942, saat 2.30.
Alındı: 5 Aralık 1942, saat 3.30.
No: 1526
Alman Büyükelçiliği / Gizli.
Ankara.
Büyükelçi'ye özel.
(20 Kasım tarihli ve A 6154 sayılı raporunuza karşılık olarak Türkiye'deki dostlarımızı içinde bulunduklan güç durumdan kurtarmak üzere size beş milyon altın Alman Markı iletmesini emrettim. Bu parayı cömertçe kullanmanızı ve bana durumu bildirmenizi rica ederim.)"

RIBBENTROP
Alman Dışişleri Bakanı

Nazi Almanyası'nın Türkiye'ye atanan Büyükelçisi Von Papen'in görevi, savaşta Türkiye'nin Almanlar'a yardım etmesini sağlamaktı. Papen, bunun için elinden geleni yapıyordu.

Papen, asker kökenliydi. 1932 mayıs ayından 1933 yılı ocak ayına kadar Alman İmparatorluğu Şansölyeliği'ni yapmıştı. Hitler kabinesinde de bakan olarak yer alan Papen'in 1933-38 yılları arasında görevi Avusturya Büyükelçiliği'ydi. Bu kurt politikacı, 1939 yılında Ankara Büyükelçiliği'ne atanmıştı.

1941 yılının ilk aylan, Papen'in Türkiye ile Almanya arasında bir **saldırmazlık paktı** imzalanması çabalan ile geçti.

Papen, 14 Mayıs 1941 günü Cumhurbaşkanı İnönü ile uzun bir görüşme yapıyordu. Görüşme konusu **"saldırmazlık paktı"**ydı. Von Papen, İnönü'ye Hitler'den bir mektup getirmişti. İnönü, Führer'in övgü dolu mektubundan duygulandığını ve kendisinin de tıpkı Hitler gibi dostluk ve güven duygulanyla dolu olduğunu söylüyordu.

Papen, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a 14 Mayıs 1941 günü 1523 sayılı gizli telgrafında İnönü ile yaptığı görüşmeyi şöyle özetliyordu:

"Cumhurbaşkanı, eski dostluğun yeniden kurulmasını hazırlayacak bir anlaşmaya hazırdır. İnönü, eğer Almanya

herhangi bir güçle Türkiye'ye karşı bir taahhüte girmezse, Türkiye'nin Alman çıkarlarına aykırı bir anlaşmaya girmeyi ve Almanlar'la çelişkiye düşmeyi hiç istemediğini söyledi. Cumhurbaşkanı, Türk-İngiliz anlaşması için de 'İstenirse bir çözüm yolu bulunabilir' dedi.

Dışişleri Bakanı Saracoğlu ile görüşmeler de hemen başlayacaktır.

Irak'a savaş malzemesinin Türkiye topraklarından ulaştırılması tasarısına kesinleşmiş gözü ile bakılabilir."

Almanlann Türkiye'den o aşamada bütün istedikleri, gerektiğinde Kafkasya'ya yapacaklan saldında silahlann Irak'a Türkiye'den geçirilmesidir.

Türkiye buna evet demezse? O zaman da **'Türkiye'yi işgal'** dahi gündeme gelebilirdi.

Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Papen'e 16 Mayıs günü 338 sayılı notu özel kurye ile ulaştınyordu. Ribbentrop, Türkiye'nin Almanya'ya yakın bir siyaset izlemesinin doğuracağı olasılıklar üzerinde duruyor ve soruyordu: **"Bir darbe olasılığı var mı?"** Bu soruyla birlikte Türkiye'nin iç siyaseti ile ilgili bilgiler istiyordu.

Alman Gizli Servisi o günlerde hem Almanya'da hem de Türkiye'de hanl hanl çalışmaktaydı. Nazi Partisi Dışişleri Ofisi Başkanı Alfred Rosenberg, çalışmalann odak noktasıydı. Rosenberg, Nuri Paşa ile de görüşmüş ama Paşa'ya hiç umut vermemişti.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nda İdil-Ural Türkleri'nden İdris Alemcan'ın Berlin'deki evi de bir buluşma yeriydi. Kınm Türklerinden Müstecip Ülküsal, 1917'de Kınm'da kurulan kurultay hükümetinin Dışişleri Bakanı Cafer Seyit, Ahmet Kınmer, Edibe Kınmal, Edibe Kemal, Ahmet Temir, işadamı Ahmet Veli Menger, Ayaz İshak hep biraraya gelirlerdi. Prof. Von Mende de Almanlar'la Türkler arasında görülenlerden biriydi. Mende, işgal altındaki doğu Bölgeleri Bakanlığı temsilcisiydi.

Papen, 27 Ağustos 1942 tarihli raporunda, "Türkler(in), eğer ülkenin çeşitli kısımlarındaki aktif işbirliği sağlanırsa ve eğitilirlerse" Rus seferinde yararlı olacaklannı da bildirmişti.

Almanlar, Türkler'den yararlanırken "arka planda Alman

danışmanlarını" görevlendirecekler ve Türklere "Alman ruhu" aşılayacaklardır!

Almanya'da bu toplantılar yapılırken Nuri Paşa'nın evinde ve Türk Kulübü'nde de "Rus seferi" konusunda toplantılar sürmekteydi. Bu toplantılara Nuri Paşa, İdris Alemcan, Dr. Ahmet Temir, Hilal Münşi, Abdürrahim Gökçay, Azerbaycanlı Mehmet Togar, Miralay Kazım, Müstecip Ülküsal katılmaktaydı.[13]

Nuri Paşa'nın yakın çevresinde Erkilet Paşa, Zeki Velidi Togan, işadamı Nazım Taşkent ile yahudi ve masonlarla ilgili yayınları ile ün yapan Cevat Rıfat Atılhan, Türkistan'lı Yusuf Kıpcak, Ahmet Ağaoğlu bulunmaktaydı. İstanbul'da aynı amaçla çalışan bir başka grup da Emin Resulzade'nin çevresinde toplanmıştı.

General Ali İhsan Sabis, General Erkilet, Avukat Mümin Mustafa ile birlikte bir şirket kuruyorlar; şirkette darbe konuları konuşuluyor; Sabis Paşa bu toplantılar nedeniyle tutuklanıyor.[14]

Toplantılar hem Almanya'da hem Türkiye'de sürmekteydi. Nazi Almanyası, ne yapıp yapıp Türkiye'de etkili olmaya çalışıyordu.

Ribbentrop'un Papen'e gönderdiği 17 Mayıs 1941 tarihli telgrafta (Alman Büyükelçiliği, sayı 393), büyükelçiye şu emri veriyordu: **"Türkiye ile, resmi anlaşma dışında, savaş malzemelerinin Türkiye'den hiçbir engelle karşılaşmadan geçmesini sağlayacak bir gizli anlaşma yapılacaktır."** Türkiye bu kolaylığı nasıl sağlayacaktır? **"Silahların Alman askerleri eşliğinde Türk topraklarından geçişine izin vererek..."**

Ribbentrop, bu konuda çok umutlu ve cömerttir:

"Eğer Türkiye'nin Alman askerleri eşliğinde silah ve malzeme geçişine izin vereceğini anlarsak karşılığında Edirne sınırının, ölçüsünü, ileride belirlemek üzere düzenlenmesi ve herhangi bir adanın kendilerine verilmesi söz konusu olabilir."

Nazi Almanyası, Türkiye'nin ağzına bir değil iki parmak bal çalıyor. Bulgar topraklarının bir kısmı ve ayrıca Ege adalarından biri de Türkiye'ye verilecek!

Ribbentrop, aynı gizli telgrafında **"Türklerin İngilizler'le**

ilişkilerini sürdürmelerini" haklı görüyor; ama İngiltere'nin Türkiye'den desteğini çekmesi halinde ne olacak?

"...Türkiye'nin varlığını korumak amacıyla kendisine Rus tehdidine karşı güvence araması anlayışla karşılanır. Türkiye, Rusya'ya karşı güvenceyi, bizimle imzalayacağı bir anlaşmada bulacaktır."

Alman Dışişleri Bakanlığı bir anlaşma taslağı hazırlayarak Papen'e yollar. Tabii bir de gizli anlaşma gönderirler.

O sıralar Başbakan, Refik Saydam, Dışişleri Bakanı, Şükrü Saracoğlu ve Dışişleri Bakanlığı Müşteşan da Numan Menemencioğlu'dur. Menemencioğlu, Alman önerilerini benimsemez. Anlaşma metnindeki bazı maddeler ve tanımlara karşı çıkar.

Türkiye, iki ateş arasında kalmıştır. Bir yandan İngiltere, öte yandan Almanya. Türkiye, hem İngilizlerle ittifak halinde kalmayı hem de bir saldırmazlık paktı imzalayarak Alman saldırısı karşısında kendisini güvenceye almayı düşünmektedir.

Sıcak savaşın bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü günlerde Türkiye'nin yansızlık siyaseti nasıl uygulanacaktı?

Ribbentrop, Büyükelçi Von Papen'e yolladığı 9 Haziran 1941 gün ve 526 sayılı emrinde şu gözdağını da verir:

"Türkiye'nin, Almanya'nın ölüm kalım savaşı verdiği İngiltere'yle, dolaylı yoldan da olsa işbirliğine girmesi halinde, Almanya'yı karşısında bulacağı Türk hükümeti tarafından açıkça anlaşılmalıdır."

Papen'den Ribbentrop'a, Ribbentrop'tan Papen'e gizli yazılar gelir, gider. Papen, 16 Haziran günü Dışişleri Bakanı Saracoğlu ile görüşür. Büyükelçi artık müjdeyi verecektir: Anlaşma iki gün sonra imzalanacak!

Büyükelçi Von Papen, anlaşmanın imzalanmasından son derece hoşnuttur. Bu arada boş durmaz. İlgi alanı Pan-Turan hareketlerdir. İstanbul'da Türk ajanlar ile görüşür. Görüştükten sonra da raporunu yazar. 5 Ağustos 1941 günü Alman Büyükelçiliği'nin Tarabya'daki yazlığından, Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'na A 3018/41 sayılı raporu gönderir.

"İyi haber alan güvenilir bir ajan tarafından bildirilmiştir.

Türk hükümet çevreleri Almanlar'ın Rusya'daki başarıları açısından Türk-Rus sınırı ötesindeki soydaşların yazgıla-

rına, özellikle de Azeri Türkleri'ne giderek artan bir ilgi gösteriyorlar. Bu çevrelerde 1918 olaylarını yeniden yaşama ve özellikle Bakü petrol bölgesini ele geçirme eğilimi göze çarpıyor.

Bu amaç için, bir kısmı Abdülhamid zamanında benzer görevler yapmış kişilerden oluşan bir uzmanlar kurulu kurulmuştur. Bu kurumun görevi, içeride göçmenler arasında, dışarıda da, özellikle İran Azerbaycan'ından Hazar'a kadar Türk bölgelerini yeni Türkiye'ye katmak üzere, malzeme ve yandaş toplamaktır.

Bu grubun lideri İstanbul Milletvekili Şükrü Yenibahçe'dir. (Ailesi Türkiye'de yerleşmiştir, ancak Tatar kökenli olduğu ileri sürülmektedir). Ötekiler şunlar:

Nuri Paşa (Enver Paşa'nın kardeşi, İslâm Ordusu'nun komutanı; ağabeyi Enver Paşa'nın Pan-Turancı planlarına özel ilgi duymasıyla tanınmıştır).

Prof. Zeki Velidi (Başkır): İstanbul Üniversitesi'nde profesördü; Atatürk ile arasında geçen bir tartışmadan sonra Türkiye'den ayrılıp Viyana, Halle ve Bonn'da geçici süreler kaldı.

Ahmet Cafer (Ahmet Sait Cafer olarak da tanınır): Bir Kırım Türkü. Aynı zamanda hükümet ajanı olarak çalışır. General Sikoski'nin Londra'daki Promethous örgütüne hâlâ yakın olduğu sanılıyor. Ahmet Caferoğlu adıyla tanınmış bir Türkolog'dur.

Bir süre önce görüşmeler için Ankara'ya gelen Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket da aynı gruptan sayılabilir. Memduh Şevket, resmi görevi nedeniyle hükümetin izlediği siyasete aykırı bir tutum izleyemez. Memduh Şevket'in yukarıdakilerle bir tutulmaması gerekiyorsa da kendisi doğu Türkleri'ne yakın dostluğu ile tanınmaktadır.

Ankara'daki hükümet çevrelerinin, doğu Türkleri (Azerbaycan dışarıda tutulmak koşulu ile Volga Türkleri, Tatarlar, Türkmenler) ile ilgili bu planı, onları, bağımsız görünen ama Türkler'in 'danışman' olarak siyasal ve kültürel açılardan egemen rolü oynayacakları bir doğu Türk devletinde toplamaktır.

Fakat bu planlar, doğu Türkleri'nin kendi isteklerine pek

uymuyor. Doğu Türkleri, Türkiye'de yaşayan Türkler'in gerçek kültürünü son yıllarda değil, nice yıllar önce kaybettikleri kanısındadırlar. Bakü'de bunlara "Türkçe konuşan Levantenler" gözüyle bakılmaktadır. Bu yüzden, kendileriyle ne kadar az ilişkiye girilirse o kadar iyidir.

Bu gelişmelerin tarihi binlerce yıl gerilerdedir. Osmanlı tarihinde yüzyıllarca sarayın ve imparatorluğun yüksek yöneticileri, Türkler'den oluşmamaktaydı. Macar kökenli, Arnavut ve son olarak da Abdülhamit döneminde Çerkez ve Arap kökenliydiler.

(Bu tarihi kavram ve siyasal tavır, Tebriz'de, ilgili çevrelerde yapılan konuşmalarda sık sık ifade edilmiştir. Tebriz halkı da Azerbaycan Türkleri'nden geldiğinden Bakü'dekiler ile kan bağı olduğunu düşünürler. Bu yüzden, Tebriz'de bu konular sürekli gündemdedir. Bu hareketin önde gelen liderlerinden birinin, şu andaki İran genel valisi olması da dikkat çekicidir.)

Bu hareketin liderinin, hiç değilse bugüne kadar, Mehmet Emin Resulzade (Müsavaat Partisi'nin kurucusu) olduğu kabul ediliyor. Resulzade, Polonya Genelkurmayı'nın bir alt örgütü olan Polonya Prometheus hareketine[15] katılmıştır. Resulzade, Polonya'nın 1939 yılında düşüşünden sonra İsviçre'ye transfer edilen (Pilsudski Fonu) adı verilen genelkurmay fonundan geçimini sağladı. 1940'ta siyasal bir görevle Sikorski'yi ziyaret etti. Sonra da Bükreş'teki Polonyalı göçmenlerle yaşadı. Mali yanı bir yana bırakılırsa şu söylenebilir: Tuttuğu sağın politikacısıdır. Prometheus örgütünün öteki üyeleri bir süre önce Almanya'ya karşı dostça olmayan tavır izledikleri için, Resulzade konusunda ihtiyatlı davranılması salık verilir.

Resulzade, Türkiye'de yaveri Mirza Bala tarafından temsil ediliyor. (Mirza Bala, Türkiye'de orduya alınmıştır ve İstanbul yakınlarında bir yerde görev yapmaktadır. Hakkında, öğretmenine inanmış bir öğrenci demekten başka bir şey söylenemez.)

Güvenilir ajanın kanısınca bunlarla çalışmaya değer. (Bir başka güvenilir ajanın kanısınca, bütün bu yaşlı bekçilerle hiç bir şey yapmamak gerekir. Bunların geçmişleri ve karış-

tıkları parasal işler nedeniyle yeni Azerbaycan devletinde güvenilir bir rol oynayabileceklerine inanılmamalıdır).

Bu yeni Azerbaycan devleti, öteki doğu Türkleri'nin yükünü üzerine almak istemiyor ve daha çok şu görüşe dayanıyor. Doğu Türkleri, Volga Türkleri, Tatarlar, Türkmenler, v.s.'nin yayılmış oldukları biçim, yani hiçbir biçimde yoğun bir topluluk oluşturamamaları yüzünden ve bunların hepsinden de öte ekonomik gerilik nedeniyle, bağımsızlık isteyemezler. Bunun için uzun bir evrim sürecinden geçmeleri zorunludur. Azerbaycan devrimci hareketi, kendisini, bunları eğitmekle görevli saymıyor. Güvenilir ajan, bütün bu koşullara karşın bu görevin Ruslar'a bırakılmasını ve gelişmelerde belirleyici etkenin Alman örgütlenme ve deneyi olması gerektiğini belirtiyor.

Almanya, Güneydoğu'da elden geldiğince güçlü bir devlet kurmaya, bu dolaylı yoldan, Ruslar'ı sürekli denetim altında tutmaya önem vermelidir. Ukrayna bu iş için elverişli değildir. Ukraynalılar Slav kökenlidir ve herhangi bir anda Bulgarlar ve Sırplar gibi ortak geçmişlerini anımsayabilirler.

Türkler için böyle bir durum söz konusu değildir.

İran hükümetinin de Azerbaycan Türkleri'yle aşırı derecede ilgilendiğini söylediğimde, güvenilir ajanım (bunun anlaşılabileceği) yanıtını verdi. Bugün İran'da Farisiler kadar Türkler de bulunmaktadır. Şah'ın kendisi bir Türk ailesinden gelmektedir. Bu nedenle, eğer kendisine böyle bir dönüşümün sağlayacağı avantajlar açıklanmış ve o da bu yolla siyasal bağımsızlığını elde tutabileceğine inanmışsa İran-Arap devletini, yalnızca bir kalem oynatmasıyla karışık uluslardan oluşan bir devlete çevirebilir. Bu, aynı zamanda Tebriz genel valisinin harekette oynadığı rolü de açıklamaktadır."

Von Papen bu uzun raporunun altına bir de dip not düşmüştür: "Ankara'da Doğu Türkleri sorununda hükümetin ajanlarından biri General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet'tir. Kendisi Tatar kökenlidir."

Papen'in raporunda adı geçen Şükrü Yenibahçeli, sonradan Oğuz soyadı alacak olan Ahmet Şükrü Oğuz'du. Yenibahçeli Şükrü, İstanbul ve havalisi Kuvayı Milliye Komutanlığı

yapmıştı. 1881 doğumlu Yenibahçeli Şükrü, "İttihatçı" olarak tanınan subaylardandı. Binbaşıyken ordudan ayrılmış, ilk Büyük Millet Meclisi'ne İstanbul milletvekili olarak girmişti. Yenibahçeli Şükrü, 1953 yılında öldü.

Kafkas İslâm Ordulan Başkomutanı Nuri Paşa'yı daha önce tanımıştık. Uzunca bir süre Almanya'da yaşayan Nuri Paşa, zengince sayılan bir işadamıydı.

Asıl adı Zeki Velidof olan Zeki Velidi Togan, 1890 yılında Başkırgızistan'da doğmuştu. Kazan Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1914 yılında Rus Parlamentosuna girdi. Sovyet ihtilalinden önce ve sonra Tatarlar ve öteki Müslüman gruplar arasında etkin siyasal çalışmalar yaptı. 1920'de Başkırgızistan Devlet Başkanı oldu. Hareketlerinin başansızlıkla sonuçlanması üzerine 1925'te Türkiye'ye geldi. İstanbul Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak çalışmaya başladı. Uzunca bir süre yurtdışında bulundu. Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye'ye döndü. 1944 ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle tutuklandı. 1970'te İstanbul'da öldü.

Ahmet Caferoğlu, 1889 yılında Azerbaycan'ın Gence kentinde doğdu. Gençliğinde, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için çalışan örgütlere girdi. Ruslar'ın Azerbaycan'ı işgal etmeleri üzerine Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1926-29 yılları arasında Almanya'da Türkoloji alanında çalışmalar yaptı. Türkiye'ye dönüşünde İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Doçent olarak göreve başladı. 1938 yılında profesör oldu. 1973 yılında emekliye ayrıldı.1975 yılında İstanbul'da öldü.[16] Caferoğlu, Türk dilinin en yetkin ve verimli araştırmacılarından biri olarak tanınıyor.

Memduh Şevket Esendal, 1883 yılında Çorlu'da doğdu. Gençlik yıllarında İttihat ve Terakki Partisi'ne katıldı. İstanbul'un işgali üzerine yurtdışına kaçtı. İlk TBMM'nin ilk orta elçisi olarak Azerbaycan'da görev yaptı. 1925 yılından sonra yurda döndü. İstanbul'da gazetecilik ve öğretmenlik yaptıktan sonra İran'da, Afganistan'da ve Sovyetler Birliği'nde büyükelçilik görevlerinde bulundu. 1940'lı yıllarda yeniden siyasete döndü. Milletvekilliği yanında, CHP Genel Sekreterliği görevini de üstlendi. 1952 yılında Ankara'da ölen Esendal, ünlü bir öykü yazarıydı.

Mehmet Emin Resulzade, 1911-12 yılları arasında Azerbaycan'da **"Musavaat"** adlı Sosyalist Parti'nin kurucusudur. Resulzade, Stalin'e karşı savaştı, savaşı kaybedince İran'a geçti. Şah'a karşı ayaklanmalar düzenledi. Başarılı olamayınca İstanbul'a yerleşti. Resulzade, Pan-Türkist hareketlerine katıldı.

Hüseyin Hüsnü Erkilet Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'na katılan bir generaldi.

Türkiye'nin Berlin'deki Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ydi. Gerede asker kökenli bir diplomattı. Balkan Savaşı'na katılmış, daha sonra Atina Büyükelçiliği'nde askeri ataşe olarak görev yapmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda doğu cephesinde savaşan Gerede, Kafkas Ordulan Harekat Şube Müdürlüğü de yaptı. Kafkas Barış Konferansı'na katıldı. Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal'in kurmay başkanlığında çalıştı. 1962 yılında ölen Gerede, Berlin başta olmak üzere birçok başkentte büyük elçi olarak görev yapmıştı.

Gerede, Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Weiszsacker ile 5 Ağustos günü Berlin'de görüşüyor ve şu öneride bulunuyordu:

"Rusya'daki Türk kabileleri aracılığı ile anti-Sovyet propaganda yürütme olanağı var."

Müşteşar Weiszsacker, aynı gün Bakan Ribbentrop'a yazdığı 994 sayılı yazıda şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Gerede... Açık bir biçimde Kafkas halklarının ileride tampon bir devlette birleşebileceklerini söyledi ve Hazar'ın doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulabileceğini üstü kapalı biçimde anlattı.

Gerede bunları bir söyleşi havasında söylemesine karşın, Ali Fuat'ın (Erden) Von Papen'e söyledikleri tamamıyla aynı sözler olduğuna göre, üzerinde durduğu noktalar hiç de rastlantısal değildir.

Gerede, Bakü'nün bütünüyle Türkçe konuşulan bir kent olduğunu vurgularken sorunun özüne parmak basmaktaydı."

Bakanlık Müşteşarı bu yazının bir kopyasını da o sıralarda İstanbul'da Tarabya'daki elçilik binasında kalan Von Papen'e gönderiyordu.

Von Papen, Mürsel Paşa ile de görüştü. Mürsel Bakü, 1. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya cephesinde savaşmış; Bakü'ye giren Kafkas İslâm Ordusu'nun başında bulunmuştu.

Tümgeneral Mürsel Bakü, Papen'e, Çakmak ile görüştüğünü, Almanlann olası bir Kafkas saldırısı sırasında Türk ordusundaki Azeri kökenli subaylann ızne çıkanlmalannı önerdiğini aktanyor.

Nazi Almanyası adına Turancılık konusunda görevlendinlen Elçi Hentig de Dr. Harun adındaki bir Türkle görüşür. Dr. Harun Mareşal Çakmak'tan mesaj getirmiştir.

"Türkler, gerekli silahları elde ederlerse, İran'dan Bakü'ye doğru ilerleyecekler. Kafkasya'ya doğrudan bir saldırı söz konusu olmaz. İran'da İngilizler'den bir muhalefet gelmez. Ruslar ise direnir."

Hentig, Dr. Harun ile yaptığı görüşmenin raporunu 1 Ocak 1942 günü bakanlığa sunar.

Dr. Harun 24 Kasım 1941 günü Hentig'ı ziyaret etmiş ve mesajını getirmişrti:

"Turancılık sorunu Türkiye ve Almanya arasında ilişki kurmada önemli bir konu olabilir. Savaş tutsaklarına propaganda yapmak için emrinize adam da verebiliriz."

Nazi Almanya'sının Turancılık masası sorumlusu Elçi Hentıg ile Hüseyin Hüsnü Erkilet mektuplaşırlar. Elçi Hentig, Türkiye'den beklenmektedir. Ancak elçi, Almanya'da Türkler tarafından uyanlır. **"Gitmeseniz iyi olur."**

Erkilet, Hentig'e 10 Kasım günü yazdığı mektupta elçiye Türkiye'ye neden gelmediğini sorar. Hentig, General Erkilet'e yazdığı 17 Kasım 1941 günlü mektubunda ilişkilerinın kendisine **"beşinci kol"** damgası vurabileceğinden endişe ettiğini yazar.

General Erkilet ve Ali Fuat Erden, başta yazdığımız gibi Almanya'ya gidip Rus cephesını görmüşlerdir. İki generalın Almanya gezisinde kendilerine Hentig eşlik etmiştir. Bu dostluk mektuplaşmalan sürer. Mektuplan özel kuryeler getirir, götürürler. Hentig'in kuryesı işadamı Veli Menger'dir.[17]

Erkilet'in 27 Kasım 1941 tarihli mektubu şöyle başlar:

"Veli Menger kanalıyla bana gönderdiğiniz 17 Kasım tarihli dostça satırlar..." Erkilet, Hentıg'e **"Beşinci kol"** endışesi ile ilgili şu yanıtı verir

"Siz bizler için asla beşinci kol değil, bir dost, hem de değerli bir dostsunuz."

Erkilet, Hentig'e iki Türk adı verir. Bunlar, Müstecip Fagil ile Edige Kemal'dir. **"Müstecip, bir avukat ve yazardır, savcılık da yapmıştır. Edige de iyi eğitim görmüş genç bir insandır. Her ikisi de Kırımlıdır. Sizden bu iki güvenilir dostumuzu Kırım'a göndermenizi ve orada Türk-Alman çıkarları için kullanmanızı rica ediyorum."**

Von Papen, Dr. Refik Saydam'dan sonra başbakanlığa getirilen Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile 27 Ağustos 1942 günü görüşür. Konu, Sovyetler'de yaşayan Türklerdir.

Saraçoğlu **"Bir Türk olarak Rusya'nın yok edilmesini"** istediğini söyler. Almanya, Kafkasya'yı işgal ederse, Türkiye'nin buralarda yaşayan Türklerin durumları ile ilgilenmesi doğaldır.

İKİNCİ BÖLÜM

KIZIL ELMA

"Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en az) o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir."

ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU
(Başbakan)
5 Ağustos 1942

"Sandım gençlik doğar; baktım mart olmuş; gittim, eli gezdim, genci kart olmuş; kimi Kırgız, Kazak, kimi Sart olmuş, dedim yahşiler çok ama idman nerede? Gideyim, arayım saman nerede?"

Ziya Gökalp

Almanlar, Stalingrad önlerinde yenilmişlerdi. Devlet de kararını vermişti. Önce sağ, sonra da sol kesimler için davalar açılacaktı. Dergilerin kapatılması alınan birinci önlemdi. İkinci önlem davalardı.

Kamuoyu, sağ için açılacak davanın ipuçlarını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 tarihli ünlü konuşmasında bulmakta hiç de güçlük çekmemişti. İnönü, **"Turancılık fikri"** diyordu, **"yine son zamanların zararlı ve hastalıklı göstergesidir."** İnönü şöyle sürdürüyordu konuşmasını:

"Milli kurtuluş sona erdiği gün yalnız Sovyetlerle dosttuk; bütün komşularımız eski düşmanlıklarının bütün hatıralarını canlı olarak zihinlerde tutuyorlardı. Herkesin kafasında, biraz derman bulursak, sergüzeştçi, saldırıcı bir siyasete kendimizi kaptıracağımız fikri yaşıyordu..."

İnönü, siyasetlerinin "memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzak" olduğunu vurguluyor ve Turancılan şöyle suçluyordu:

"Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar, genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini, millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır.

Aldanmışlardır. Daha da aldanacaklardır.

Şimdi vatandaşlarımdan iki suale zihinlerinde cevap bulmalarını isteyeceğim:

Irkçılar ve Turancılar, gizli tertipler ve teşkillere başvurmuşlardır. Niçin? Kandaşlar arasında gizli fesat tertipleriyle fikirler memlekette yürür mü? Hele Doğu'dan, Batı'dan ülkeler, gizli Turan cemiyetleri ile zapt olunur mu?

Bunlar o şeylerdir ki, ancak devletin kanunları ve esas teşkilatı ayak altına alındıktan sonra başlanabilir. Şu halde yaldızlı fikirler perdesi altında doğrudan doğruya cumhuriyetin, Büyük Millet Meclisi'nin mevcudiyeti aleyhine teşebbüsler karşısındayız. Tertipçiler, 10 yaşındaki çocuklarımızdan bize kadar derece derece, perde perde hepimizi aldatmak iddiasındadırlar.

Vatandaşlarıma ikinci sualimi soruyorum: Dünya olaylarının bugünkü durumunda Türkiye'nin ırkçı ve Turancı olması lazım geldiğini iddia edenler, hangi millete faydalı, kimlerin maksadına yararlıdırlar?

Türk milletine yalnız bela ve felaket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı muhakkaktır. Bu hareketlerden yalnızca yabancılar faydalanabilirler. Fesatçılar, yabancılara bilerek mi

hizmet ediyorlar? Yabancılar fesatçıları idare edecek kadar yakından münasebette midirler?

Bunları hüküm olarak kestirmek bugün mümkün değildir. Ama yabancıya hizmet kastı ve yabancının yakın işbirliği hiçbir zaman meydana çıkmasa dahi hareketlerin, Türk milletine, Türk vatanına zararlı olması ve bunlardan yalnızca yabancıların faydalanmış olması söz götürmez bir hakikattir.

Vatandaşlarım!

Emin olabilirsiniz ki vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz."

İçişleri Bakanı Hilmi Uran, 18 Mayıs 1944 günü 23189 sayılı yazısını imzalayıp İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderdiğinde olacakları da kestirmişti. Cumhurbaşkanı İnönü de bir gün sonra 19 Mayıs nedeniyle konuşmasını hazırlamıştı. Hükümet, ırkçı ve Turancı tanınanlarla ilgili operasyonlara girmeye karar vermişti. Almanlar yenilmişti. Hükümet, ırkçılar ve Turancılar ile ilgili operasyonları Alman ordularının yenilgisinden hemen sonra başlatmıştı!

Hilmi Uran'ın İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına, o zamanki adı ile Örfi İdare Komutanlığı'na yazdığı yazı, fırtınaların habercisiydi.

"Nihal Atsız-Sabahattin Ali davasının görüldüğü 25.4.1944 salı günü Ankara'da yüksek tahsil ve lise talebelerinin Nihal Atsız lehinde adliye binası önünde ve içinde yaptıkları nümayiş üzerine, 3 Mayıs çarşamba günü davanın ikinci duruşmasında lazım gelen zabıta tedbirleri alınmış ve adliye binasında bir hareket vuku bulmamakla beraber, kalabalık bir kafile, başvekalet ve adliye binası önünde ve Ulus Meydanı'nda taşkın hareketlerde bulunmuş olduklarından zabıta marifetiyle dağıtılmış ve muharikleri (kışkırtıcıları) nezaret altına alınmışlardı.

Mahkemenin cereyan ettiği günlerde Nihal Atsız'ın İstanbul'a döndüğü zaman taraftarlarının büyük sokak nümayişi hazırladıkları haber alınmış ve komutanlığınızın da bu hususdaki muvafakatı (izni) üzerine Nihal Atsız'ın İstanbul'a dönmesi muvafık görülmemiş ve Örfi İdare Kanunu'nun mahsus maddesindeki selahiyete tevfikan (ilgili maddeye dayanılarak) sözü geçenin evinde ve üstünde arama yapılmıştır.

Bu aramalar esnasında elde edilen vesikalar(dan), filhakika Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun (anayasanın) ana vasıflarını ihlale matuf ırkçılık-Turancılık gayesiyle muhtelif vilayetlerde birçok muallim ve talebenin gizli bir cemiyet kurmak için faaliyete geçtikleri anlaşılmıştır.

Bu hareketin cezai mevzuat muvacehesinde durumunu tespit etmek üzere de adliye vekaleti mümessili ile vekaletimiz hukuk müşaviri ve emniyet umum müdüründen müteşekkil bir komisyon toplanmıştır.

Gerek bu komisyonun ve gerekse emniyet umum müdürlüğünün hazırladığı raporlarla aramalar neticesinde elde edilen vesikaların hülasaları (özetleri) bağlıdır.

Yukarıda tafsilatıyla bildirilen faaliyetleri gösterir raporlarla birlikte keyfiyet yüksek başvekalete arzedilmiştir.

Irkçı ve Turancı neşriyat, propaganda ve tahrikçi failleri hakkında Teşkilatı Esasiye, Türk Ceza ve Cemiyetler Kanunlarıyla Örfi İdare Kanunu'ndaki hükümlere göre kanuni takibat yapılması, yüksek icra vekilleri heyetinin 18 Mayıs 1944 tarihli toplantısında tasvip buyurulmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim."

Aldırma Gönül Aldırma

1944 ırkçılık-Turancılık davası, Nihal Atsız-Sabahattin Ali davasından kaynaklanmıştı. Daha doğrusu Atsız-Sabahattin Ali davası, ırkçılık-Turancılık davasının açılmasını belki biraz öne almıştı.[1]

Nihal Atsız, sahibi bulunduğu Orkun dergisinde Başbakan Şükrü Saracoğlu'na iki açık mektup yayımlamıştı. Orkun adlı derginin 1 Nisan 1944 günlü 16. sayısında "Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye İkinci Mektup" başlığı altında yazdığı açık mektupta Türkiye'deki komünistlerin Halk Partisi'nin **"Elastiki altı okundan halkçılığa sığınarak kendilerini halkçı yurtseverler olarak gösterdikleri"**ni ilen sürüyor ve komünistleri şöyle tanımlıyordu:

"Irk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklara aşırı sevgi, her şeyi ikti-

sadi gözle görüş onları açığa vuran damgalardır."

Atsız, komünizmin **"Türk ırkının hususi yapısına"** aykırı olduğunu, komünistlerin de **"soysuz ve namert"** olduklarını ve **"mühim mevkilere"** geçip **"köşe başlarını tuttuğu"**nu ileri sürüyordu.

Atsız, Milli Eğitim Bakanlığı'nda komünistlerin örgütlendiklerini, Milli Eğitim Bakanlığı'nın da bunlara kayıtsız kaldığını yazıyordu. Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'di.

Atsız, o sıralar, Ankara Konservatuarı'nda öğretmenlik yapan Sabahattin Ali'ye şu suçlamaları yöneltiyordu:

"Bugün Maarif Vekaleti'ne bağlı Dil Kurumu azasından ve Ankara'daki Devlet Konservatuarı'nın öğretmenlerinden bir "Sabahattin Ali" vardır. Hemen hemen bütün kendisini tanıyanların komünistliğini bildiği Sabahattin Ali, 1931 yılında Konya'da 14 ay hapse mahkum edilmişti. Sebebi de başta o zamanki Reisicumhur Atatürk olduğu halde bütün devlet erkanını ve rejimi tehzil eden (alaya alan) **manzum bir hezeyanname yazmasıydı. Bazı mısralarını bugünkü mebusların da bildiği bu hezeyannamenin tamamını Konya'daki adliye arşivinden bulup çıkarmak kabildir. Sayın başvekil! Buraya bilmecburiye yazarken büyük bir ızdırap duyduğum iki mısrada** (beni mazur görmenizi rica ederim) **bu vatan haini şöyle diyor:**

İsmet girmedi mi daha kodese?

Kel Ali'nin boynu vurulmuş mudur?

Maarif Vekaleti'nin sevgili memuru olan bu komünistin, hapse girmesini temenni ettiği İsmet, pek kolaylıkla anlayacağınız gibi, o zamanki başvekil, şimdiki reisicumhur ve hepsinin üstünde İnönü zaferlerinin Başkomutanı İsmet İnönü olduğu gibi, boynunun vurulmasını istediği Kel Ali de Ayvalık'ta Yunan'a ilk kurşunu atan alayın komutanı Ali Çetinkaya'dır. Bu hezeyanları yazan Sabahattin Ali, bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde Maarif Vekili Hasan Ali'nin şahsi sempatisi sayesinde hatırlamak istediği Türk milletinin parasıyla yaşamaktadır."

Atsız'ın komünistler listesi Sabahattin Ali ile de bitmiyordu. Sabahattin Ali'den sonraki ad, Pertev Naili Boratav'dı. Nihal Atsız, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi doçentlerinden

Boratav için **"Nasıl bir komünist olduğunu bilhassa ben çok iyi bilirim"** diye yazıyordu.

Atsız'a göre Boratav, Türkiye'deyken **"başladığı komünistliğe"** 1936 yılında gittiği Almanya'da da devam etmiş, Ziya Karamuk, Fazlı Yinal ve Şükrü Güllüoğlu adlı arkadaşlan tarafından uyanlmış, bu uyanlara aldırmayınca da **"resmen şikayet edilmiş"** ve Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi Reşat Şemsettin Sirer tarafından **"suçu sabit görülerek"** Türkiye'ye çağrılmıştır.

Atsız'ın komünist listesinde, Boratav'ı İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Başkanı Prof. Sadrettin Celal Antel izliyordu. Atsız'a göre Sadrettin Celâl de bir vatan hainiydi; çünkü 1920'de Sadrettin Celal, Moskova'daki Komünist Entemasyonal toplantısına katılmış; 1921'de Türkiye'de Aydınlık adlı dergiyi çıkarmış ve komünistlik yüzünden hapis de yatmıştı.

Nihal Atsız, dilci Ahmet Cevat (Emre)'nin de 1920'lerde Türk Komünist Fırkası Merkez Komitesi harici bürosu üyesi olduğunu, Mustafa Suphi ve 16 arkadaşının Trabzon'da 1921'de öldürülmesi olayından sonra yoldaşı Pavloviç'e mektup yazarak Mustafa Suphi ve arkadaşlarının **"Anadolu burjuvaları"** tarafından barbarca öldürüldüğünü vurguladığını, şimdi de bu komünistin CHP milletvekili olduğunu, bu eski komünistin, **"bütün dillerin Türk dilinden çıktığını"** ileri sürecek kadar da milliyetçilik yaptığını yazıyordu.

Atsız'ın Başbakan'dan istediği şuydu: Bütün komünistler görevlerinden alınsın!

Açık mektup Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i komünistleri korumakla suçluyordu.

Atsız'ın o günlerde büyük gürültü koparan mektubu şu isteklerle ve şu tümcelerle noktalanıyordu:

"Maarif Vekili şimdiye kadar İnönü ansiklopedisiyle ve birçok kitapların ithafıyla devlet başkanına olan bağlılığını göstermeye çalıştı. Bu bağlılığın samimi olduğunu ispat zamanı gelmişti. Milli şefe karşı o hezeyanları yazmış olan vatan haini başta olmak üzere, bütün bu saydığım komünistleri hala mühim vazifelerde tutmak bu bağlılıkla tezat teşkil eder. Bağlılığın ispatı için bunların vazifelerine derhal son verimesi zaruridir. Hatta şimdiye kadar her nasılsa bir gaflet eseri bunları vazifede tutmaktan doğan utancı silebilmek

için bizzat Maarif Vekili'nin de o makamdan çekilmesi çok vatanperverane bir jest olurdu."

Sabahattin Ali, Nihal Atsız'ı mahkemeye verdi. Sabahattin Ali 7 Nisan 1944 tarihli dilekçesinde: **"Bu hakaret beni yalnız vatandaşlarımın kin ve husumetine maruz kalmakla bırakmıyor, aynı zamanda benim şahsi ve mesleki mevki ve haysiyetimi de sarsacak, talebem üzerindeki şeref ve itibarımı kıracak bir mahiyet taşıyor"** diyordu.

Dava 26 Nisan 1944 günü Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başladı. Davanın yargıcı Saffet Ünan, savcısı da sonradan Adalet Bakanlığı Müşteşarlığı yapacak olan Hadi Tan'dı.

Adliye, Atsız yanlısı gençlerle dolmuş, Yargıç Ünan, duruşmayı öğleden sonraya ertelemek zorunda kalmıştı. Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce, Ferruh Ağa ve Rasih Yeğengil'di.

Sabahattin Ali duruşmada hangi suçtan yargılandığını o gün mahkemede şöyle anlatıyordu:

"932 senesinde Konya'da bir iftiraya uğrayarak kaili olduğumu (söyleyeni) **hiçbir zaman kabul etmediğim bir şiirden dolayı reisicumhur hazretleri hakkında gıyabında imaen ve telmihen** (üstü kapalı biçimde) **tecavüzkar lisan kullanmak suçu ile bir sene hapse mahkum edildim. Cezam kesb-i kattiye etti (kesinleşti)... Konya ve Sinop Hapishanesi'nde yattım. 1933 senesi Cumhuriyet Bayramı'nda çıkan Af Kanunu ile cezam, idari ve inzibati tedbirlere de şamil olmak üzere affedildi. Tekrar devlet hizmetine alınmam için cürmün taallük ettiği Gazi Hazretleri'nden o zamanki Maarif Vekili Hikmet Bayur vasıtasıyla müsaade istihsal edildi** (izin alındı) **ve kanunen vazifeme mani bir husus olmadığı hakkında da Maarif Vekaleti Müdürler Encümeni, o zamanlar Maarif Vekilliği Hukuk Müşavirliği yapan, sanık avukatı Hamit Şevket İnce'nin sözü üzerine hizmete alınmama karar verildi.**

O zamanlar Maarif Vekilliği'nde Neşriyat Müdürlüğü Şefliği bilahare de konservatuar öğretmenliği ve bilahare de dramatugluğu yapıyorum. Bu müddet zarfında hiçbir siyasi faaliyetim olmamıştır. 1934 senesinden beri sekizi telif, beşi tercüme olmak üzere mecmuen (toplamının) **baskı sayısı 60 bine varan 13 kitap neşrettim. Hiçbir şekilde ne vatana iha-**

netten ne de herhangi bir şekilde komünistlikten zan altına alınmadım ve mahkum olmadım. Ve yine mevzubahis olan mahkumiyetimden sonra askerlik hizmetimi yaparak subay oldum ve iki defa aldığım iyi sicillere müsteniden terfi ettim. Bugün ordumuzun bir yedek üsteğmeniyim. Dava benim mazime müteallik bir dava olmayıp halen ve serahatan (şu anda açıkça) **yapılan bir hakaretin davası olduğuna göre, yüksek mahkemenizi ancak hayatımın bu kadar kısmının alakadar edebileceğini düşünüyorum."**[2]

Sabahattin Ali, eski arkadaşı Nihal Atsız'ı mahkemede (şöyle) uyardı:

"Bu dava benim için basit bir hakaret davasıdır. Bu davanın bir siyasi dava haline getirilmesinin ve burada siyasi münakaşalar açılmasının hem memleket hem de bilhassa suçlu için çok ağır neticeler doğurabileceğini zikretmek istiyorum."

Sanık Atsız, Türkiye'yi bir uçurum kenarında gördüğünü, açık mektubu bu nedenle yazdığını söyledikten sonra Sabahattin Ali'yi şöyle yanıtlamıştı:

"Sabahattin Ali teskiye edilerek vazifeye başladığını söylüyor. Halbuki bu böyle değildir. Hizmete alındığı 1934 senesinde 'Atatürk hakkında fikrini değiştirdiğini ispat edersen hizmete alınırsın' **diyen Hikmet Bayur'a, fikrini değiştirdiğini ispat için Varlık dergisinde bütün mısralarından sahte olduğu anlaşılan bir methiye yazmış ve bununla fikir değiştirdiğine hükmolunarak Maarif hizmetine alınmıştır, yoksa Atatürk'ten hususi müsaade alınmış değildir. Esasen Cumhurreisi muallimlerin bu gibi hususiyatları ile uğraşmaz".**[3]

Avukat Hamit Şevket İnce, Sabahattin Ali'ye **"Davacı, hıyanetini de ispat etmemize müsaade ediyor mu?"** sorusunun sorulmasını istemişti.

Sabahattin Ali, Atsız ve avukatı İnce'yi yanıtlıyor, cezaevinden çıktıktan sonra göreve yeniden alınması konusunda Atsız'ın ileri sürdüğü savların doğru olmadığını, sekiz ciltlik eserlerinin görüşlerini de ortaya koyduğunu söylüyordu. Sabahattin Ali meydan okuyordu:

"Vatan aleyhinde tek satırım bulunursa davamdan vazgeçer, ömrümün sonuna kadar yazı yazmamaya söz veririm."

Nihal Atsız, savunmasında Sabahattin Ali'nin öykülerinden örnekler veriyor ve yazarın öykülerinde **"Köy halkının sermayedarlara köle olduğunu"** anlattığını ileri sürüyordu. Atsız, Sabahattin Ali'nin öykülerini böylece değerlendirdikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Vatanı yıkmak istediği belli olan, besbelli olan birisine vatan haini dediğim için şu anda karşınızda bulunuyorum. Vereceğiniz kararı aleyhime çevirmek için kanunun kaçamak yollarını arayacak değilim. Şu kadar söyleyebilirim ki, Sabahattin Ali bir komünist olduğu, Maarif Vekaleti tarafından himaye edildiği için bu tabiri kullandım, yoksa mektubun sebebi kalmaz, Maarif Vekaleti'nin gafleti anlatılmış olmazdı."

Yargıç Saffet Ünan, 9 Mayıs 1944 günü kararı açıklıyordu. Atsız, Sabahattin Ali'ye hakaretten 4 ay hapis cezasına çarptırılıyor ve cezası da erteleniyordu. Mahkeme, kararında sanık Atsız'ın zararlı gördüğü kişileri gerektiğinde devlete bildirebileceğini, ancak kimseye **"vatan haini"** diyemeyeceğini belirtiyordu. Sabahattin Ali davasını kazanmıştı.

Atsız, o sıralar İstanbul'da Boğaziçi Lisesi'nde öğretmendi. Nihal Atsız, 7 Nisan 1944'te Boğaziçi Lisesi Müdürü Hıfzı Gönensay tarafından çağrıldı ve işine son verildiğini öğrendi.

Atsız, ne bu davayı unuttu ne de kendisini işten atan Milli Eğitim Bakanı'nı. Sırası gelince de öcünü Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'den aldı...

Nihal Atsız'ın Başbakan Saracoğlu'na yazdığı açık mektubu yayınlayan Orhun dergisi, Bakanlar Kurulu'nun 6 Mayıs 1944 tarihli ve 3/686 sayılı kararı ile kapatılmıştı. Yine aynı günlerde solcu Yurt ve Dünya dergisi de kapatılıyordu.

15 Mayıs 1944 gün ve 4/2405 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı yazısını okuyalım:

"Başvekalet Yüksek Makamına,

15.5.1944 tarih ve 4/2391 sayılı tezkere ile 'Verim' **isimli mecmuanın arada arz edilen sebeplerle kapatılmasını rica etmiştim.**

Buna ek olarak Samsun'da Dr. Tevetoğlu tarafından çıkarılan ve bazı profesör ve öğretmenlerin yazı yazdıkları

'Kopuş' isimli dergide aynı tahrik edici ruh sarih olarak görülmektedir. Bilhassa kapağın içinde Samsun, Adana ve Balıkesir liselerinin zikredilerek bunları müfrit hareketlere sevkedici yazıların bulunması, bu derginin hemen kapatılmasında zaruret olduğu mülahazasına beni sevketmiştir.

26.6.1944 tarih ve 4/2112 sayılı arzımda Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde doçent olan sahiplerini çağırarak çıkartılmalarının terbiye vazifesi Ile telefInde öğrencilerin tahriki bakımından zararlı olduğu söylendikten sonra yayımı sahiplerince tehir edilmiş bulunan Yurt ve Dünya ile Adımlar mecmualarının da cihetleri ne olursa olsun, teşkilatımız içinde en küçük bir tahrike imkan bırakmamak üzere resmen kapatılmalarını faydalı bulmaktayım.

Bu husutaki emirlerinize intizar ile en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Maarif Vekili Yücel."

Atsız-Sabahattin Ali davasında adliyede ve Başbakanlık önünde gösteri yapan öğrenciler de üniversitede çeşitli cezalara çarptırılmıştı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Mektebi Talebe İşleri Disiplin Kurulu 18 Mayıs 1944 günü Müdür Vekili Prof. Burhan Köni'nin başkanlığında Prof. Hamit Sadi Selen. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Hüseyin Avni Göktürk, Abdullah Aker ve Bedii Ziya Egemen ile toplanarak üç öğrencinin birer yıl süre ile okuldan uzaklaştırılmalarını kararlaştırmıştı. Bu öğrenciler, 232 numaralı üçüncü sınıf öğrencisi Osman Gümrükçüoğlu, 313 numaralı öğrenci Ali Çankaya, 352 numaralı ikinci sınıf öğrencisi Ziya Çoker'di.

Aradan yıllar geçecek, bu cezayı veren disiplin kurulu üyelerinden Hüseyin Avni Göktürk, Milli Eğitim Bakanı, sonradan da DP milletvekili olacak ve 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra da yargılanacaktı. Aynı kurulda bulunan Abdullah Aker de DP bakanı olacak, o da Göktürk gibi Yassıada'da yargılanacaktı.

Enver Ziya Karal, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra oluşturulan Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapacak; Ziya Çoker de 1980 öncesinde İçişleri Bakanlığı Müşteşan olacaktı!

Atsız, Sabahattin Ali'yi Düelloya Çağırıyor!

"Türkçülük Günü" olarak kutlanır.

3 Mayıs 1944, Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasında Atsız yanlısı öğrencilerin gösteri yaptıklan gündür.

Sabahattin Ali ve Atsız niçin birbirlerine karşı bu kadar acımasız bir savaş açmışlardı? Bu savaş, ilerici-gerici; sağcı-solcu; ülkücü-devrimci gibi adlarla nitelenen kavgalann 40'lı yıllara yansıyan biçimiydi. Atsız olmazsa bir başka Atsız; Sabahattin Ali olmazsa bir başka Sabahattin Ali bulunurdu.

Üstelik, 40'lı yıllann iki düşünce ve inanç savaşçısı Sabahattin Ali ve Nihal Atsız çok eski arkadaştılar. Arkadaşlıklan, 1926-27 yıllanna rastlar. O yıllarda Türkocağı'nda "Kızıl Elma"[4] adlı bir oda açılmıştır. 40'lı yıllann kavgalanna damgalannı vuracak olan bu iki savaşçı Türkocağı'nda karşılaşırlar.

"Lüzumundan pek fazla gürültüyle konuşan, ağır sözlere bile kızmayan ve hemen herkesle laubali olan bu çocuk bir takım manzumeler yazıyor ve emsalina göre de muvaffak oluyordu. Daima mübalağaya meyyal olan tabiatı dolayısiyle de överken de, hiciv ederken de şiddetli teşbihler yapıyor, etrafını güldürüyordu. Hiç sıkılmayan, gayet serbest bir huyu vardı."

Yıllar sonra Atsız, bu amansız düşmanını böyle tanımlayacaktı.[5]

Atsız, Türkocağı'nda ilk kez karşılaştığı Sabahattin Ali'ye sorar: "Siz Yüksek Muallim Mektebi'nden misiniz?" Sabahattin Ali'nin yanıtı şöyledir: "Hayır, alçak muallimdenim!"

Sabahattin Ali, Orhan Şaik Gökyay, Pertev Naili Boratav ve Atsız İstanbul'daki Yüksek Muallim Okulu'nda aynı yatakhanede kalırlar. Dost ve arkadaştırlar. Atsız, Sabahattin Ali'nin öykülerini "Atsız Mecmua"da yayınlamıştır.

Sabahattin Ali ile Atsız'ın yollan aynlır. Sabahattin Ali solcu, Atsız da ırkçıdır. Sabahattin Ali, ırkçılan konu alan "İçimizdeki Şeytan" romanını yazmıştır. Atsız ve Sabahattin Ali, bu romanın yayınlanmasından sonra birbirlerine iyice düşman olurlar.

Kılıçlar çekilmiştir.

Atsız, "İçimizdeki Şeytan" romanına, "İçimizdeki Şeytanlar"

başlıklı broşürle karşılık verir. Atsız'a göre Sabahattin Ali, bu romanı ile "milletperverliği kötülemeye ve Türkçüleri fena göstermeye" yeltenmiştir." İçimizdeki Şeytan" romanının kahramanlan Prof. Mükrimin Halil, yazar Peyami Safa ve Prof. Zeki Velidi'dir.

Atsız, "İçimizdeki Şeytanlar" adlı broşürde Sabahattin Ali'nin Rum kökenli olduğunu ileri sürerek şöyle saldırır: "Kirye Sabahattinaki!.. Yahut fikirlerine ve irfanına göre yoldaş Sabahattin Aliyef!.. Sen, kanı bozuk Oflu Rum dönmesi ve Marks'ın fikri veledi!.."

Nihal Atsız, bu broşürde Sabahattin Ali'nin Atatürk'e hakaretten mahkum olduğunu da anlatır. (Oysa) Atsız'ın kendisi de Atatürk ve çevresini eleştiren "Dalkavuklar Gecesi" adlı bir kitap yayınlayacak ve Sabahattin Ali ve Nihal Atsız davasındaki avukatı Hamit Şevket İnce, bu romanı okuduktan sonra Atsız'ın avukatlığından çekilecekti.[6]

Atsız daha sonra şu satırlan ile Sabahattin Ali'yi düelloya çağırır:

"Biz Türklerle, siz komünistlerin, fikir sahasında anlaşmamıza imkan olmadığı için, toplu bir halde, yumruklanmızın hakkını vererek çarpışmamız pek hoş olurdu. Çünkü fikirlerin halledemediği davalan kan halleder. Gerçi komünistler bu yiğitliği gösteremez. Fakat benim sana gayet samimi ve erkekçe bir teklifim var. Sen yedeksubay olduğun için süngü kullanmasını bilmiş olman icap eder. Bu davayı kökünden halledebilmek için benimle, şehirlerden çok uzak bir yerde süngü veya kılıçla bir ölüm-dirim çarpışmasını göze alacak kadar yüreğin var mı? Biz birbirimize ölümüne kadar düşmanlık edecek olan iki zümreyiz. Fikir savaşından bir sonuç çıkmadığını biliyorsun. Her halde senin de istediğin gibi birşeyler yapmalıyız. Türk gençliğini roman ve hikaye ile zehirlemekte devam etmene engel olmak için sana bu teklifi yapıyorum. Fikir sahasında bizimle boy ölçüşemezsiniz. Fakat, gizlice bazı kimseleri kandırabilirsiniz. Bunun da önüne geçmek için sana en şerefli iki silahtan biriyle, ikimizden biri ortadan kalkıncaya dek vuruşmayı teklif ediyorum. Bilmem bu şerefi de tepecek misin?"

Broşür 19 Temmuz 1940 tarihini taşıyor. Böyle bir düello olmadı. Bu düello yerine kalem düellolan yaşandı.

Bugün Sabahattin Ali'nin kızı Filiz Ali, Cumhuriyet gazetesinde müzik yazılan yazıyor; Atsız'ın büyük oğlu Yağmur Atsız da uzun yıllar Cumhuriyet gazetesinin Köln muhabirliğini yaptı.

Yağmur, benim de arkadaşım. 1978'de Köln'de evinde kaldım. Yağmur bu evden çıktı; aynı eve Örsan Öymen taşındı. Ve Örsan, ölünceye kadar bu evde oturdu.

Yağmur Atsız, ilerici bir aydın. Yağmur Atsız, inançlan nedeniyle 12 Eylül döneminde Türkiye'ye gelemedi. Çünkü askeri yönetim Yağmur Atsız hakkında tutuklama karan çıkarmıştı.

Baba-oğul Atsızlar ilginç bir yazgıyı oluşturmuşlar. Baba ırkçı; oğlu solcu! Atsız, oğlu Yağmur doğunca şu şiiri yazmıştı:

"Atsız oğlu Yağmur denen bu yağız çeri
Atılarak hepinizden daha ileri
Güldürecek babasının yanık ruhunu;
Ruh ve yürek sağırları anlamaz bunu"[7]

(Oysa) Yağmur'un yüreği ırkçılıkla değil çağdaş ve ilerici düşüncelerle doldu.

"Vatan ne Türkiye'dir ne Türkistan
vatan müebbet ülkedir Turan"
Ziya Gökalp

"Örfi İdare Komutanlığı'ndan tebliğ edilmiştir.

Irkçılık-Turancılık gayeleriyle gizli cemiyet kurarak millete ve vatana karşı hıyanet hareketlerine teşebbüs ettiklerinden dolayı tahkikatları mevkufen yapılan şahıslar hakkında alınan son tahkikat kararı umumi efkara aynıyla arz olunur.

Örfi İdare Komutanı
Korgeneral Sabit Noyan"

İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasından sonra soruşturmalar başlamış, tutuklamalar yapılmıştı.

O tarihte İçişleri Bakanı Hilmi Uran'dı. Emniyet Genel Müdürü Osman Sabri Adal, yardımcısı da Kamran Çohruk. Vali Lütfi Kırdar. Savcı Kazım Aloç. Emniyet Müdürü Ahmet Demir, Sıkıyönetim Komutanı da Sabit Noyan'dı. Soruşturmaları Çohruk, Demir ve Aloç yapıyorlardı. Sorgucular, polis Muzaffer Uz ve Birinci Şube Müdürü Sait Koçak'tı. Sanık avukatlarından biri Prof. Kenan Öner'di; öteki de Hamit Şevket İnce.

Irkçılık-Turancılık davasında yargılananlar kimlerdi?

Öğretim üyeleri ve öğretmenler: Prof. Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Necdet Sancar, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Ahmet Ellez.

Subaylar: Yüzbaşı Alpaslan Türkeş, Tabip Yüzbaşı Fethi Tevetoğlu, Dr. Yüzbaşı Hasan Ferit Cansever, Yargıç yedek Teğmen Cebbar Şenel, yedek Asteğmen Zeki Sofuoğlu, yedek Asteğmen Fazıl Hisarcıklı.

Gazeteciler: Reha Oğuz Türkkan, Nurullah Banman.

Hekim: Ahmet Karadağlı.

Yargıç: Sait Bilgiç.

Öğrenciler: Cihat Savaşer, Muzaffer Eriş, Fehiman Altan, Cemal Oğuz Öcal.

Memurlar: Hikmet Tanyu, İsmet Tümtürk, Hamza Sadi Özbek, Saim Bayrak.

İşsiz: Yusuf Kadıgil.

Neriman Karadağlı (Ev kadını-Dr. Karadağlı'nın İran uyruklu eşi)

Bu dava dolayısıyla 49 kişinin sorgusu yapılmış; bunlardan 33'ü tutuklanmıştı. Tutuklanan bu 33 sanıktan Bedriye Atsız, Mehmet Külahlıoğlu, Ahmet Ali Bayrakçı, Ahmet Ellez, Ziya Özkaynak, Tahsin Argun, Mehmet Irmak, İsfendiyar Barutönü, Osman Yüksel (Serdengeçti) ve Orhan Türkkan haklarında kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilerek, 27 Temmuz 1944 günü salıverilmişlerdi.

Geriye kalan 23 sanık İstanbul I Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmışdılar.

ABD'nin Turan Raporu

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence Steinhart, 21 Eylül 1944 günü 798 sayılı gizli yazısında ırkçılık-Turancılık davasında yargılanan 23 kişinin adlarını hükümete bildiriyor ve olayı şöyle yorumluyordu:

"Gizli bir Türk örgütü, (kendisini Türk ırkı ve kültürüne dayayan bir örgüt) bir dava sırasında Ankara Konservatuarı Müzik Bölümü öğretmenlerinden Sabahattin Ali'nin milliyetçi yazar Nihal Atsız'ı suçlaması sırasında ortaya çıktı.

Bu dava sırasında anti-komünist gösteriler yapmakla suçlanan bir grup öğrenci de yakalandı. Bunlar, Pan-Turancılık ideallerini ve faşist doktrinleri Türk öğrenciler ve aydınlar arasında yaydıkları gerekçesi ile cezalandırıldılar.

İnönü, 19 Mayıs törenlerinde Pan-Turancılık konusuna değindi. 7 Eylül'de İstanbul'da açılan dava, polisin bu konuda soruşturma ve inceleme yapmasına yol açtı. Sanıklardan hiçbiri siyasal yönden göze çarpmadılar.

Davada öğrenciler, öğretmenler ve genç subaylar yargılanıyor. Suçlanan 23 kişinin lideri İstanbul Üniversitesi Tarih Profesörü Zeki Velidi Togan olarak görünüyor.

Togan Rusya'daki Müslümanların Türk uyruğuna geçirilmesi görüşünü savunuyor. (...) İddianamede sanıkların anayasayı çiğnedikleri belirtiliyor.

Yabancı nüfuslar, özellikle Almanya'nın bu hareketlerin arkasında olduğunu düşünüyorlar. Almanya, Türkiye'nin kendi yanında savaşa girmesini istiyor.

İddianamede ırkçıların kendi aralarında bazı şifreler kullandıklarını da yazılıyor. Bunlar, silah üzerine edilen yeminler, mambo, jambo, cemiyet üyelerinin kalpleri ve dünya üzerine yeminler. (...) Pan-Turancılık hareketinin önemini ve gücünü tahmin etmek oldukça zor. Pan-Turancılık hükümet çevrelerince 'Bazı aydınlar arasında oluşmuş, ancak kökleri halktan kopuk' olarak tanımlanıyor.

İnönü, 19 Mayıs konuşmasında haklı kararı almış ve bu kararı açıklamıştı. İnönü konuşmasında ırkçılık konusunda uyarılarda bulunuyor ve hareketin hükümetçe bastırılacağını belirtiyordu.

Türk kaynaklarının elçiliğimize gönderdikleri habere göre Pan-Turancılık hareketi gençler arasında yayıldı ve bazı genç hükümet üyelerince de desteklendi.

Pan-Turancı güçlerin Almanlar tarafından verilen paranın ne kadarını aldıklarını söylemek güç, ama şurası açık ki Turancılıkla suçlananların çoğu Almanya'ya gezller yaptılar. Örneğin şimdi Almanya'da bulunan ve bu yargılananlarla ilişkisi saptanan Huriye İmam bunlara örnektir.

Güvenilir kaynaklar ayrıca Nuri Demirağ'ın Pan-Turancılık hareketi ile gizli, el altından ve henüz saptanamayan bir bağlantısı olduğunu ileri sürüyorlar. Nuri Demirağ, Türkiye'nin çok zengin yurttaşlarından biri. Aynı zamanda aşırı derecede ihtiras sahibi olduğu belirtiliyor. Demirağ ayrıca Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile yakın arkadaştır.

Bu ana bağlantı içinde İstanbul'da General Alİ İhsan Sabis hakkında bir dava açıldı. Sabis, emekli generallerdendir. Yargılananlardan aldığım ve daha önce de ulaşan bilgilere göre Sabis, 1920'lerde Atatürk ile kavga etmiş. Bu nedenle Sabis, rejime karşı kin beslemiş. Sabis'in Hitler'in operasyonlarını kontrol ettiği ve yönettiği ana merkezi iki kez ziyaret ettiği rapor edilmiş. Fakat elçiliğin bir Türk istihbaratçısından aldığı kesin bilgiye göre Sabis, Pan-Turancı hareket ile çok yakından ilgiliydi. Sabis, Almanya'dan Zeki Velidi Togan ile birlikte hareketleri yönetiyordu."

ABD Büyükelçiliği rapora ek olarak yargılananlann adlannı da bildiriyordu.

Dava Başlıyor

Son soruşturmanın açılması kararında özellikle üç sanık üzerinde durulduğu anlaşılıyordu. Bunlar; Prof. Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkan ve Nihal Atsız'dı.

Reha Oğuz Türkkan, 1940'lann başında Bozkurt ve Gökbörü adlı dergiler çıkartmaktaydı. Dr. Hasan Ferit Cansever'in Türk Yurdu, Dr. Rıza Nur'un **"Türk Yurdu"**, Atsız'ın **"Orhun"**u, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ve Erkilet Paşa ile Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa tarafından paraca destek-

lendiği ileri sürülen **"Çınaraltı"**, Dr. Fethi Tevetoğlu'nun **"Kopuz"** adlı dergileri o yılların, Türkçü, ırkçı ya da Turancı sayılan yayın organlarının başlıcalarıydı.

"Orhuncu Atsız" ile **"Bozkurtçu Türkkan"** birbirleriyle hiç geçinemezlerdi.

Son soruşturmanın açılması kararında; Reha Oğuz'un Ankara Gazi Lisesi'nde sınıf arkadaşları Cihat Savaşer, Ceyhun Kansu, Hikmet Tanyu ve Bülent ile **"Gürem"** adını verdikleri bir gizli örgüt kurduklarını, Reha Oğuz'un Ceyhun Atuf'a **"Senin aile tarafın Çerkez'miş"** diyerek Ceyhun Atuf'u örgütten uzaklaştırdığını, bundan sonra örgütün Reha Oğuz ve Hikmet Tanyu tarafından sürdürüldüğünü anlatılıyordu.

Savcıya göre Gürem gizli örgüttü, Türk soyundan gelmeyenlerin elindeki hükümeti zorla almak amacıyla kurulmuştu! Savcı, Reha Oğuz'un Nihal Atsız'a başvurup bir gizli örgüt kurduklarını söylediğini belirttikten sonra Ziya Özkaynak adlı bir tanığın Reha Oğuz hakkındaki şu anlatımlarına yer veriyordu:

"Irkçı ve Turancı bir hükümet kurmak lazımdır. Bugünkü hükümet hiçbir şey başaramıyor. Biz hükümeti ele almak için gizli bir teşkilat kurduk. Atatürk'e muhalif bir doktorun idaresindeyiz. Birçok subaylar cemiyetimize dahildir. Muhafız alayı ve Sarıkışla subaylarını elde edrek bu kuvvetlerle merkezden ani bir darbei hükümet yapacağız. Ecnebi bir hükümetle temastayız. Bize silahla yardım edecek. Doğru Büyük Millet Meclisi'ne giderek evvela mebusları tevkif edip, iktidarı alacağız!"

Savcılık ve mahkemede Reha Oğuz olayları şöyle anlatır:

"Türkçülük-Turancılık hakkında yazılmış bütün kitapları okuyarak bunların tesiri altında kaldım. (...) Turan'daki Türkler'i de Türkiye ile birleştirerek saf Türkler'den müteşekkil kuvvetli bir kitlenin vücut bulacağı inancıyla Filiz dergisinde, Ergenekon ve Bozkurt adlı dergilerde yazılar yazdım. Kitap sevenler kurumu ile de Türkçülüğe ve Turancılığa ait yazılmış eserleri yeniden yayınlamak istedim... (Gürem'e girmek için, ırkçı ve Turancı olmak ve bu uğurda çalışacağına yemin etmek şarttı. (...) Turancılığın tahakkuku için hudutlarımız dışındaki Türkler'in ilerde hürriyetlerine ve is-

tiklallerine kavuştukları zaman Hatay gibi bize iltihak etmelerine veyahut Türkiye'nin müttefikleri ile Rusya'ya hücum etmeleri veya Alman-Rus harbinde Rusların mağlup olmaları ve inhilal etmeleri ile oradaki Türklerin istiklale kavuşup Türkiye ile birleşmeye karar vermeleri üzerine vukuu bulacağını..."

Reha Oğuz Türkkan, mahkeme önünde Ziya Özkaynak ile görüşmeleri konusunda şu yorumu yapar:

"... Gizli bir cemiyetimizin bulunduğunu; azasının 70-80 kişi olduğunu, Avni Mot adlı bir şefimizin bulunduğunu, cemiyetimizin istihbarat, matbuat, tetkik ve neşriyat kolları halinde çalıştığını, gayemizin de, masonlar gibi, fikirdaşlarımızı gizli tutmak, seneler boyunca mühim mevkilere yükseltmek ve fikirlerimize uymayanlara yer vermemek ve bu arada Türkçülük neşriyatı da yaparak inanan kitleyi çoğaltmak ve azaların bu anlamda kifayetsizliği karşısında ilerde ya da siyasi fırka halinde ortaya çıkmak veyahut bir hükümet darbesi yaparak inanan nesle iktidarı temin eylemek ve ihtilal yaparak kan dökülmesini doğru görmediğimden kansız bir surette hükümet darbesinin yapılması icap ettiğini söyledim. Gizli cemiyetimize ordu mensuplarının dahil olduğunu söylemedim. Yalnız Ergenekon mecmuasının her yerde ve hatta Sarıkışla subayları tarafından okunduğunu gördüğümü bildirdim."

Reha Oğuz mahkemede, herhangi bir gizli örgütün kurucusu olmadığını, aralarında çekişme olan Atsız'a karşı kendisine "ehemmiyet atfettirmek" için böyle konuştuğunu, amacının "Atsız'a karşı blöf yapmak" olduğunu söyleyerek kendisini savunuyordu:

"Atsız'a karşı yapılan bu blöfün meydana çıkmaması için Fehiman Altan'a da evimde aynı şekilde yemin ettirdim. İkinci maksadım da Anadolucular grubuna karşı bir gösteriş yapmaktı. Çünkü Fehiman, Anadolucular grubundan olan Emin Molo'nun akrabasıydı. Ona söyleyecek, dolayısıyla, aynı gruptan olan Remzi Oğuz Arık da duyacaktı. Bu suretle biz Bozkurtçuların esaslı şekilde çalıştığımızı anlatmaktı."

Atsız, Irkçı-Turancı akımların lideri ve ideoloğu sayılıyordu. Dr. Rıza Nur, siyasal görüşlerinin savunulması görevini Atsız'a

bırakmıştı.

Nihal Atsız, 1905 yılında İstanbul'da doğmuştu. Liseyi bitirdikten sonra Tıp Fakültesi'ne girdi. Siyasal çalışmalan nedeniyle Tıp Fakültesi'nden atılınca Edebiyet Fakültesi'ne girdi. Edebiyet Fakültesi'ni bitirir bitirmez, aynı fakültede asistan oldu. 1930 yılında çıkardığı **"Atış"** adlı mecmua ve hocası Zeki Velidi Togan ile ilgili bir telgrafı nedeniyle Malatya'ya sürüldü. Çeşitli illerde öğretmenlik yaptı. Orhun dergisini çıkardı. Orhun dergisinde yayımladığı yazılar nedeniyle Sabahattin Ali tarafından mahkemeye verildi. Atatürk düşmanı Dr. Rıza Nur'un siyasal mirasçısı Nihal Atsız'dı!

Son soruşturmanın açılması karannda, Zeki Velidi'nin Alman-Sovyet savaşı sırasında Almanya'da **"Ruslar'la birleşip taarruza"** geçme düşüncesi ile örgütlenme çalışmalan yaptığı, bu amaç için Neriman ve Ahmet Karadağlı ile görüştüğü ve aynı amaçla Reha Oğuz ile mektuplaştıklan anlatılıyor ve Prof. Zeki Velidi Togan'ın bir gizli örgüt kurduğu ileri sürülüyordu.

Savcı Kazım Aloç, 1941 yılında sanıklann Taksim'de bir evde **"esir Türkler'i kurtarmak"** amacıyla gizli örgüt kurduklannı, bu örgütle de hükümeti devirmek istediklerini, bu amaçla tabanca ve bayrak üzerine yemin ettiklerini ileri sürmekteydi. Savcıya göre Atsız, ırkçı ve Turancıydı. Kardeşi Necdet Sancar'a yazdığı mektuplarda Turancılık propagandasından söz etmiş, öteki sanıklara da ırkçılığı ve Turancılığı benimsetmişti.

Atsız'ın Sancar'a yazdığı 7-8 Eylül 1941 günlü mektubu şöyleydi: **"Senin Çerkez olduğunu keşfeden itler benim de Çerkez olduğumu keşfetmişler. Bizi Türk olmamakla itham edip şüphe yaratmak istiyorlar. Memlekette namuslu Türklük rejimi kurulunca bunların toptan imhası işten bile değildir."**

Atsız, **"Bozkurtçu"** olarak bilinen Reha Oğuz Türkkan ile çatışma halindeydi. Mektupta bu çatışma anlatılmaktaydı. Savcı Kazım Aloç ile sanıklardan Nihal Atsız arasında sorgularda sık sık tartışmalar yaşanıyordu. Bu tartışmalardan birini aktararak o günlerin havasını birlikte yaşayalım:

Savcı Atsız'a, **"Siz dördüncü göbek babanızı bilmiyorsunuz. Biz öğrendik"** der. Atsız, şaşınr ve sorar: **"Kimmiş?"** **"Dördüncü göbek babanız Rum"** der. Atsız'ın dedesinin ba-

basının da **"dönme"** olduğunu ileri sürer. Savcı, bu görüşünü iddianamesine de yansıtmış; Atsız'ın **"üçüncü göbekten babasının Rum olduğunu"** yazmıştı!

Atsız, Aloç'un bu savlarını mahkemedeki sorgusunda şöyle yanıtlar:

"Belki bu iftira benim ırkçılığımı çürütmek için ortaya atılmıştır. Fakat çürütülemez. Farzımahal benim baba tarafımdan bütün ecdadım gayrı Türk olsa bile yine bununla ırkçılık ülküsü çürütülemez. (...) Fakat ben halis Türk değilsem, ırkçılık davası gütmem; hem samimi olduğumu hem bu davanın haklı ve kuvvetli olduğunu gösterir."

Atsız, sorgusunda Turancılık konusunda şu ilginç polemiği yapar:

"Irkçı ve Turancı olduğumuz için vatan ve millet haini olduğumuzu gazetelerde ilan eden örfî idare komutanıyla duruşmamızı yapan hakimlerin hep Turancılığa ait adlar taşıması Allah'ın bir lütfu ve ihtarıdır."

Atsız, gerçekten parlak bir savunma yapmıştı.

Nihal Atsız, savunmasında Reha Oğuz ve Cemal Oğuz'u, verdikleri ifadelerin kendisi ile ilgili bölümleri yüzünden sert bir dille yanıtlıyordu. Atsız, Sabahattin Ali'nin açtığı dava nedeniyle yapılan gösterilerin kendisi tarafından değil, Rasih Kapan, Reşat Şemsettin, Behçet Kemal, Rabii Barkın, Suud Kemal ve Tahsin Banguoğlu adlarındaki milletvekillerinin "şifahi telkinleri" ile oluştuğunu da söylüyordu.

Atsız, Savcı Aloç'u şu sözlerle suçluyordu:

"Bu kadar büyük, adeta cihanşümul bir davanın sorgusunu üzerine alan Kazım Aloç, davanın azameti ile uygun, şahsi bir ikbal temini hevesiyle işe başlamış, müzelerdeki heybetli mankenlerin altından iki değnek parçası çıktığı gibi, bu haliyle tahkikatın altından da iki manyakla masum vatanperverler çıkınca inanmamış, muhakkak resmi sözlere uygun ifadeler almak için maznunlara emniyet müdürlüğündeki yardımcıları ile birlikte her türlü işkence yapmaktan çekinmemiştir. İnsanların insan gibi hava ve güneş görerek yaşayacağı kocaman bir askeri cezaevi varken, maznunların sıkışık, pis, bir karyolanın ancak sığdığı hücrelerde, güneş bulunmayan, yaz günlerinde musluklarından su akmayan Emni-

yet Genel Müdürlüğü nezarethanesine niçin götürüldüğü, elbette mahkemenizce takdir olunacaktır."

Nihal Atsız savunmasını şöyle bitirmişti:

"Irkçı ve Turancı olduğum için mahkum olursam, bu mahkumluk hayatımın en büyük şerefini teşkil edecektir."

Sanıklar, Sirkeci'deki ünlü Sansaryan Han'da "Tabutluk" adı verilen hücrelere kapatılmışlardı. Başlarına da beş yüz mumluk lambalar asılmıştı. Atsız, Savcı Aloç'u işkencelerden de sorumlu tutuyordu:

"Bize Pera Palas Oteli'ni tahsis edemeyeceğini söyleyerek istihza kabiliyetini ispata yeltenen, 'elbette her türlü işkenceyi göreceklerdir' diyerek secaat arz eden; istediği şekilde ifade almak için anayasamızla yasak edilen işkence yollarına saparak Reha'yı, Hamza'yı, Hikmet'i, Osman Yüksel'i, Orhan Şaik'i (Tabutluk) denen, tepesinde beş yüzer mumluk üç ampul yanan, bir insanın ancak ayakta durabileceği kadar dar bir hücreye sokan; amme şahidi diye ifadesini okuduğu Külâhlıoğlu Mehmet'e falaka attıran; Necdet Sancar'ı ne bir penceresi ne de hava deliği olmayan hücrede 22 gün tutan, Zeki Velidi'yi üç gün aç bırakan; beni toprağın beş metre altında küflü ve rutubetli havasında kibrit yanmayan ve eşyaları küflenen, duvarlarından lağım borusu sızan bir mezarda, evet mezarda, bir hafta tutan, masum zevcemi tevkif ettirerek yavrusundan zorla ayırıp o zaman dört yaşında bulunan küçük oğlumu anası babası sağken öksüz bırakan bu adamın, bana vicdansız diyerek tahkire cüret etmesi, vicdana karşı bir iftira ve işgal ettiği makama hakaret-tir!"

Sanıklardan Reha Oğuz Türkkan'ın savunması, 8 saat 23 dakika sürdü. Türkkan, 327 sayfa tutan savunmasında, kendisinin "Kızıllar tarafından" susturulmak istendiğini, davanın açılma nedeninin bu olduğunu ileri sürüyor ve "Gizli örgüt kurma" suçlamasını yadsırken de şunları söylüyordu:

"17-18 yaşlarımın tesiri ile şuna buna, gizli bir cemiyet mensubu gibi görünmek sevdasına düştüm. Bir iki kişiye bundan bahsettim. Mektuplarımda mübalağalı cümleler sarfettim. Laf olsun diye bir iki kişiye yemin ettirdim. Hülasa, yalan demeyim, yaşım hakkında zararsız palavralar attım."

Reha Oğuz Türkkan, savunmasının 17 sayfasında bu çocukça çalışmalannın **"düşmanları tarafından tahrif edilip şişirildiğini"** anlatıyor ve **"düşmanları"**nın listesini de veriyordu. Şahsi düşmanlan; Nihal Atsız, Hamza Sadi Özbek, Nurullah Banman, Ziya Özkaynak, Tahsin Argun, Kazım Aloç. Fikir düşmanlan; komünistler ve Türkkan'ı eleştiren Falih Rıfkı gibi yazarlar!

Türkkan'a göre Atsız **"kindar, kıskanç ve yalancı"**ydı. Sanıklardan Hüseyin Namık Orkun da kendisi hakkında **"Ermeni'dir"** diye dedikodu yapmış; bu yüzden aralan açılmıştı. Ziya Özaynak da yalancıydı. Türkkan, **"Ermenilik"** savlanna karşı mahkemede şu açıklamayı yapıyordu:

"Babam Yük. Müh. Halit Ziya Türkkan, İzmir'in Tire kasabasından. O'nun babası Hacıkadı ailesinden İbrahim Rıza, Kastamonu Taşköprü kazasındandır. Büyükbabamdan itibaren altı göbek yukarımıza kadar soyumuz hep Taşköprülüdür.

Anam; Saibe Türkkan, Rumeli'de doğmuştur. Babası Yusuf Bahtiyar Bey Bakü'de doğmuş bir Azeri Türk'tür. O'nun babası ise Gence eyaletinin Handek köyünden Ali Ağa'dır. Annemin ana kolu ise Rumèli'lidir. Ve Türk'tür. Aslen İstanbul'lu Arslan Paşazadeler ailesine mensuptur ki bunun en uzak atası da ya Sivaslı ya Mucurlu imiş. Şimdiki Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu ile -Namık Kemal aracılığı ile- ana kolumdan akraba bulunuyoruz. Abdulhalik Renda ise bu koldan kız almış bir aileye mensuptur."

Türkkan, ailesinin soy ağacını açıkladıktan sonra kendisine Ermeni diyenleri **"alçaklıkla"** suçluyordu.

Reha Oğuz Türkkan, savunmasının 113'üncü sayfasında başlayan bölümde de **"Turancı"** ve **"müfrit ırkçı olmadığını"** yazıyordu. Türkkan **"Almancı ve mihverci"** olmadığını da söylüyordu. Türkkan'a göre **"Kemalizm"** ve **"Türkçülük"** özdeş kavramlardı. Bu yüzden suçlamalann dayanağı da yoktu.

Reha Oğuz Türkkan, arkadaşlan Sami Karayel, Lütfi Aksoy ve Doç. Aydın Yalçın'ı savunma tanıklan olarak göstermişti. Tanıklar, Türkkan'ın gizli bir örgüt kurmadığını, evindeki toplantılann daha çok ülkede yaygınlaşan komünizm akımlan üzerinde yoğunlaştığını söylemişler; Sıkıyönetim Mahkemesi

de bu tanıklıklara dayanarak Reha Oğuz Türkkan'ın aklanmasına karar vermişti.

Sanıklar, mahkemede kendilerine ağır işkenceler yapıldığını ileri sürdüler. **"Tabutluklar"** siyasal sözlüklere 1944 ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle geçti.

Savcı Aloç, Üsteğmen Alparslan Türkeş'in sorgusunda **"Nihal Atsız bana daima ırkçı ve Turancı telkinatta bulunmuştur. Ben de tamamen onun gibi düşünüyorum"** dediğini de karanna yazmıştı.

Son soruşturmanın açılması karannda da Atsız-Sabahattin Ali davasında adliye önünde ve içindeki gösterilerin kimler tarafından, nasıl yapıldığını anlatıyordu.

Savcı Aloç'un Üsteğmen Alparslan Türkeş ile ilgili değerlendirmesi şöyleydi; okuyalım:

"332 senesinde Kıbrıs'ta, Lefkoşa'da doğmuştur. Küçük yaşta asker ocağına iltihak eden Alparslan Türkeş, 937-38 senesinde Nihal Atsız'ın pençesine düşmüş ve siyasi faaliyetten tamamen uzak, askeri camianın temiz havasını bulandırmaya yeltenmiştir. Atsız'ı gölgede bırakacak derecede ırkçı, Turancı ve menfidir.

Tahkikattaki sarih ifadesinde: (Türkiye'de yalnız Türk soyundan gelenler yaşamalıdır. Bilhassa devlet mekanizmasına katiyen karışık ırklar getirilmemelidir. Karışıklıklar çıkarsa çok az kalacağımızdan Asya'daki Türklerle birleşmemiz zaruridir.) **diyor."**

Sıkıyönetim Savcısı, Türkeş'in Atsız'a yazdığı bir mektupta da ırkçılık-Turancılık konusunda **"Kalem kifayet etmezse o zaman işi silahlara bırakacağız"** dediğini de aktarıyordu. Üsteğmen Alparslan Türkeş (ise), mahkeme önündeki sorgusunda **"Devletin kabul ettiği prensiplere bağlı, onlara hürmet ve riayetten"** ayrılmadığını, **"Koyu bir milliyetçi olduğunu, ancak zannedildiği manada ırkçı olmadığını"** söyle-yecekti.

Askeri mahkeme 29 Mart 1945 günü karannı açıkladı: Prof. Zeki Velidi Togan: 10 yıl. Reha Oğuz Türkkan: 5 yıl, 5 ay. Nihal Atsız: 6 yıl.

Necdet Sancar, Fethi Tevetoğlu, Alparslan Türkeş ve Cemal Oğuz da çeşitli cezalara çarptınldılar.

13 kişi de aklandı.[8]

Sanıklar mahkeme kararının bozulması için Askeri Yargıtaya başvurdular. Askeri Yargıtay Başkanı, Alman cephesini ziyaret eden iki generalden biri olan Orgeneral Ali Fuat Erden'di. Şu ilginç rastlantıya bakın ki Erden ile aynı geziye katılan General Erkilet de ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle tutuklanmıştı.

Sanıklar, Askeri Yargıtay'da davaya bakan kurul içinde Tümgeneral Kemal Alkan'ın Arnavaut, Tuğgeneral İsmail Berkök'ün Çerkez, Ali Fuat Erken'in de Arap kökenli olduklarını ileri sürüp kuşkulanıyorlardı. Kuşkular yersizdi. 25 Ekim 1947 günü Askeri Yargıtay, İstanbul I Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kararını bozuyor ve sanıkların hemen salıverilmelerine karar veriyordu.

İstanbul I Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde duruşmalar yeniden başladı. Bu arada mahkeme üyeleri değişmişti. Başkan Tuğgeneral Yaşar Yenicioğlu, duruşma yargıcı Yargıç General Şevki Mutlugil ile üye Yarbay Ömer Köprülü'den oluşan Sıkıyönetim Mahkemesi 31 Mart 1947 günü bütün sanıkların aklanmalarına karar vermişti. Bu karara karşı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Yargıtay'a başvurdu. Askeri Yargıtay aklanma kararını onadı.[9] Yargıtay Başsavcısı Münir Kocaçıtak, kararın düzeltilmesi başvurusunda bulundu. Bu istem de Yargıtay'ca reddedildi.

Irkçılık-Turancılık davası da böylece kapanmış oldu. Daha doğrusu bir süre kapandı. Sonra Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davası nedeniyle yeniden açılacaktı.

Askeri Yargıtay kararından bir süre sonra Yargıtay Başkanı Orgeneral Ali Fuat Erden hükümet tarafından emekliye ayrıldı. General Berkök ve Kâmil Alkan da kendi istekleriyle emekli oldular.

Irkçılık-Turancılık davasında sanıkları cezalandıran mahkemenin üyeleri, Tümgeneral Yusuf Ziya Yazgan, Yargıç Albay Cevdet Erkut ve Süvari Albay Galip Kaan, Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Sabit Noyan, Savcı Kazım Aloç, Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamran Çohruk, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir, Birinci Şube Müdürü Sait Koçak ve polis memuru Muzaffer Uz haklarında 1947 yılında duruşma

açıldı.[10]

Aradan yıllar geçti. Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 tarihinde İhtilal Komitesi içinde yer aldı. ırkçılık-Turancılık davasındaki sanık arkadaşlarından Sait Bilgiç, Türkeş'in içinde bulunduğu Milli Birlik Komitesi'nin emriyle tutuklandı. Sait Bilgiç'in Yassıada'daki sorgusunu 1944 yılındaki koğuş arkadaşı Cebbar Şenel yaptı.[11]

Türkeş, 1960 yılı 13 kasımında ihtilalci arkadaşları tarafından Yeni Delhi'ye sürülmüştü. Alparslan Türkeş Türkiye'ye döndükten sonra da 1963 yılında Talat Aydemir'in liderliğindeki askeri ihtilal girişimini hükümete haber verecek, bir süre hapis yattıktan sonra salıverilecekti.

Türkeş'i daha sonra MHP Genel Başkanı; başbakan yardımcısı olarak göreceğiz. Türkeş, 12 Eylül döneminde de uzun süre hapis yattı. Alparslan Türkeş, bugün MHP Genel Başkanı. Davadan dönmüyor!

Zeki Velidi Togan, 1970 yılında öldü.

Davasından dönmeyenlerin başında Atsız geliyor. Atsız, 1973 yılında bir basın suçu nedeniyle yeniden tutuklandı. Atsız'ın cezası Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından affedildi. Atsız, 1975 yılında öldü.

Ferit Cansever, Necdet Sancar, Cemal Oğuz Öcal, Hamza Sadi Özbek, Fazıl Hisarcılar, Osman Yüksel ve Fethi Tevetoğlu öldüler.

Aynı dava nedeniyle tutuklanan Osman Yüksel (Serdengeçti) AP milletvekili olarak parlamentoya girdi. Dr. Fethi Tevetoğlu da AP senatörlüğü yaptı; Marksist akımlarla ilgili kitaplar çıkardı. Tevetoğlu, geçen yıllarda Teksas'ta **"Esir Milletler Kongresi"**ne katıldı.

Hikmet Tanyu, profesör oldu.[11] Dava sırasında İçişleri Bakanlığı arşiv memuru olan Tanyu, daha sonra DTCF'ne asistan olarak girdi. 1980'lerin ortasına kadar bu fakültede öğretim üyesi olarak çalışan Tanyu, siyasal çizgisini hiç değiştirmedi.

Davadan dönmeyenlerden biri de Reha Oğuz Türkkan. Türkkan, 1944 ırkçılık-Turancılık davasından sonra Amerika'ya yerleşti. Askerlik görevi için çağrıldı, yurda dönmeyince yurttaşlıktan çıkarıldı; hukuktaki adıyla "haymatlos" oldu. Bu nedenle ABD uyruğuna geçti. Amerika'da ticaretle uğraştı, eği-

tim çalışmalan yaptı ve Türkleri tanıtan bir ansiklopedi yayımladı. 1969 yılında Türkiye'ye kesin dönüş yapan Türkkan, yeniden Türk uyruğuna geçti. Reha Oğuz Türkkan, İstanbul'da yaşıyor. Türkkan'ın son yayını Türk 2000 Vakfı Yayınlan arasında çıktı. Kitabın adı **"Biz Kimiz"**.[12]

Reha Oğuz Türkkan'ın son çabası Amerika'daki Kızılderililer ile Türkler'in aynı soydan geldiklerini kanıtlamak![13]

Türkkan ile Ankara Gazi Lisesi'nde **"Gürem"** adlı örgütü kurduktan sonra **"Ailesinde Çerkez var"** diye örgütün dışında tutulan Dr. Ceyhun Atuf Kansu, bütün yaşamı boyunca, Atatürkçülüğün, aydınlığın, ilericiliğin ve erdemin simgesi oldu.

1944 ırkçılık-Turancılık davası nereden bakarsanız bakın bir siyasal davaydı. Her siyasal davada olduğu gibi, bu davanın sorgulannda da sanıklara işkence yapıldı. Yapıldı, ama Almanlar'la işbirliği yaptıklannı ortaya koyacak bir kanıt çıkmadı.

Kanıtsız, belgesiz bir dava açılmıştı. Dava kuşkulara dayanmaktaydı. Almanlar'la ilişki kuran Nuri Paşa ile ilgili bir soruşturma hiçbir zaman açılmadı. General Ali İhsan Sabis ve Hüseyin Hüsnü Erkilet haklannda soruşturma açılmışsa da Almanlarla ilişki ortaya çıkanlamadı. Sabis, Demokrat Parti milletvekili olarak 1950 yılında TBMM'ye girdi. Almanlar'la ilişki, belki de bir süre hükümetin bilgisi altında yürütülmüştü, kimbilir!

Alman hükümetinden Büyükelçi Von Papen'e Türkiye'de **"dostlarına"** dağıtılması için gönderilen altınlann kimlere verildiği de hiçbir zaman ortaya çıkmadı.

Bugün, 44 olayına duygulanmızdan ve siyasal düşüncelerimizden soyutlanarak 1990 yılının pencerelerinden baktığımızda şu sonuca ulaşıyoruz: İster yandaşı, ister karşıtı olalım, bu pencereden baktığımızda şu gerçeği görmemiz gerekiyor:

1944 yılında yargılanan bu kadro, daha sonra siyasal yaşamda etkili roller oynamıştır.

Ve oynuyor da.

1944'te yargılananlar, 1970'lerde iktidar oldular; 1980'lerin siyasetini ve ideolojisini de yönlendirdiler.

Sana selam olsun / Sürgünler, mahkumlar, hastalar! / Alacağın olsun / Seni İstanbul seni / Seni Bursa, Çankın, Malatya / Sizlere selam olsun üniversiteler! / Öğretmenleri alınmış kürsüler / Öğretmenler! / Sizlere selam olsun! Hürriyeti yazan eller / Dizen eller! / Sizlere selam olsun makinalar / Entertipler, bobinler! / Bu gülünç, aşağılık / Namussuz şeyler dışında / Sana selam olsun / Zincirin, zulmün kör etmediği, büyük tahammül.

Enver GÖKÇE

Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın Ankara Bahçelievler 3. Cadde'de bahçe içindeki dubleks evi, o gün önemli konuklarını ağırlayacaktır. Celal Bayar ve Menderes beraberce gelmişlerdi.

Zekeriya Sertel, İstanbul'dan trenle geliyordu. Sertel'i istasyonda Menderes'in yeğeni Özdemir Evliyazade karşılamış, Dr. Tevfik Rüştü'nün evine getirmişti.

Hemen konuya girildi. Konu, yeni kurulacak partiydi. Partinin adı **"Cumhuriyetçi Demokrat Parti"** olacaktı. Bayar ve Menderes, sol eğilimli Tan Gazetesi sahibi ve yazan Zekeriya Sertel'den, kurulacak partinin görüşlerini savunacak bir dergi çıkarmasını istiyorlardı. Dergi konusu, daha önce Sertel'in İstanbul Moda'daki evinde de açılmıştı. Celal Bayar ısrarlıydı, yeni kurulacak parti için bir yayın organı gerekliydi.

Tan Gazetesi'nin sahibi Zekeriya Sertel'di. Tan Gazetesi'nde Esat Adil, Aziz Nesin, Behice Boran, Adnan Cemgil, Muaffak Şeref, Sabahattin Ali'nin yazılan yayımlanıyordu. Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı Cami Baykurt da Tan'a yazıyorlardı. Tan, sol eğilimli bir muhalefet gazetesiydi.

Demokrat Parti'nin sözcülüğünü yapacak olan dergiyi Zekeriya Sertel'in eşi Sabiha Sertel çıkaracaktı. Dergiye Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'ndeki köşesinin adı verilmişti:

"Görüşler" [14]

Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'nde yazı yazması 1942 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından yasaklanmıştı. Şükrü Kaya, Sabiha Sertel'in yasağını daha sonra kaldırmıştı. Marksist

Sabiha Sertel, Demokrat Parti'nin sözcüsü olacaktı!

Görüşler Dergisi'nde Bayar, Menderes, Prof. Fuat Köprülü'nün yanısıra Behice Boran, Pertev Boratav, Niyazi Berkes ve Halide Edip Adıvar da yazı yazacaklardı.

Görüşler Dergisi 1945 yılının aralık ayında yayımlandı. Yayımlanınca da kıyamet koptu. Derginin ikinci sayısı çıkarken Bayar şu açıklamayı yapacaktı: **"Herhangi bir mecmuanın tahrir heyetine dahil olacağım bahis konusu değildir."** DP kurucularının kulaklarına su kaçmıştı.

Kalkın Ey Ehli Vatan

Sabiha Sertel, o günlerin en çok okunan yazarlarından biriydi. Solcu Sertel, yazılarında CHP'yi sık sık diktatörlükle suçlardı.

3 Aralık 1945 günü Sabiha Sertel'in Tan Gazetesi'ndeki "Görüşler" başlıklı köşesinden yine CHP eleştiriliyordu. Sertel'in yazısı **"Halk Partisi Mecliste ekseriyet partisi değil ittifak partisidir"** diye başlıyor, daha sonra CHP hükümetinin muhalefetin sesini kestiği ileri sürülüyor; bu antidemokratik baskılardan örnekler veriliyordu. Sertel'in yazısı şöyle noktalanıyordu:

"Bütün bunlar senelerce ihtikar, suistimal, tahakküm altında dilini, şuurunu paslandıran, halkı şaşırtmak içindir. Halkın muhalefetini boğmak için muvakkatın feryadıdır."

Aynı gün Tanin'de, başyazar Hüseyin Cahit Yalçın tarafından yazılan bir yazı çıkıyordu. Sağ üst köşeden aşağıya kadar uzanan yazı başlığı Namık Kemal'in **"Kalkın ey ehli vatan"** dizesiydi. Alt başlık da şöyleydi: **"Bir vatan cephesine lüzum vardır."**

Yazı şöyle başlıyordu:

"Bu memleket, asırlardan beri, şimalden gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silahı ile karşı koydu. Milletin varlığı, bu ıstıraplar ve felaketlerle yoğrulmuştur. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklalinin hatimesini teşkil edecek surette boğazlardan üs isteniyor. Milli Şef, şerefli insanlar gibi yaşayacak ve şerefli insanlar gibi olacağız

derken, milletin kalbini okumuştur. Fakat düşman istilası şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır. Yeni Dünya'nın, Görüşler'in intişarı bu hususta tereddüte yer bırakmamıştır. Vaziyet açıktır: Beşinci kol faaliyettedir ve hücuma geçmiştir. Hitler de göz koyduğu memleketlerde bozgunu bu surette evvelden temin etmişti.

Büyük vatanperver Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır. Kalkın ey ehli vatan, mücadele başlıyor. Ve başlamak lazım. Çünkü en azgın ve insafsız propagandanın, Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yakıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehirini dökmesine müsaade etmeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur.

Mücadelenin silahı sadece söz ve yazıdır. Fikirler, fikirlerle yıkılır. Cebir ve şiddet onların ekmeğine yağ sürer. (...)

Görüşler'i açıp da Bayan Sertel'in Zincirli Hürriyet makalesini okuduğum zaman, sayfayı süsleyen bu kıpkızıl demirlerle, bize nası bir hürriyet hazırladıklarını derhal anladım. Bayan Sertel şöyle diyor:

'Hür insanlar cemiyetinin en büyü şian, geniş halk kitlelerinin menfaati için icap ederse şahsi menfaatini feda etmektir.'

Komünist edebiyatıyla meşgul olmamış olanlar bu satırların altında gizlenen manayı gözden kaçırabilirler. Geniş halk kitlelerinin menfaati namına hürriyetlerin feda edilmediği yer Rusya'dır.

Bunları susturmak için cevap vermek hükümete düşmez, söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır."

Tanin ertesi gün **"Beşinci kol propagandası"** başlığı ile çıkıyordu. Bu kez konu **"Atatürk istismarı"**ydı. Tanin, komünistlerin Atatürk'ü sömürdüklerini ileri sürüyordu:

"Atatürk'e karşı bu memlekette beslenen hürmet ve hayranlık, düşmanların elinde Türkiye'ye karşı bir propaganda silahı olmuştur. Hitler, bu silahı bol bol kullandı. Çünkü, Türkiye, nüfuz ve tesirine kapılmıyor, garp demokrasileriyle birleşiyor. Diktatörlüğe nefret besliyordu. Alman Radyosu,

Türkiye'de Atatürk sağ olsaydı, Türk Hükümeti böyle bir politika takip etmezdi, Türk Hükümeti Atatürk'ün izinden ayrılıyor diye Türk milletini hükümete karşı kışkırttı durdu.

Aynı silahı Ruslar ellerine aldılar. Türk hükümetini Atatürk'ün yolundan şaşmakla ve Hitler'e meyletmekle itham ettiler. Şimdi Yeni Dünya ve Görüşler aynı silahı kullanıyor.

(...) Görülüyor ya, faşist olsun, kızıl faşist olsun, bütün düşmanlar Atatürk silahı ile Türk'ü Türk'e vurdurmak istiyorlar. Memleket içindeki gönüllü komünist beşinci kolu da bundan medet umuyor. Hatta Tevfik Rüştü Aras da bu kervana katılmış."

Hüseyin Cahit Yalçın, Atatürk döneminin bir altın çağ olmadığını, kendisinin 1924 ve 1925 yılında İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandığını, Zekeriya Sertel'in de, yazdığı bir öykü nedeniyle üç yıl hapis cezasına çarptırıldığını yazıyordu.

Sabiha Sertel, demokratların, komünistlerin ve sosyalistlerin kuracakları birliklerle **"Irticayı"** yeneceklerini yazmıştı. Hüseyin Cahit, **"hayır"** diyordu. Komünistlerle sosyalistler birleşmiyorlar. Komünistlerin kurdukları **"vatan cepheleri"** de Moskova'nın emrinde komedi oynuyorlardı.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu yazıları, etkisini göstermekte gecikmedi. CHP İstanbul il örgütü, üniversite bahçesinden başlayacak bir yürüyüşü hemen düzenlemişti. 4 Aralık günü İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler Tan Gazetesi'ne doğru yola çıktılar.[15]

Zekeriya Sertel, olayı daha önce haber almış Vali Lütfi Kırdar'ı uyarmıştı. Vali "biliyorum" demişti "önlemleri aldım." Bu yürüyüşten ve saldırıdan hükümetin haberi vardı.

Sayıları onbin kişiyi bulan yürüyüşçüler yolda hiçbir engelle karşılaşmadan Tan Gazetesi'ne ulaştılar. Gazetenin çevresi polisçe sarılmıştı, ama polis olayları yalnızca izliyordu. Saldırganlar Tan Gazetesi'ne girerek ellerindeki balyoz ve baltalarla camları, pencereleri ve rotatifi kırdılar. Binanın her yerine de kırmızı mürekkep döküyorlar ve bağırıyorlardı: **"Kahrolsun komünizm. Kahrolsun Serteller."**

Linotip dizgi makineleri, hurufat ve dizgi malzemeleri, kapılardan, pencerelerden aşağı atılıyordu. Kağıt deposundan

çıkanlan bobinler de sokağa atılmıştı. Tan Matbaası bir saat içinde yerle bir edildi.

Sıra Atatürk'ün İçişleri Bakanı Cami Baykurt ve Sabahattin Ali'nin çıkardıklan **"La Turquie"**ye gelmişti. Saldırganlar "La Turquie" Gazetesinin matbaasına da girdiler. Matbaada ne varsa parçalandı.

Esat Adil Müstecaboğlu'nun **"Yeni Dünya"** matbaası da saldırıya uğramış, matbaa içinde ne varsa teker teker parçalanmıştı.

Saldırganlar, daha sonra Kadıköy vapuruna binip Sertel-ler'in Moda'daki evlerine saldırmayı planlamışlardı.

Vali Lütfi Kırdar, olayın daha da büyümesinden ürkmüş olacak ki, Kadıköy vapuru kaptanına **"doğru adalara"** emrini verdi.

Birkaç gün sonra İstanbul Savcılığı, Serteller, Cami Baykurt, Tan Gazetesi'nin sahiplerinden Halil Lütfi Dördüncü hakkında davalar açtı. Dava ikinci ağır ceza mahkemesinde başladı. Mahkeme Başkanı Salim Başol, savcı da Hicabi Dinç'ti.

Yapılan yargılama sonunda Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt, **"Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir"** suçundan birer yıl hapse mahkum oldular. Yargıtay 1. Ceza Dairesi bu karan bozacak; sanıklar dört ay cezaevinde kaldıktan sonra özgürlüklerine kavuşacaklardı.

Cami Baykurt'un, Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın ve Zekeriya Sertel'in kuruluş çalışmalanna katıldıklan Demokrat Parti de çalışmalanna başlamıştı. (Ama) Tan olayı, DP kurucuları ile Sertellerin, Baykurt ve Aras'ın ilişkilerini de etkiledi.

Artık pek eskisi gibi görüşmüyorlardı. Yollan ayrılmıştı.

Dr. Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel, **"İnsan Hakları Derneği"** kurmak için yine o günlerde sık sık bir araya geliyorlardı. Akıllarına ilginç bir ad gelmişti: Mareşal Fevzi Çakmak.

Mareşal Çakmak, Kurtuluş Savaşı'nın önderlerindendi. Orduda çok sevilen Mareşal, İkinci Dünya Savaşı sonunda Cumhurbaşkanı İnönü tarafından emekliye ayrılmıştı. Demokrat Parti'nın kuruluşuna umut bağlayan Çakmak, düş kınklığına uğrayacak ve bir süre sonra İstanbul'da Erenköy'deki evine çekilecekti.

"İnsan Hakları Derneği olayı"da o günlerde yaşandı. Sertel, Cami Baykurt ve Dr. Aras, Mareşal Çakmak ile birlikte İnsan Haklan Demeği kurmayı kararlaştırmışlardı.

Mareşal Çakmak o günlerde bir yurt gezisine çıkmış ve halktan büyük ilgi görmüştü. Mareşal, bu geziden sonra **"İnsan Hakları Derneği"**nin başına geçmeyi kabul etmişti.

İnsan Haklan Demeği, 20 Ekim 1946 günü kuruldu. Kurucular, Fevzi Çakmak, Tevfik Rüştü Aras, DP İstanbul İl Başkanı Prof. Kenan Öner, Zekeriya Sertel, Cami Baykurt, emekli General Sadık Aldoğan, Atatürk'ün özel kalem müdürlerinden ve cumhurbaşkanlığı eski genel sekretelerinden Hasan Rıza Soyak, eski Berlin Büyükelçisi Hamdi Artak ve Reşit Karel'di.

Zekeriya Sertel, Atatürk'ün ilk Matbuat Umum Müdürlerindendi. Dr. Rüştü Aras, Atatürk'ün Dışişleri Bakanıydı. Mareşal Çakmak, Atatürk'ün Genelkurmay Başkanıydı. Hasan Rıza Soyak, özel kalem müdürü.

Cami Baykurt, eski İttihatçılardandı. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra ordudan ayrılmıştı. 1914 yılında seferberlikte yeniden orduya alınan Baykurt, İzmir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruculan arasında yer almış, Tevfik Paşa kabinesinde İçişleri Müşteşarlığı yaptıktan sonra Anadolu'ya geçmiş ve Atatürk tarafından oluşturulan ilk TBMM hükümetlerinde İçişleri Bakanlığı'na atanmıştı. Roma'da TBMM temsilciliği görevinde de bulunan Cami Baykurt, sosyalist düşünceleri ile ilgi çekerdi.

İnsan Haklan Demeği, Saraçoğlu hükümetince kuşkuyla karşılanmıştı. Mareşal solculann başına mı geçecekti? Amaç neydi? Amaç, hükümeti yıkmak mıydı?

İktidar yanlısı basında hem Mareşal'e hem de Dr. Tevfik Rüştü'ye saldırılar başlamıştı. DP kuruculan, İnsan Haklan Demeği ile ilgili yayınlar nedeniyle hem Mareşal hem de Tevfik Rüştü ile ilişkilerini kesmişlerdi.

Mareşal Çakmak, bu saldırılar karşısında demekten çekildiğini açıklayacak ve İnsan Haklan Demeği olayı da böylece kapanacaktı.

Dr. Şefik Hüsnü

"Eski Tüfek" diye adlandırılan Marksistler, bilimsel sosyalizm düşüncesini Türkiye'ye Dr. Şefik Hüsnü'nün getirdiğini söylerler. Komünist Manifestosu'nu ilk kez Türkçeye çeviren de Dr. Şefik Hüsnü'dür.

Yirmili yıllardan ellili yıllara kadar hemen hemen her olayda adını duyuran, yargılanan, tutuklanan Dr. Şefik Hüsnü, 1887 yılında Selânik'te doğmuştu. Tıp öğrenimini Fransa'da yapan Dr. Şefik Hüsnü, Paris'te Fransız Marksistleri ile tanıştı; onlarla arkadaşlık yaptı. Dr. Şefik Hüsnü, 1912 yılında Türkiye'ye döndü.

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de askeri doktor olarak çalışan Dr. Şefik Hüsnü, savaş içinde yüzbaşılığa yükseldi.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra İstanbul'a yerleşen Dr. Şefik Hüsnü, 1919'da da İstanbul'da Marksist bir parti kurmuştu. Partinin adı, **"Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası"**ydı.

Dr. Şefik Hüsnü, 3. Enternasyonal Kongresi'ne katıldı ve Enternasyonal'in Yürütme Komitesi'ne seçildi.

1925 yılında İstiklâl Mahkemesi'nde yargılananlar arasında Dr. Şefik Hüsnü adına da rastlanıyordu. Dr. Şefik Hüsnü o sıralar yurtdışındaydı, ceza yokluğunda verilmişti: On beş yıl! Nâzım Hikmet de Dr. Şefik Hüsnü ile aynı cezayı almıştı. Şefik Hüsnü de Nâzım da Moskova'daydılar.

Aynı davada Sadrettin Celâl (Antel), Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Ali Ediz de yargılanmışlardı.

Yasa değişikliği nedeniyle bu ceza daha sonra bir yıla indirilecek,. Dr. Şefik Hüsnü, 1927 yılında yargılanacak ve bir yılı aşkın süre cezaevinde kalacaktı. Cezaevinden çıkan Dr. Şefik Hüsnü, 1933 yılında Berlin'deki ünlü Reichstag yangınından sonra Dimitrof ile birlikte tutuklandı. Almanya'dan sınır dışı edilen Dr. Şefik Hüsnü Paris'e yerleşti.

Şefik Hüsnü, 1939 yılında Paris'tedir. Avukat olan kardeşi, İçişleri Bakanlığı'na başvurarak Şefik Hüsnü'nün Türkiye'ye dönmek istediğini söyler.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1.7.1939 gün ve 4 SB 270/12472 sayılı izni ile Türkiye'ye dönen Dr. Şefik Hüsnü 1940-41 yıllarında yüzbaşı rütbesi ile askere alınır. Sivas'ta görev

yapan Dr. Şefik Hüsnü, mide ülseri nedeniyle ordudan aynlır.

Dr. Şefik Hüsnü yeniden örgütlenme çalışmalarına başlar. Zekeriya Sertel'in Tan Gazetesi'nde yazı yazan Dr. Şefik Hüsnü,1945 yılında Faris Erkmen'in imzasıyla sosyalist program yayımlar. Anayasaya aykın yasalann kaldınlması, Atatürk devrimlerine düşman ırkçı kuruluşlar dışındaki akımlara örgütlenme hakkı verilmesi, Türk-İngiliz ve Amerikan dostluğu. Ve tabii emekçiler yaranna istemler...

Dr. Şefik Hüsnü, 1946 yılında yeniden parti kurar: **"Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi".**

O sıralar, Esat Adil Müstecapoğlu da Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurmuştu. Esat Adil, Adalet Bakanlığı'nda bir yüksek bürokrattı.

Dr. Şefik Hüsnü'nün partisi 1946 yılı aralık ayında kapatılır. Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşlan yargılanırlar. Verilen ceza 5 yıldır. 5 yıl hapis ve 5 yıl da sürgün.

1950 yılındaki af ile cezaevinden çıkan Dr. Şefik Hüsnü, **"1951 tevkifatı"** nedeniyle yeniden cezaevindedir! Bu ceza da çok partili yaşamın armağanıdır. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 No'lu Askeri Mahkemesi, Doktor'a 7 yıl ağır hapis cezası verir.

TKP Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü o tarihte 66 yaşındadır!

Şefik Hüsnü, 1959'da Manisa'da sürgündeyken ölür. 8 yılı cephede, 11 yılı da cezaevi ve sürgünde geçen yetmiş iki yıllık yaşam 1959'da Manisa'da noktalanır.[19]

Dil-Tarih Olayları

Yıl: 1947. DTCF'deki 4 öğretim üyesi, komünistlik suçlamasıyla üniversiteden atılır.

Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü'ne 13 Aralık 1945 gün ve 2258 sayılı şu gizli yazıyı yazar:

"İstanbul'da yayınlanan ve 'haftalık siyasi' **mecmua olduğunu ilk sahifesinde açıklayan bir derginin kapağında** 'yazı

yardımı vaad edenler' **başlığı altında fakültemizden Doçent Behice Boran, Doçent Pertev Boratav, Doçent Mediha Berkes'in isimleri görülmüştür.**

Politika eğilimi ilmi düşünceyle uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bu dergiye Doçent Behice Boran ile Doçent Pertev Boratav'ın ihtisaslarıyla ilgili de olsa yazı göndermelerini, Doçent Behice Boran'ın yayınlamasını, Doçent Niyazi Berkes'in yazı vaadetmesini, ilmi yardımcı Mediha Berkes'in yazı vaadetmiş olduğunu söylemesine rağmen mecmuayı gördükten sonra kendi hakkındaki ibareyi yayınlamamasını akademik kariyer düşünce ve çalışmalarıma aykırı gördüğümü ve yukarıda adı geçenlerin bu hareketleriyle fakülte içindeki durumlarının gözönüne alınması gerektiğini saygılarımla arzederim."

Enver Ziya Karal'ın bu yazısından bir ay önce Yüksek Öğrenim Genel Müdürü N. Halil Onan, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yazdığı 14 Temmuz 1945 gün ve 4/6141 sayılı yazısında Boratav, Boran, Niyazi Berkes ve eşi Mediha Berkes'in **"Fakültede kalmamaları gerektiğini"** bildiriyordu. Genel Müdür Onan şu kanıya varmıştı:

"Bazı öğretim üyelerinin fakültedeki çocuklarımızın fikirlerini zararlı istikametlere yöneltmekte amil oldukları kanaatini bende takviye etmiştir."

Milli Eğitim Bakanlığı'nda Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü yapan Şair Onan, aynı zamanda da DTCF'de edebiyat dersleri veriyordu. **"Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın / Bu toprak bir devrin battığı yerdir"** dizelerinin şairiydi Onan.

Hem şair Necmettin Halil Onan, hem Dekan Karal aynı kanıdaydılar. Görüşler Dergisine yazı yazanlar ya da yazı yazma sözü verenler fakülteden atılmalıydı!

Milli Eğitim Bakanlığı –o zamanki adıyla Maarif Vekaleti– Müdürler Encümeni de aynı gün 132 sayılı karar ile Boran, Boratav, ve kan-koca Berkesler'i bakanlık emrine alıyordu.

Müdürler encümeninde bir üye **"Tahkikat yapıldıktan sonra alınmalarına taraftarım"** diyor ve karara bu gerekçeyle karşı oy yazıyordu. Bu üyenin adı Hakkı Tonguç'tu.

Bakan Hasan Ali Yücel, Zekeriya Sertel'in çıkardığı Görüşler Dergisi'ne yazı yazan ya da yazı yazma sözü veren üç

doçent ve bir asistanı bakanlık emrine alan encümen kararını 15.12.1945 günü onaylıyordu.

Bakanlık emrine alınan öğretim üyeleri Danıştay'a başvurdular. Danıştay Beşinci Dairesi, Doç. Boran, Doç. Boratav ve karı koca Berkesler ile ilgili karalan 26 Mart 1946 günü oy birliği ile iptal etti.

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, TBMM'de 28 Ocak 1947 günü yaptığı konuşmada **"Yurt ve Dünya"** ile **"Adımlar"** Dergisi'nin komünist yayın organları olduğunu ileri sürmüştü.

67 öğrenci, Milli Eğitim ve İçişleri bakanlarına başvurarak Yurt ve Dünya Dergisi'ni çıkaran Prof. Pertev Naili Boratav ile Adımlar'ı çıkaran Doç. Behice Boran'ın üniversiteden çıkarılmalarını istediler. Aralarında Hikmet Tanyu, Osman Yüksel, Selahattin Ertürk, Mehmet Balkan, Zeki Sofuoğlu'nun bulunduklan milliyetçi öğrencilerin dilekçesi şöyleydi:

"İçişleri Bakanımız Şükrü Sökmensüer'in belirttikleri gibi iki Marksist mecmua olan Yurt ve Dünya ve Adımlar'ın sayıları karıştırıldığı zaman onları çıkaran kimselerin, maalesef kürsülerinden bugün hala gençliğe içimiz sızlayarak söylemek mecburiyeti duyuyoruz; kökü hariçte olan ve memleketimizi yabancı ellere teslim edecek bu idealin peşinde koşan kimselerin faaliyetlerine kısa bir zamanda son verilmesini saygıyla rica ederiz."

Bayrak ve 24 Saat gazeteleri bu ihbar dilekçelerini yayımladılar. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer de, bu gençlerle Ankara Palas'ta görüşmüştü. Reşat Şemsettin, 1937 yılı haziran ayının 7. günü Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği 2886-37 sayılı yazı ile Pertev Naili'nin Türkiye'ye geri çağırılmasını isteyen öğrenci müfettişiydi.

Sökmensüer'in konuşması; ardından da milliyetçi öğrencilerin gazetelerde yayımlanan dilekçeleri havayı iyice gerginleştirmişti. Milli Eğitim Bakanı da öğrencilerden yanaydı. Tansiyon iyice yükselmişti.

Prof. Pertev Naili Boratav'ın o gün fakültede konferansı vardı. Konferans salonu milliyetçi gençlerle doldurulmuştu. Öğrenciler Prof. Boratav'a saldıracaklardı. Olayı haber alan Boratav, konferans salonuna gelmedi. Kürsüye çıkan Selahattin Ertürk, **"Memleketin dört bir yanını saran kızıl ateş"** diye

öğrencileri coşturan bir konuşma yaptı. Rektör Kansu, öğrencilere **"yaptığınız nümayiştir"** diyorsa da sözünü dinletemiyordu. Rektör Kansu odasına çıktı.

Göstericiler, İstiklâl Marşı söyledikten sora rektörün istifasını istediler. Talebe Birliği Başkanı M. Ali Ankan, bir grup öğrenci ile birlikte Rektör Şevket Aziz Kansu'nun odasına çıktı. Tıp Fakültesi Dekanı General Abdülkadir Noyan, rektörün kapısında öğrencileri yatıştırmaya çalışıyordu.

Göstenciler, **"kahrolsun komünizm"** sloganları ile rektörün üzerine yürüdüler ve elinden zorla, "istifa ettim" diye dilekçe aldılar. Saldırılar nedeniyle sol eğilimli Türkiye Gençler Demeği, Rektör Kansu'ya olayları kınayan bir telgraf çekti.

Olaydan sonra Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes haklarında soruşturma açıldı. Soruşturma konuları arasında **"Komünist tanınan Ruhi Su ile"** arkadaşlık ve dostluk da vardı. Boratav, yapılan yargılama sonunda aklandı. Boran ve Niyazi Berkes asliye ceza mahkemesince görevi kötüye kullanmak suçundan cezalandırıldılar; Yargıtay bu karan bozdu.

40'lı yılların en kızgın cadı kazanı DTCF'de kaynıyordu. DTCF'yi Ankara Üniversitesi'nin öteki fakültelerinden ayıran ne gibi özellikler vardı? Olaylar niçin DTCF'de oluyordu da öteki fakülteler bu kaynaşmadan pek o kadar etkilenmiyordu?

Bu soruların yanıtlarını ararken o günden bugüne kalan dosyaları, soruşturma raporlarını ve yazışmaları incelemek zorunlu bir görev olmuştu. Bu dosyalar incelenmese olaylar, ister istemez, bu olayları anlatanların kişisel yorumları ile sınırlı kalacaktı. Dosyalar, raporlar ve yazışmalar... Bunlar, 45 yıl öncesinin olaylarını o kadar güzel sergiliyorlardı ki!

Tartışmaların odağı Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü'ydü. 1939 yılında kurulan enstitüde Doç. Necati Akder ve Doç. Hamdi Akdemir, sağ eğilimli olarak tanınıyorlardı. Prof. Muzaffer Şerif Başoğlu, Doç. Behice Boran ve Doç. Niyazi Berkes de sol eğilimliydiler.

DTCF Felsefe Enstitüsü Başkanı Fransız Profesör Olivier Lacombe, Fakülte Dekanlığı'na yazdığı 15 Haziran 1942 günlü raporunda sağcı ve solcu doçentler arasındaki bu uyuşmazlıkların öğrenimi aksattığını da bildirmişti. Tartışma akademik ol-

maktan çıkmış, siyasal ve ideolojik kimliklere bürünmüştü.

Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasıyla 1944 ırkçılık-Turancılık davası, bütün şiddetiyle DTCF Felsefe Bölümü öğretim üyeleri ile öğrencilere yansımıştı. Üstelik, Pertev Naili Boratav, Sabahattin Ali'nin en yakın arkadaşlarındandı.

Fakültedeki sağcı öğrencilerin başını Selahattin Ertürk, Haluk Karamağralı, Osman Yüksel (Serdengeçti), Hikmet Tanyu, Mehmet Balkan ve Zeki Sofuoğlu çekiyorlardı.

Osman Yüksel, bir gün Sabahattin Ali ve Boratav'ı Ankara Halkevleri binasından çıkışlarında izlemiş; arkalarından taş atmış ve olaydan hemen sonra yakalanmıştı. Aynı günlerde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in Ankara Mithatpaşa Caddesi'ndeki evinin salonuna bilinmeyen kişilerce ateş edilmişti.

Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası nedeniyle 3 Mayıs günü Ankara'da yapılan gösteriler sonucunda tutuklananlar arasında Osman Yüksel de bulunmaktaydı. Irkçılık-Turancılık davası nedeniyle DTCF öğrencilerinden Osman Yüksel ve Hikmet Tanyu da tutuklanmışlardı.

40'lı yılların başında DTCF'de böyle gerilimler yaşanıyordu. İstanbul'da Tan Gazetesi'nin CHP Gençlik Kollarınca düzenlenen bir saldırıyla yıkılıp-yakılması, DTCF'deki olayları da hızlandırmıştı. İstanbul'daki bu saldırıları protesto etmek için DTCF'deki bir grup öğrenci kendi aralarında hazırlık yapıyorlardı.

Milli Eğitim Bakanlığı da olayı öğrenmişti. Hemen bir soruşturma açıldı.

Soruşturma iki konu üzerine yoğunlaşıyordu.

Prof. Pertev Naili Boratav, Prof. Muzaffer Şerif Başoğlu ile Doç. Behice Boran ve Niyazi Berkes'in öğrencileri eyleme yöneltici çalışmaları olmuş muydu? Bu birinci konuydu.

İkinci konu da şuydu: Doç. Boran **"Görüşler"** Dergisi'ne yazı yazmış, Berkes ve Boratav da dergide yazı yazmaya söz vermişti. Bu konu da soruşturulmalıydı. Konu, Milli Eğitim Bakanlığı'nca hemen soruşturuldu. Sonuç, Fakülte Dekanı Enver Ziya Karal'a sunuldu. Ve Enver Ziya Karal kararını verdi: Solcu doçentler atılmalı!

Olayların bundan sonrasını gelin belgeler ve dosyalar üzerinde izleyelim:

"4.12.1945 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından yapılan nümayişi protesto yolunda DTCF öğrencileri tarafından hazırlanan hareket dolayısiyle dışarıdan ve öğretmenlerinden açık tahrik ve teşvik gördüklerini meydana koymamış ise de adı geçen fakültedeki bazı öğretim üyelerinin fakültedeki çocuklarımızın fikirlerini zararlı istikametlere yöneltmekte amil olduğu kanaatini bende takviye etmiştir. Bilhassa Halk Edebiyatı Doçenti Pertev Boratav, Sosyoloji Doçenti Behice Boran, Niyazi Berkes ve ilmi yardımcı Mediha Berkes'in politik eğilimi açıkça belli olan Görüşler isimli haftalık siyasi derginin yazı heyeti arasında bulunmaları, adı geçenlerin bu vesile ile açıkladıkları siyasi hüviyetleri ile öğretim üyesi olarak fakültede kalmamalarını gerektirir mahiyette görülmüştür."

Genel müdürün bu raporuna koşut olarak Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleri Refik Günel, Sami Akyol ve Mehmet Doğanay, hazırladıklan 15 Ocak 1946 gün ve 486 sayılı raporlannda aynı sonuca ulaşıyorlardı. Doçentler atılmalı! Gerekçe de şuydu:

"Bu üç doçent ile ilmi yardımcının, halen taşımakta oldukları düşünce ve kanaatlerini muhafaza ettikleri müddetçe, ilmin istediği tarafsızlıkla yetiştirilmeleri gereken yüksek öğrenim gençliği ile olan temaslarının kesilmesinin uygun olacağı kanaatinde olduğumuzu arzederiz."

DTCF eski Felsefe Doçenti Boran, yıllar sonra 1986'da Federal Almanya'nın Düsseldorf kentinde, kendilerinin fakülteden atılmalannı isteyen yazının altında **"Dekan Enver Ziya Karal"**ın olduğunu söylediğimde **"Karal'dan hiç beklemezdim; şaşırdım doğrusu"** diyecek ve olaylan o gün yeniden yaşarcasına şöyle anlatacaktı:

"Dil-Tarih olayları dediğiniz olaylar döneminin başlangıç tarihi olarak 1941 Ocak ayında Yurt ve Dünya Dergisi'nin yayınlanmasını alabiliriz. Fakülte içinde Pertev Boratav, Niyazi Berkes ve eşi, dışarıdan da Adnan Cemgil ile birlikte çıkardığımız ve sahipliği ile yazı işleri müdürlüğü benim üzerimde olan Yurt ve Dünya Dergisi çok kısa zamanda kimi çevrelerin dikkatini çekmekte ve tepkilere yol açmakta gecikmedi.

Bunlar, başta iktidar çevresi olmak üzere CHP'nin resmi devlet ideoloji'sine dönüştürdüğü ideolojiyi savunanlar ve o yıllarda belki en yaygınlık kazanmış bulunan "Turancı" ve "Anadolucu" olarak ikiye ayrılan ırkçı, gerici, Hitler Almanyası hayranı olarak tanınmış çevrelerdi. Yurt ve Dünya'nın bu tür ideolojileri reddettiği ise açıktı. Dergi ve onu çıkaranlar sol ve solcu olarak damgalanıyorlardı.

Damgalandı diyorum, çünkü, o zamanki egemen zihniyete göre bu fikrin yayını, kişiyi sol ve solcu olarak nitelemek, onu kesin ve mutlak olarak mahkum etmek, toplumdan dışlamak, yaşam hakkı tanımamak anlamına geliyordu."

Boran, daha sonra hakkında bir soruşturma açıldığını, bu soruşturmadan bir sonuç çıkmayınca başka yollara başvurulduğunu şöyle anlatmıştı:

"Tarih bölümünden seçilmiş kimi öğrencileri sosyoloji ve psikoloji öğrencileri arasına sokup onlardan hocaları hakkında bilgi edinmek girişimi açığa çıkınca, bu operasyon durduruldu ve resmi soruşturma açıldı. Bizlerin ifadesi alınmadı. Soruşturma sırasında Nihal Atsız'ın fakültelerdeki örgütlenmelere ilişkin olarak öğrencilere yazdığı 'Kardaşım' **diye başlayan mektup ele geçince, bu soruşturma da,** 'Bunun Felsefe Enstitüsü öğretim üyeleri arasındaki görüş ayrılıklan ve çekişmelerden ibaret olduğu' **sonucu ile kapatıldı."**[16]

Danıştay 5. Dairesi kararlannda şu gerekçeyi benimsemişti:

"Hizmete tesiri tesbit edilemeyen ve sübutu halinde ise kanunun özel bir hükmü ile başka türlü müeyyide altına alınmış bulunan bir eylemden ötürü memurlar kanununun 60. maddesinin tatbiki ile davacının Bakanlık emrine alınmasında kanun hükümlerine uyarlık bulunmamıştır."

Danıştay'ın tek parti döneminde verdiği bu kararlan, demokrasi tarihimizin ışıklı birer kilometre taşı gibi görmek gereksiz bir abartma sayılmamalıdır. 1990'lı yıllarda hala üniversitelerden 1402 sayılı yasa gereğince sıkıyönetim komutanlannca atılan öğretim üyeleri ile ilgili kararlan tartışıyoruz. 5. Daire, 80'li yıllann sonlanna doğru, üçe karşı iki oyla öğretim üyeleri ile öteki kamu görevlilerinin açtıklan davalan reddedi-

yordu. Sonra üyelerden biri emekliye ayrıldı. Bu kez, davalar oy çokluğu ile kabul edilmeye başlandı! Bu kararlardan biri de Prof. Korkut Boratav ile ilgili karardı.

SBF öğretim üyesi Prof. Korkut Boratav, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra askeri yönetimce görevinden alınmıştı. Korkut Boratav da Danıştay'a dava açtı. Korkut Boratav, 45 yıl önce babası Pertev Naili Boratav'ın yaşadıklarını yaşıyordu!

Dil-Tarih olaylarını o günlerin tanığı Behice Boran'ın kendisinden dinleyelim:

"Fakülteyi (...) basanlar bizim fakültenin öğrencileri değildi; aralarında onlardan da bulunsa, karşı çıkan asıl kitleyi oluşturan, Hukuk Fakültesi -belki de kısmen SBF- öğrencileriydi. Fakülte dekanlığı, olaydan birkaç gün önce üç öğretim görevlisine; Berkes, Boratav ve bana, bir hafta fakülteye gelmememiz haberini göndermişti. Görülüyor ki, olay "öfkelenen geçliğin ani taşkınlığı" gibi gösterilemezdi; önceden biliniyor, ama önleme, fakültenin etrafında güvenliği sağlama tedbirleri alınmıyordu. Rektör Şevket Aziz Kansu'ya yapılanları biliyorsunuzdur. Bu olaylar üzerine dekanlık, lüzum gördüğü dersleri tatil etti."

O günlerde üniversitedeki sağcı öğrenciler, Bakan Hasan Ali Yücel dışında iki kişiyi daha hedef seçmişlerdi: Rektör Şevket Aziz Kansu ve Yüksek Öğretim Genel Müdürü Necmettin Halil Onan.

Haluk Karamağralı'nın çıkardığı **"Kür-Şad"** adlı dergide Rektör Kansu'nun komünist olduğu yazılıyor; CHP Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş da aynı dergide Rektör Kansu'nun **"Hudut.. Millet.. Vatan.. Harp ve düşman.."** gibi kavramlar için **"Bunlar nedir?"** diye sorduğunu ileri sürüyordu. Dr. Kurtuluş, kendisi ile yapılan röportajı şöyle bitiriyordu:

"Şahsi kanaatime göre Bay Şevket Aziz'e rektörlük sıfatı ve makamı iyi gelmiyor ve gelmeyecektir" [17]

1947 Aralık ayına bu koşullandırılma ile girilmişti. Aralık ayının 27'nci günü de beklenen oldu.

Pertev Naili Boratav'ın 27 Aralık 1947 günü fakülte konferans salonunda konferansı vardı. Konferans salonu, fakültenin **"milliyetçi"** tanınan öğrencileri ile doldurulmuştu. Salonda DTCF öğrencileri dışındaki öğrenciler de vardı. Saldın birkaç

gün önceden planlanmıştı. Boratav, olayları öğrenmiş, bu yüzden konferans salonuna gelmemişti.

Öğrencilerin başında DTCF öğrencilerinden Selâhattin Ertük ve İhsan Akpolat ile Ankara Yüksek Tahsil Birliği Başkanı Hukuk Fakültesi öğrencisi M. Ali Ankan vardı.

Ertürk kürsüye çıkmış konuşuyordu. **"Memleketin dört bir yanını saran kızıl ateş.."** Bu konuşmanın ardından da İstiklâl Marşı söyleniyor ve öğrenciler tempo tutarak **"Rektör istifa, rektör istifa"** diye bağırıyorlardı.

Rektör Kansu öğrenciler ile konuşmaya çalıştı. **"Bu yaptığınız nümayiştir"** diyor ama sesini duyuramıyordu. Heyecan ve öfke doruktaydı.

Rektör, hızla odasına çıktı. Arkasından M. Ali Ankan, Selahattin Ertürk ve arkadaşları da çıktılar. Rektörün kapısında Tıp Fakültesi Dekanı General Abdülkadir Noyan, rektörün istifa ettiğini söyleyerek öğrencileri yatıştırmaya çalışıyordu. Göstericiler, rektörün odasına girdiler. M. Ali Ankan bağırıyordu: **"Rektör bizlerle birlikte kahrolsun komünizm diyecek..."** Kansu **"Kahrolsun komünizm"** diye bağırdı. Öğrenciler üsteliediler, **"Bir daha, bir daha"**. Rektör, birkaç kez **"Kahrolsun komünizm"** diye bağırdı. Bu da yetmedi. Saldırganlar, rektörden **"İstifa ediyorum"** diye bir kağıt imzalamasını da istediler. Rektör, bir kağıda **"İstifa ettim"** diye yazdı. Öğrenciler, bunu da yeterli görmediler. Rektörden, kağıda bir de pul yapıştırmasını istediler. Rektör, kağıda pul da yapıştırdı.

Prof. Kansu'yu odasından bir yüzbaşı çıkarabildi. Jandarma yüzbaşısı, emrindeki erlerle güçlükle yol açarak rektörü bir araca bindirdi. Saldırganlar arabayı da tekmelediler. Bu arada, olay yerindeki jandarma ve polis havaya ateş ettiler. Arazözler, saldırgan öğrencilerin üzerine su sıktı.

Olay yerine vali de gelmişti. CHP milletvekilleri Dr. Kemal Satır, Hamdi Orhan ve İhsan Olgun da olay yerindeydiler. Saldırganlar, bir öfke seli gibi halkevlerinin bulunduğu (bugünkü Resim ve Heykel Müzesi) binayı kuşatmışlardı. Vali, göstericilerden dağılmalarını istedi. Dağılan gruplardan biri Denizciler Caddesi'ndeki **"Türkiye Gençler Derneği"**ne girdi. Demekte ne varsa yok edildi.

İstanbul Yüksek Tahsil Demeği, rektöre ve aynı olayda

saldırıya uğrayan Türkiye Gençler Derneği'ne telgraf çekerek olayı kınadı. Başkanlığını Rüknettin Tözün'ün yaptığı İstanbul Üniver-sitesi Talebe Birliği ise Ankara'da yapılan gösterileri doğru bulduğunu bildiriyordu. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği Genel sekreteri Nihat Sargın da Tasvir Gazetesi'nde yayınlanan açıklamasında **"Türkiye'de yalnız Moskova'nın değil, hiçbir yabancı memleketin uşaklığını yapacak bir genç yoktur"** diyordu.

Bu olaylardan sonra Boratav, Boran ve Berkes haklarında soruşturmalar açıldı. Bu soruşturmalan ceza davaları izledi. Bu soruşturma ve davalarda Selahattin Ertürk, Osman Yüksel ve Hikmet Tanyu, Serap Yalçın, Erhan Löker, Ömer Arpacıoğlu, Tevfik ·Aksoy, Galip Moğolkoç, Mehmet Tuğrul, Vecihe Kılıçoğlu, Nasır Bolayırlı tanık olarak dinlendiler. Bu tanıklar, suçlayıcı ifadeler verdiler.

Soruşturma sırasında iki yüz kişi tanık olarak dinlendi. Soruşturma Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Profesörü Baha Kantar ve Doç.Faruk Erem tarafından yapıldı. Soruşturma sırasında Boran, Boratav ve Berkes'in Emniyet Genel Müdürlüğündeki dosyaları da incelendi. Gelen bilgi ve belgeler ilginçti. Berkes'in **"Sabahattin Ali ile temas ettiği"**, Boratav'ın **"Komünist tanınan İlhan Başgöz'ü himaye ettiği"** ve derslerde **"Komünizm idaresinin iyi bir idare tarzı olduğunu, ancak bunun bugün için tatbikine imkan bulunmadığı"** söylendiği, Boran'ın da **"Sabahattin Ali ve Abidin Dino ile temasta olduğu"** gelen bilgiler arasındaydı. **"Sağcı öğrencileri sınıfta bırakmak... Konferanslarda Rus rejimini övmek... İlkel toplumda mülkiyet hakkı bulunmadığını söylemek... Komünist olduğu söyenen Ruhi Su ile temas etmek... Marksist diye isimlendirilen Yurt ve Dünya ile Adımlar dergilerine yazı yazmak..."** Boratav, Boran ve Berkes'e bu gibi suçlar yöneltiliyordu.

Üç öğretim üyesi Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılandılar.

Yargıç, Talat Karay duruşmalarda bu üç öğretim üyesine milliyetçilik ve ırkçılık konularında sorular sordu.

Boratav, yapılan yargılama sonunda aklandı. Boran ve Berkes, görevi kötüye kullanmak suçundan cezalandırıldılar. Bo-

ran ve Berkes, haklarındaki kararların bozulması için Yargıtay'a başvurdular. Yargıtay bu kararları bozdu.

CHP hükümeti ve parti içindeki particiler bu kavgadan da yenik çıkmışlardı. O zaman bir yol kalıyordu. Solcu öğretim üyelerinin kadrolarını kaldırmak. Bu yola başvuruldu.

Bu üç öğretim üyesinin kadrolarını kaldıran yasa tasarısı 5 Temmuz 1948 günü TBMM'ce ele alındı. Tasarı üzerindeki ilk konuşmayı Dr. Fahri Kurtuluş yaptı. Dr. Kurtuluş, konuşmasına şöyle başladı:

"DTCF'nin felsefe enstitüsü, mevcudiyeti ve faaliyetleri kızıl radyolara konu hazırlayan elemanların at koşturduğu bir yer olmaktan çıkmadıkça kürsüler gerek bilginin, geniş ihtisasın, köklü vukufun, milli gelenek ve bu geleneğe candan bağlılığın eline verilmedikçe..."

Dr. Kurtuluş, DTCF'deki yabancı öğretim üyeleri ile solcu profesör ve doçentleri, ayrıca Hasan Ali Yücel ve Necmettin Halil Onan'ı da suçluyordu. Kurtuluş'a göre Hasan Ali Yücel, üniversitede **"İlmi ahlak buhranı"** yaratmıştı. DTCF bu bunalımdan nasıl kurtulacaktı? Doktor, reçeteyi de hemen oracıkta yazıyordu:

"DTCF'ye ilmi metotla birlikte milli ruh, milli ideal, milli birlik ve Türk rejimini -milliyetçiliğe dayalı demokrasiyi- olduğu gibi kabul ediş..."

Milli Eğitim Komisyonu sözcüsü Prof. Suut Kemal Yetkin de suçlayıcı ifadeler kullandı. Emin Soysal da tasarıyı destekleyen konuşma yaptı.[18]

Tasarıya iki kişi karşı çıktı: General Sadık Aldoğan ve Atatürk'ün bakanlarından Dr. Adnan Adıvar. O kadar!

DTCF'de olayları bir de, Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu'nun 6.2.1944 gün ve 1104 sayılı raporuna bakarak izleyelim. Teftiş Kurulu Başkanı Besim Kadırgan ve Müfettiş Osman Pazarlı'nın hazırladıkları rapora gözatıyoruz:

"Reha Oğuz Türkkan adında bir kimse tarafından yazılan ve 1943 senesinde çıkarılan 'Kızıl Faaliyet' adındaki kitap, bozkurtçu fikirleri daha açık ve cüretli şekilde ortaya atmıştır. Bazılarının Türk ırkından gelmedikleri iddia edilmekte ve bu arada fakülte doçentlerinden Muzaffer Şerif Başoğlu, Dr. Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Bora-

tav'ın komünist oldukları ileri sürülmektedir. (...) Kızıl Faaliyet Bahattin Ögel ve arkadaşlarınca okunmuş ve bazı talebeye okutulmuştur. Bu neşriyattan sonra Bahattin Ögel, Osman Yüksel, Haluk Opan (Karamağralı), Tevfik Ersen, Selahattin Ertürk, Mehmet Çağlar adındaki gençler kendilerinin anladıkları manadaki Türkçülük ve ırkçılığı, fakülte içinde varlığını iddia ettikleri kızıllara karşı müdaaa etmek vazifesini üzerlerine almışlardır. Bu Türkçülerin, kızıl komünist, dedikleri talebelerin başlıcaları (Sefer Aytekin, Nabi Demçer, Nezih Fıratlı, İbrahim Erden, Asaf Ertekin, Asım Akşar)'dır. Bunlar da kendilerine komünist diyenlere faşist, ırkçı, Turancı gibi adlar takmışlardır."

Raporlarda daha sonra ilginç olaylara yer veriliyor.

Örneğin, Reha Oğuz Türkkan'ın, fakültedeki bir arkadaşına "Kandaşım" diye başlayan bir mektup yazdığı, Başoğlu, Pertev Boratav, Niyazi Çıtakoğlu ve Niyazi Berkes'in Hatay'da incelemeler yaptıkları, bu gezi nedeniyle **"Hatay'da komünist propagandası yapılıyor"** diye dedikodular ortaya atıldığı, bunun üzerine Milletvekili Dr. Fahri Ecevit'in konuyu fakülte dekanlığına yansıttığı da raporda yeralıyor.

Raporun 9. sayfasında Bahattin Ögel'in çalışmaları ele alınıyor.

"Bahattin Ögel, solcular hakkında bir delil veya vesika bulmak arzusuyla dolaşırken fakültenin 4. katında bulunan felsefe dershanesinde bir toplantı yapıldığını Yüksel vasıtasıyla haber almış, ve derhal bunun tahkikine girişerek nihayet bu havadisi yayan Mukaddes Çiftfiliz'i bulmuştur. (...)

Bu hadiselere şahit olan ve Bahattin Ögel'in fakülte idaresi, Emniyet Teşkilatı ve büyükler namına hareket eder gibi davrandığını gören felsefe şubesi talebelerinden Lütfi Östabağ ve Ekrem Altay, fakülte müdürü Lütfullah Erdem'e çıkarak Bahattin'in durumu ve sözlerinden şikayet etmişler, Müdür Erdem de dekana vaziyeti anlatmış ve bu suretle mesele tahkikata dökülmüştür."

"Açlıktan bahsediyorsun!
Demek ki sen komünistsin!
Demek bütün binaları yakan sensin!
İstanbul'dakileri sen!
Ankara'dakileri sen!
Sen ne domuzsun sen!"

Orhan VELİ

Giresun Milletvekili Ahmet Ulus, **"Son günlerde kendisini daha fazla gösteren komünist tahriklerinden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığı'nca yapılan tahkikatların bugünkü durumu ve şimdiye kadar alınmış olan sonuçlar hakkında"** sözlü önergesini hazırladığında herhalde sorunun hiç bu kadar dallanıp budaklanacağını düşünmemişti.

Takvimler, 1947 yılı ocak ayının 29. gününü gösteriyordu.[20]

Recep Peker hükümetinin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, TBMM kürsüsünden bu sözlü soruyu yanıtlarken komünist örgütlenmelerden, Türkiye Komünist Partisi'nden söz etmiş; TKP lideri Dr. Şefik Hüsnü'nün evindeki aramada ele geçin mektuplardan bölümler okuyarak, TKP'nin Demokrat Parti ile işbirliği yaptığını üstü kapalı biçimde de olsa ileri sürmüştü. Bakan Sökmensüer'in komünistlerle işbirliği yapmakla suçladığı siyasetçiler arasında Kurtuluş Savaşı'nın ünlü komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak da bulunmaktaydı!

Sökmensüer, yaptığı konuşmada, komünist hareketleri beş bölüme ayırıyor; bu örgütlenmelerin odak noktasına Dr. Şefik Hüsnü'yü oturtuyordu. İçişleri Bakanı Sökmensüer, komünist hareketler için **"birinci safha"** olarak adlandırdığı ilk örgütlenme çalışmalarını şöyle anlatıyordu:

"Daha evvel Berlin'de ve komünizmin yer aldığı diğer yabancı memleketlerde çalışan ve yetiştirilen ve Bakü'de Mustafa Suphi'nin daveti ile birinci kongresini yapan Türk komünistleri, bu kongrede Türk Komünist Fırkası'nın programını hazırlamışlardı. Büyük harpte muhtelif sebepler altında hariçte kalan ve komünizme kazanılmış olan vatandaşlar bu kongreden sonra Türkiye'ye girerek faaliyetlerine başlamışlardır.

1919'da Şefik Hüsnü, Komünist Partisi murahhası sıfatıyla İçüncü Enternasyonal'e iştirak etmiş ve dönüşünde bu enternasyonalden aldığı direktifle İş Derneği altında sendika teşkilatının temelini atmıştır..."

Sökmensüer, Aydınlık, Kurtuluş, Orak-Çekıç ve Yoldaş dergileri çevresinde örgütlenen komünistlerin bu çalışmalarının **"açık cereyan"** ettiğini ve bu dönemin, Takrir-i Sükun Yasası ile sona erdiğini anlatıyor.

Bakan, komünistler için **"gizli cereyan"** eden dönemin bundan sonra başladığını, Şefik Hüsnü ve Nâzım Hikmet'in aralarında bulunduğu 38 kişinin tutuklandıklarını ve Şefik Hüsnü'nün 15 yıllık ağır hapis cezasına çarptırıldığını, hapiste yatmamak için yurtdışına kaçtığını ileri sürüyordu.

Sökmensüer'e göre ceza yasasındakı cezaların hafifletilmesi üzerine Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü, **"Türkiye'de ihtilal yaparak proletarya diktatörlüğü kurmak ve Sovyet rejimine iltihakı sağlamak"** için yeniden örgütlenme çalışmalarına girmiş; bu arada 89 kişi yakalanarak tutuklanmıştı.

Üçüncü aşama bundan sonra başlamış; 1928 yılında İstanbul'da 45 kişi tutuklanmış; 1935 yılında Ankara'da, Trabzon'da, Adana ve Samsun'da, bakanın deyişi ile **"komünist yuvaları tespit"** edilmişti.

Sökmensüer, bu dönemin komünist örgütlenmelerinde izlenen taktikleri kendince şöyle tanımlıyordu:

"Bu devirde şiir ve edebiyat gerekse ilim sahasında faaliyet örtülü olmuştur. Nâzım Hikmet'in şiirleri şöhret kazanmış; Marx'ın, Engels'in ve diğer Marksistler'in eserleri tercüme edilerek aydınların mütalaalarına sunulmuştur."

Sökmensüer, **"dördüncü safha" "1938-39'a kadar Deniz Harp Okulu öğrencileri ile Yavuz harp gemisi mürettebatı arasına hulûl eden tèşebbüsler"** ile başladığını, Deniz Harp Okulu ve Yavuz gemisinde ortaya çıkanlan örgütlenmeleri daha sonra 1940-41 yılları arasında İzmir ve Zonguldak'ta öğrencilerin izlediğini, 1943 yılında **"Hamidiye Köy Enstitüsü'nde bir tahrikat yuvası"**nın ortaya çıkarıldığını, Ankara ve İstanbul'da yedek subay okullarına **"nüfuz etmek isteyen teşebbüslerin tespit edildiğini"**, Karabük'te öğrencilerin yakalandıklarını, İstanbul'da da **"İleri Gençlik Komünist Örgütü"**-

nün ele geçirildiğini anlatıyor ve Nâzım Hikmet'in bu Marksist örgütlenmeler üzerindeki etkisini de şu tümcelerle açıklıyordu:[21]

"Bu devirde sinsi ve sistemli komünist nesriyat faaliyetine de şahit oluyoruz. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere birtakım şairler ve romancılar sanat kisvesi adı altında komünist fikir ve inaçlarını yaymaya başlamışlardır ki, bu neşriyat genç ve heyecanlı dimağlarda az çok müessir olmuştur."

CHP hükümetinin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, **"Marksist bilginlerin isimleri ve eserleri zikredilmeksizin, formülleri ve maruf tabirleri kullanılmaksızın güya memleketimizde sosyal ve ekonomik problemleri ilmi bir şekilde tahlil ve teşrih eder mahiyette propaganda"** yapıldığından da yakınıyor. Bakan, komünistlerin günlük basına sızdıklarını da anlatıyordu.

Şükrü Sökmensüer'in bomba etkisi yapan açıklamaları, bakanın **"beşinci safha"** adını taktığı bölümdeydi. Bakan Sökmensüer, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni, Esat Adil'in de Türkiye Sosyalist Partisi'ni örtülü olarak kurduklarını, "İşçilerimizin milli duygularını çürütecek telkinler altında çalışan komünist partisinin direktifi ile" sendikaların kurulduğunu, Tan Gazetesi'nin bu koşutta yayınlar yaptığını anlattıktan sonra Şefik Hüsnü'nün ele geçen mektuplarından parçalar okuyordu.

Bakan Sökmensüer, Dr. Şefik Hüsnü'nün 1944 yılında "umumi bir komünist merkezine" gönderdiğini ileri sürdüğü raporundan şu parçaları okumuştu:

"Memleketimizde de her türlü sol temayüllü gruplar ve namuslu terakkiperver yurtseverleri içine alacak ve hatta faşizme gönül vermiş ve yabancı faşist hükümetlerin ajanları ile düşüp kalkmış unsurlardan temizlemek şartıyla Halk Partisi'ne de yer verecek (Faşizme ve Vurgunculara Karşı Demokrat Mücadele Cephesi) namı altında bir teşekkül yaratmaya çalışmak kararlaştırılmıştır..."

Şefik Hüsnü, bu mektubunda izlenecek ilkeleri şöyle özetliyordu:

"1- Faşizm propagandacı ve tahrikatçıları zindana,

2- Devlet dairelerinde ve ordu kadrosunda faşistlerden, vurgunculardan ve kötü kullananlardan sıkı bir temizlik,

3- Mahkum ve sanık anti-faşist sol mücahitleri serbest, rahat ve faaliyete iade,

4- Balkanlar'da eski irtica cereyanlarına değil yeni demokrat hükümetlere yardım ve onlarla kaynaşma,

5- Sovyetler Birliği ile çabucak anlaşacak ve dostluk bağlarından daha kuvvetli münasebetler kuracak, anti-faşist demokrat bir hükümet,

6- Bütün işçiler ve terakkisever aydınlar (Halk İçin Türkiye) sağlayacak olan (İleri Demokratlar Cephesi) ki, bu liste doğmak üzere olan hareketin siyasi muhtevası ve temelini karakterize ettiği cihetle onu da ayrıca mektupla birlikte gönderiyorum."

İçişleri Bakanı Sökmensüer, Dr. Şefik Hüsnü'nün bu raporunu ya da mektubunu değerlendirir. TKP, o tarihlerde, yeni oluşan Demokrat Parti muhalefetini desteklemektedir!

Sorun da budur. Bakan şu kanıdadır: TKP; DP'yi **"körüklemek ve desteklemek"** kararı almıştır.

İçişleri Bakanı, Dr. Şefik Hüsnü'nün imzasını taşıyan 1945 tarihli bir başka mektuptaki şu bölümleri de okur:

"Partimizin iç taktiği, Türkiye'nin bir Sovyet cumhuriyeti olmasına yarayacak en keskin şartları bütün açıklığı ve çıplaklığı ile mevzubahis etmekten çekinmez. Çünkü bu istediğimiz bir şeydir ve bunu kendi aramızda böylece konuşup bilmeliyiz. Fakat etrafımızdaki henüz iyice olmamış unsurları ve cahil halk yığınlarını ürkütmemek için onlara daha başka türlü ve sureti haktan görünerek konuşmamız ve politika yapmamız zarureti doğar ki, bu partimizin dış taktiği meselesidir."

Bakan, TKP'nın, Demokrat Parti'yi destekleme kararı aldıktan sonra Ankara'da Yurt ve Dünya ve Adımlar gibi Marksist eğilimli dergilerin yayınlara başladığı ve İstanbul'da da Sabiha ve Zekeriya Sertel'ler'in yönetimindeki günlük gazete Tan'ın DP'yi destekler nitelikte yayınlar yaptığını ileri sürüyor.

Recep Peker hükümetinin İçişleri Bakanı Sökmensüer, daha sonra, Marksistlerin Atatürk'ün dışişleri bakanlarından Tev-

fik Rüştü Aras aracılığı ile Demokrat Parti ile ilişki kurduklarını da anlatıp, Zekeriya Sertel'in evindeki aramada ele geçen 1945 tarihli mektubu okuyor.

Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel'e yazdığı mektupta Adnan Menderes'in **"Görüşler"** adlı dergiye yazı yazmayı kabul ettiğini şöyle anlatıyor:

"Mecmuaya yazı göndermesi için Adnan Menderes ile konuştum. Gazetemizde zaruret olmadıkça yazı yazmak adetini edinmediğini bildiğimi hatırlatarak sırf mecmuamız için ikinci nüshaya bir şeyler hazırlayacağını vaadetti. Celâl Bayar daha henüz buraya gelmedi. Belki siz orada daha önce görüşeceksiniz.

Yazı kadrosuna isterseniz Rüştü Şardağ'ı da koyabilirsiniz."

Tevfik Rüştü Aras, 30.10.1945 tarihinde Sabiha Sertel'e yazdığı maktupta da aynı sözleri yinelemektedir.

Bakan Sökmensüer, Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel'in 2 Eylül 1956 tarihinde Mareşal Fevzi Çakmak'a yazdıkları mektubu okur. Mektup şöyle başlar:

"Muhterem Mareşal:

Bugün Cami Beyefendi ile birlikte vaziyeti tetkik ederken vardığımız neticeyi zatı devletlerine arzetmeyi faydalı bulduk. Mecliste intihap mazbataları hakkında cereyan eden müzakere ve varılan netice bizde şu kanaati kuvvetlendirmiştir ki Halk Partisi şimdiye kadar muhaliflere karşı oynadığı oyunlarda muvaffak olmuş ve nihayet Meclisin, hükümetin Cumhurreisi'nin meşruiyeti bakımından bir emrivaki vücuda getirmişlerdir. Bu işte bizi en ziyade üzen nokta, Halk ve Demokrat Parti'nin zatı devletlerinin de halk nezdindeki büyük teveccühü ve itimadını sarsmak için adeta elbirliği ile hiçbir gayreti esirgememekte olmalarıdır."

Mektupta, 1946 seçim sonuçlarının yarattığı kuşkulardan söz edilmekte ve Çakmak'a şu öneride bulunulmaktadır:

"Zatı devletlerinin Meclis kürsüsünden kısa, veciz ve fakat katı bir nutukla Meclisin, hükümetin ve Cumhurreisi'nin gayri meşru olarak kurulduğunu, böyle bir Mecliste bulunmakla onun mesuliyetlerine iştirak edemeyeceğinizi bildirerek çekilmenizi, gemisi batmak üzere olan bir amiral

gibi bayrağınızı alarak dışarıda halkla beraber onun hakkını ve davasını müdafaa etmenizi en tabii ve zaruri bir hareket olarak görüyoruz. Bütün milletin böyle bir hareket karşısında arkanızdan geleceğine emin bulunuyoruz.

Şahsınıza karşı olan sonsuz bahtdan ve memleketin selamet ve kurtuluş ihtiyacından cesaret alan bu maruzatımızdan dolayı bizi mazur göreceğinizi umarız."

Bakan Şükrü Sökmensüer'in açıklamaları bomba etkisi yapmıştı.

Bakan, Sertel ve Baykurt'un bu ortak mektuplarının, Tevfik Rüşrü Aras tarafından Mareşal'e götürüldüğünü, Çakmak'ın da Sertel ve Baykurt'a **"sönmez muhabbetlerini"** gönderdiğini, Aras'ın Sertel'e gönderdiği mektuba dayanarak açıklıyor ve daha sonra şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Bu mektup, Büyük Millet Meclisi'nin meşru olmadığını millete göstermek için Demokrat Parti Meclis Grubu'nun Meclisi terketmemek hareketine teşvikte muvaffak olamayan solcuların, Demokrat Parti'den ümitlerini keserek Meclisin kanuni ve meşru durumunu baltalamak için Mareşal Çakmak'ı alet olarak kullanma yolunda ayartıcı teşebbüslere nasıl devam ettiklerini pek açık surette göstermektedir. Bu surette Mareşal Çakmak'ı hizmet yıllarında kazandığı hürmet sayesinde devleti yıkmak için bir tahrik malzemesi olarak kullanmak teşebbüsü azami kuvvetini bulmuş demektir. Demokrat Parti'yi idare edenlerin, komünistlerin bu aldatıcı taktiklerine alet olmamak için gösterdikleri uyanıklığı memnuniyetle karşılıyoruz."

İçişleri Bakanı, bu mektuptan sonra Dr. Şefik Hüsnü'nün mektubunu okurken DP lideri Celâl Bayar oturduğu yerden bakana söz atar: **"Birçok serserilerin mektuplarını getirmiş okuyorlar."**

Bakan Sökmensüer, Şefik Hüsnü'nün şu yazısını da okur: Dr. Şefik Hüsnü'nün 29 Temmuz 1946 tarihli değerlendirmeleri çok ilginçtir. Okuyalım:

"Görülüyor ki, Demokratlarla Halkçıları ayıran birçok teferruatın üstünde Türkiye'nin selameti İngiltere'ye mi yoksa Sovyetler Birliği'ne mi dayanmakta olduğu meselesi vardır. Ve Demokrat muhalefete mensup olanlar ve en

başta mareşal, Halkçıların memleketi toptan İngiltere'ye satmalarına ve tabi bir devlet haline düşürmelerine karşılık süratle Sovyetler'le anlaşmak sayesinde ancak memleketi kurtarmak ve milli istiklâlini sağlamlaştırmak mümkün olacağına ve bunun için insiyaki bir tarzda bu kanaati besleyen inkılapçı, çalışkan halk yığınları ile el birliği yapmak lazım geldiğine inandıklarını açığa vurmaktan çekinmediler. Öyle anlaşılıyor ki, Demokrat muhalefeti iktidara geldiği takdirde Halk Partisi'nin yaptığı gibi emekçi kitlelerin inkılapçı mümessili olan bizlere, düşman muamelesi yapmayacak, bilakis siyasetlerinde tarafımızdan desteklenmeye kıymet vereceklerdir."

Bakan, Dr. Şefik Hüsnü'nün konu ile ilgili değerlendirmelerini aktarmayı sürdürür.

TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü, DP ve Mareşal'in TBMM'den toptan ayrılmalarından sonra ortaya çıkabilecek olasılıkları şöyle yorumlamaktadır:

"Bu ihtimallerden en mühimi birincisidir. Bu şekilde mücadele arasına ve köylere intikal ettirildiği takdirde bizim bütün gücümüzle ona katılmamız, Mareşal'i ve Demokrat Parti'yi desteklememiz, bütün teşkilatımızı ve faaliyetimizi bu mücadelenin icaplarına göre ayarlamamız icap eder. Dikkat edeceğimiz nokta, Demokrat Parti'nin idarecileri olmaya namzet olanlarını mümkün olduğu kadar sosyalist demokrasiye çekmeye gayret etmek ve bu içtimai bünye değişikliklerinin gerçekleşmesine bizzat iştirak edebilen unsuru saklamaya uğraşmaktır. Bu vadide birçok başarılar elde edebileceğimizden katiyyen şüphe edilmez. Bunun için teşebbüsü bir an elden bırakmamız, diğer partilerin idarecileriyle temas kaybetmemeye dikkat etmemiz kifayet eder."

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer bu konuşmasında, TKP ile DP ve Mareşal Çakmak'ın işbirliği yaptığını söylüyor ve muhalefeti toptan suçluyordu.

Ertesi gün en büyük tepki Mareşal'den geldi. Çakmak, Kudret Gazetesi'nde şu açıklamayı yaptı:

"Ben komünist değilim. Ve hiçbir komünist partisiyle de hiçbir münasebetim yoktur.

Senelerce Dışişleri Bakanlığı yapmış Tevfik Rüştü Aras

ile, İçişleri Bakanlığı yapmış olan Cami Baykurt'un bile bu kadar senelik memleket hizmetleri unutulup komünistlik ile itham edilmişlerdir."

Çakmak, yanıtlarını başka yayın organlarında da sürdürdü.

"Millet olgundur. Bu propagandalar makus (ters) neticeler verir. Millet, benim komünist olmadığımı ve komünistlere alet olmayacağımı çok iyi bilir. Halkın, haklarında güvensizliğini izale etmek (gidermek) istiyorlarsa, bu sadece halkın derdini anlayıp halletmekle olur.

Benim düşüncem şudur ki milletlerin yüreğinde hürriyet ateşi yanmıştır. Ve sönmez. Yer yer dolaşmalarımda, temaslarımda dertlerini, şikayetlerini ve arzularını dinlediğim ve hak verdiğim vatandaşlara 'komünistlerdir' denilebilir mi?"

"Kim kaldı / Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nden / Avcı cekeli / Körüklü çizme / Astragan kalpak / Bazen "İttihatçı" / Hafif "İşurakiyun / Öfkeli kaşları salkım saçak / Kumral bıyıkları mahzun!

Ezeli dalgınlığımızın ışığıdır ney / Keman yanlış anlaşılmasından tedirgin / Utlar vahim sorular soruyor / Öldü Nâzım, Şamilof, Sarı Mustafa / Yıkılmış Strasnoy Ploscat'ın saat kulesi / Eski Bolşeviklerden kim kaldı?"

Atilla İLHAN

Mareşal Çakmak'ın kısa demecine Şükrü Sökmensüer hemen yanıt verdi:

"Benim ifadem sarahatla gösteriyor ki kapalı bir şekilde komünist partisi kuranlar, mareşalden işçiler ve köylülere kadar memleketin bütün unsurlarını meşru devleti yıkmak

için vasıta olarak kullanmayı esas tutmuşlar ve metodlu bir şekilde tatbikatına girmişlerdir. (...) Yaptığım açıklamalar kendilerinin komünistler tarafından bir tahrik vasıtası olarak istendiği noktasında mareşali uyandırmış bulunmalıydı."

Sökmensüer, bu açıklamayı yaptıktan sonra şunları söylüyordu:

"Mareşalin –memleketimizdeki demokrasinin gelişmesinin iktidarca bir komünist tahriki şeklinde gösterilmek istendiğini– ifade etmesi kamuoyunca üzüntü ile karşılanacaktır."

İçişleri Bakanı bu demecine bir de belge ekliyordu. Sökmensüer'in sunduğu TKP ile ilgili bu belgede şunlar yazılıydı:

"TKP, Türkiye'nin hususi şartları içinde emperyalizm, milli burjuvazi ve derebeyi aleyhine Sosyalist Sovyetler Birliği, cihan proletarya inkılabı ve komünizm lehine mücadele ile mevcut burjuvazi hakimiyetini devirerek yerine Sovyet rejimini kurmak gayesini takip eder."

Bakan, bu belgeyi okuduktan sonra şu yorumu yapıyordu:

"Sarih ve açık vesikalara rağmen komünizmin çabalamalarını demokrasi gelişmesi şeklindeki ifadeyi, şüphesiz ki her vatandaş hayretle karşılayacaktır."

İçişleri Bakanı Sökmensüer, gazeteci Zekeriya Sertel'i komünistlikle suçlamaktaydı. Sertel, hemen yanıt verdi: "Ben komünist değilim."

Sertel, Sökmensüer'in sözlerini şöyle yanıtlıyordu:

"Tevfik Rüştü ile aramızda cereyan eden muhaberenin meydana çıkardığı hakikat ise o vakit Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Tevfik Rüştü'nün Görüşler mecmuasına yazı yazımında bulunmayı vaat ettikleridir. Biz o vakit hürriyet ve demokrasi davasında bu davayı benimsemiş olan bütün aydınların kalem yardımlarını temine çalışmış, Rauf Orbay, Halide Edip Adıvar, Adnan Adıvar, Celâl Bayar ve M.Ali Aybar gibi birçok zatlara da müracaat etmiştik."

Sertel daha sonra Mareşal Çakmak'a mektup yazıp dilek ve düşüncelerini bildirdiklerini söylüyor ve soruyordu:

"İstanbul ve Ege vilayetlerinde mareşal hakkında yapılan nümayişler esnasında halkın hep bir ağızdan tekrar ettiği 'Mareşal sen bizi kurtaracaksın' feryadı aynı duygu ve

düşüncenin bir başka şekilde millet tarafından ifadesi demek değil midir? Yoksa mareşalin etrafında toplanıp bu feryadı koparan yüzbinlerce insan hep bozguncu ve komünist miydiler?"

Sertel, bakandan özür dilemesini de istiyordu.

1 Şubat 1947 tarihli gazetelerde CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'ın bir açıklaması yer alıyordu. CHP Genel Sekreteri, İçişleri Bakanı'nı şöyle yalanlıyordu:

"Benim elimde Demokrat Parti'nin komünistleri desteklemekte olduğu hakkında bir vesika yoktur."

Uran, DP kongrelerinde CHP hakkında **"tellak hikayeleri"** uydurulduğu ve **"Kızıl Sultan"** benzetmeleri yapıldığından yakınmaktaydı.

Bu arada CHP milletvekillerinden şair Behçet Kemal Çağlar, DP kuruculanndan Fuat Köprülü'ye yazdığı yazıda mareşali, Nâzım Hikmet'e selam ve af müjdesi yollamakla suçluyordu!

Suçlamalar ve karşı suçlamalar böyle gidiyordu.

Bu demeçler, o günlerde ilgiyle izleniyordu. Mareşal Çakmak'ın TBMM kürsüsüne çıkıp Bakan Sökmensüer'i yanıtlaması da bekleniyordu. Bakan Sökmensüer ile meydan savaşını Meclis yenne gazetelerde açmayı uygun bulmuştu.

Mareşalin sert yanıtı 7 Şubat günlü gazetelerde çıktı. Tartışma, Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel'in mareşalden Meclisi terketmesi yolundaki önerilerinden kaynaklanmaktaydı. Çakmak, suçlamalann bu bölümünü şöyle yanıtlıyordu:

"Benim Meclisten çekilmemi isteyenler yalnız onlar değildir. DP de bu şartlar altında Mecliste oturup oturmamayı düşünmektedirler. Bana yazılan mektupta 'gel komünistlik yapalım' diyorlarmış. Bu, Meclisin meşruluğuna karşı gelme hazırlığı imiş. Dünyanın neresinde bir milletvekilinin Meclis te zorla oturacağı ve çekilirse bunun bir ayaklanma olacağı hakkında bir hüküm görülmüştür?"

Çakmak, **"Sine-i millete çekilme"** diye adlandınlan bu tavnn **"komünist mücadelesi"** olmadığını vurguluyor; TBMM'den çekilip mücadeleye dışandan devam etmesi halinde kendisini **"hiçbir kuvvetin durduramayacağını"** ve böyle bır kuvveti de **"tasavvur"** etmediğini söylüyordu. Bu açıkça bir meydan oku-

maydı.

Çakmak, kurucusu olduğu İnsan Hakları Derneği ile ilgili suçlamaları da şöyle yanıtlıyordu:

"Bu cemiyeti siyasi bir harekete alet etmek istedikleri gün ya onlar ya ben cemiyetten alakamızı keseriz. Fakat demokrat düşünceli bir vatandaş olarak mahkeme hükmü giymemiş, komünistlikleri sabit olmamış insalara ben şahsen leke sürmem."

Mareşal Çakmak'ın asıl gürültü koparan açıklaması bundan sonraydı. Çakmak, Cami Baykurt ve Tevfik Rüştü Aras'ı yıllar önce tanıdığını, siyasal düşüncelerinin ayrı olduğunu, ancak **"medeni insanlar"** olarak birbirlerine saygı duyduklarını anlatıyordu.

"Hükümet, emrindeki imkanlarla araştırsın, bu vatandaşların komünist tahrikatçısı, hain olduklarını tesbit etsin, ben de onlara düşman olayım."

Mareşal daha sonra şunları söyleyecekti:

"Milli mücadele esnasında Cami Baykurt'un İtalya'da para sarfedip hesabını hükümete vermediği de yazılmıştır. Ben hareketin başından bugüne kadar öyle bir hadiseden haberdar olmuş değilim. Yalnız Avrupa'ya silah mübayaasına giden ve onun hesabını vermeyen iki kişi bilirim ki, bugün bir tanesi Halk Partisin'nde nüfuz sahibi olan bir zattır; diğeri de ölmüştür... Bunları divanı harbe sevk etmiştim. Fakat sonra mebus seçildikleri için haklarında takibat durdu."

Çakmak'ın adlarını vermediği iki milletvekilinden biri Saffet Arıkan, öteki Nuri Conker'di. Çakmak, daha sonra açıklamasını şöyle sürdürür:

"Ben komünistliği bu memleket için muzır telakki edenlerdenim. Onun için komünistler ordu ve donanmaya sokulmak istedikleri zaman şiddetle mukabele ettim. Halk Partisi mensuplarından birçok hatırlı zevatın tavassutuna rağmen ısrar ettim. Fakat onlar, Şefik Hüsnü'ye parti kurmak selahiyetini ve 34 tane müseccel komüniste de amelenin, işçinin önüne geçerek rehberlik etme imkanını sağladılar..."

Demecin püf noktası bundan sonra geliyordu:

"Ben daha işin başındayken eski bir Milli Eğitim Bakanı'-

nın bu faaliyeti destekleyen hareketinden dolayı hükümeti resmen ikaz ettim. Kimse kulak asmadı, daha sonra da Hamidiye Köy Enstitüsü'ndeki komünist yuvasından bahsettiler..."

Mareşal bu üstü kapalı suçlamadan sonra şu güvenceyi de veriyordu:

"Komünistlik bu milletin ruhuna aykırıdır. Bu cereyanlara hükümet müsamaha etse bile biz mücadele edeceğiz. Aklınıza mareşal de komünist olabilirmiş gibi bir fikir sakın gelmesin."

Mareşal'in açıklaması şu yakınma ile noktalanıyordu:

"Cenabı Hak'tan dileğim şudur: Bana bu milletin kendi hak ve hürriyetini kendi elinde tuttuğu günü göstersin. Göstermeyecekse, biran evvel canımı alarak, devam eden acıklı halin şahidi sıfatıyla bana azap çektirmesin"[22]

Kimdi komünistleri destekleyen bu Milli Eğitim Bakanı?

Mareşalin CHP Milletvekili Saffet Arıkan ve Nuri Conker ile ilgili yolsuzluk suçlamalarını Arıkan ve Conker'in oğlu Mahmut Naci Conker yanıtlıyorlardı.

Saffet Arıkan, 1920 yılında Nuri Conker ile birlikte sahte kimliklerle Almanya'ya silah almak için gittiklerini, bir Alman işadamı tarafından silah alımları sırasında dolandırıldıklarını, dolandırıcının mahkum olduğunu, olayla ilgili soruşturmanın Celâl Bayar'ın da aralarında bulunduğu bir kurulca yapıldığını, Milli Savunma Bakanlığı'nın dosyayı incelediğini ve vardığı sonucu Başbakanlığa bildirdiğini anlatıyor ve TBMM'nin kendilerini sorumlu bulmadığını açıklıyordu.

Tartışmaların odak noktasına Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel, Dr. Şefik Hüsnü ve Cami Baykurt adları oturtulmuştu. Tevfik Rüştü Aras, Ulus gazetesine gönderdiği mektupta, kendisine yöneltilen suçlamaların **"Atatürk'ün ölümünden beri kin ve garaz"**dan kaynaklandığını ileri sürüyor, temaslarından **"Polis romanlarında yapıldığı gibi"** anlamlar çıkarılıp muhaliflerin sındırılmek istendiğini yazıyordu.

Şükrü Sökmensüer'in açıklamaları, üstü kapalı da olsa Demokrat Parti'yi komünistlerle işbirliği yapmakla suçlamıştı. DP lideri Celâl Bayar da tartışmaya katılma gereği duymuştu. Bayar, parti örgütüne gönderdiği genelgede, Dr. Şefik Hüsnü'ye

parti kurma izni veren CHP hükümetini suçluyor ve "Görüş" adlı dergiyle ilgili şu açıklamayı yapıyordu.

"1945 senesi sonlarında İstanbul'da bazı kimselerle çıkarmak istedikleri bir mecmuaya, arkadaşlarımız Prof. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in benden yazı istemesi hikayesini ihtiva etmektedir. Güya mühim bir meseleymiş gibi bunun etrafında başkaları tarafından makale verildi, verilecek gibi yazılar ve mektupları vesika mahiyetinde göstermeye hususi bir dikkat atfedilmiştir."

Bayar, dergiye **"sağ ve sol cereyanlarla alakası olmayan maruf bazı zevata müracaat"** edildiğini söylüyor, konunun abartıldığını ileri sürüyordu.

İçişleri Bakanı Sökmensüer, Hatay'da 19 Temmuz 1946 günü şöyle konuşmuştu:

"İyi biliniz ki bunların, yani demokratların istedikleri hürriyet Kemalist hürriyet değildir. Kızıl faşist hürriyettir, yani hakiki esarettir. Bu zavallılar işbaşına geçerlerse asıl o zaman bu memleket hürriyetsizlikle boğulacaktır. Çünkü onların kulaklarına üfleyenleri bu temiz ve arslan yürekli vatanın boynuna geçirmek onların baş hedefidir. Kızıl faşistlerin bir gün maskelerini yüzlerinden düşürdünüz mü karşınıza kıpkızıl bir sırtlan dikilir. Ve sizi canavarlar gibi yemek ister."

Bayar, İçişleri Bakanı Sökmensüer'in Meclisteki **"DP'yi idare edenlerin komünistlerin aldatıcı telkinlere alet olmadıkları için gösterdikleri dikkat ve uyanıklığı memnuniyet ve şükranla karşılıyoruz"** biçiminde konuştuğunu, bakanın o günkü küfürlerine de bugünkü övgülerine de aldırmadıklarını söylüyordu.

Celâl Bayar, Sökmensüer'in Meclisteki konuşması ile güdülen amaçları şöyle sıralıyordu:

1- DP'yi komünist hareketi ile ilişkili göstermek.

2- DP ile uyum halinde gördükleri Mareşal ile partiyi birbirinden ayırmak.

3- Komünizm ve gericilik konusundaki yasaları elde tutma zorunluluğunu halka anlatma.

4- Sıkıyönetimin devamını sağlamak ve sıkıyönetimi siyasi baskı aracı olarak kullanmak.

5- Meclisten çekilme kararı verilirse, bu hareketi komünist etkisine bağlamak.

Bayar, CHP iktidarının sağ ve sol örgütleri kendi siyasetleri için kullanma taktiği uyguladıklarını da söylüyordu:

"... Halk Partisini temsil edenlerden bazı zevat, şahısları namına politika yapmaya alışık olduklarından zaman zaman komünistleri, zaman zaman da ırkçıları tutup okşadıkları gibi bazen de bunlardan birini alıp diğerini yere vurmak istedikleri bilinen hakikatlerdendir."

Çakmak'ın konuşmasına CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay'dan da tepki geliyordu. Atay, Çakmak'ı eleştiren uzun yazısının bir bölümünde mareşalin komünistlik ve Dr. Şefik Hüsnü ile ilgili suçlamalarına karşı şunları yazıyordu:

"Mareşal, kendisini hiç kimse komünistlik temayülü ile suçlamamışken, nedense iş başında bulunduğu vakit kızıllara karşı neler yaptığını anlatmak ihtiyacı duymuştur. Komünistlere karşı çok şiddetle hareket etmiş, CHP mensuplarından birçok hatırlı zatın tavsiyesine rağmen hareketinden caymamış. (....) Acaba mahkemeler mareşalin emri ile hüküm veriyorlar mıydı ki hatırlı zatların sözlerinin dinlenip dinlenmemesi ile ceza görecekler veya görmeyeceklerdir? Dahası var. Komünistlere çalışma imkanı verenler CHP hükümetleri imiş. Bu nasıl iddia? CHP hükümetlerine, insanların düşünüş ve anlayışlarına, kanunun ve mahkemelerin işine karışmak hakkını kim vermiştir?"

Ulus başyazarı, Dr. Şefik Hüsnü "eğer serbest dolaşıyorsa", buna yasanın izin verdiğini söylüyordu.

Tartışma bu yazıyla da bitmedi. Prof. Nihat Erim, Ulus gazetesindeki **"Bu ne telaş"** başlıklı yazısı ile mareşali **"genelkurmay başkanı iken aşırı ırkçılık"** gütmekle suçluyor; muhalefetin mareşalin adı çevresinde bir Hitler ve Mussolini edebiyatı yaratma peşinde olduğunu yazıyordu.

Peyami Safa da Ulus'taki **"kısa ve açık"** başlıklı köşesinde 14 Şubat 1947 günü DP'yi komünistleri korumakla suçluyordu:

"Demokratlar, kızıl harekatı küçümsemek ve dolayısıyla komünistlerin iftiraya uğradıkları hissini vermek için bir

adım ötesi onları müdafaa etmekten başka bir şey olmayan bir propaganda yolu tutmuşlardır."

Peyami Safa'nın mareşal hakkındaki yargısı da kesindir:

"Çakmak... kızıllarla işbirliği yapmıştır!"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞIN EN GÜZEL GÖZLÜ MAARİF MÜFETTİŞİ

"Hayatta ben en çok babamı sevdim!
Karaçalılar gibi yerden bitme bir çocuk /
Çarpık bacaklarıyla -ha düştü, ha düşecek... / Nasıl koşarsa ardından bir devin /
O çapkın babamı ben öyle sevdim.
Bilmezdi ki oturduğumuz semti / Geldi
mi gidici, -hep, hepp acele işi!.. / Çağın en
güzel gözlü Maarif Müfettişi / Atlastan bakardım
nerelere gitti / Öyle öyle ezber ettim
gurbeti.
Sevinçten uçardım hasta oldum mu /
40'ı geçerse ateş, çağırırlar İstanbul'a / Bi
helallaşmak ister elbet, dig'mi oğluyla / Ti-
foyken başardım bu aşk oyununu / Ohh de-
dim, göğsüne gömdüm burnumu.
En son teftişine çıkana değin / Koştu-
rurken ardından o uçmakta devin / Daha
başka tür aşklar, geniş sevdalar için / Açıl-
dı nefesim, fikrim, canevim / Hayatta ben
en çok babamı sevdim.

Can YÜCEL

Mareşal Çakmak'ın komünistleri desteklemekle suçladığı **"Eski Milli Eğitim Bakanı"** kimdi?

Eski Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ulus gazetesinde Çakmak'a şu sorulan yöneltti:

"... 1- Beyanınızdaki eski Milli Eğitim Bakanı dediğiniz hakikaten ben miyim?

2- Desteklenen komünistler kimlerdir ve nasıl desteklenmişlerdir?

3- Bu hususta hükümeti yazı ile ikaz ettiniz mi? Sözle ise kime, ne zaman söylediniz?

Bunları sizden soruyorum ve sözünün sahibi bir Türk vatandaşı olarak cevabınızı bekliyorum."

Mareşal, Yücel'e yanıt vermedi. Yanıt, Mareşal yerine Demokrat Parti'nin İstanbul İli Başkanı Avukat Prof. Kenan Öner'den geldi. Öner, **"Evet, o Maarif Nazırı sizsiniz"** diyordu.

11 Şubat 1947 tarihli Yeni Sabah, Kenan Öner'in yanıtını sekiz sütuna yerleştirmişti. Kenan Öner'in yanıtı şöyle başlıyordu:

"Sayın Mareşale yazmak cüretinde bulunduğunuz açık mektubu... baş döndürücü bir hayretle okudum. Mesullerin sail (soru soran) mevkiine yükseldiği bir zamanda sizin de aynı taktiği kullanmanızda şaşılacak bir şey olmamakla beraber, durup dururken adeta deliye taş atar gibi gösterdiğiniz cüret, nokta ve sıfırın hakiki kıymetini keşif hususunda gösterdiğiniz dirayetle telif edilir şeylerden olmadığı içindir ki hayret etmiş bulunuyorum."

Kenan Öner, milliyetçilik akımı yanında bir de komünistlik akımının bulunduğunu anımsatıyor ve Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında bastırılan ciltler dolusu kitaplar ve üniversite kürsüsünde okutulan inkılap tarihi derslerinde milliyetçi akımları, ırkçılık-Turancılık olarak gösterdiğini ileri sürüyordu.

Öner, şöyle sürdürüyordu suçlamalarını:

"Pekala bilir ve hatırlarsınız ki 1944 senesinde Nihal Atsız ismindeki bir milliyetçi öğretmenin, Mareşale sorduğunuz, neşrettiği bir broşürde üç sene evvel açıklamış, fakat bu ifşaatın tesiri altında mevkii müstahkemini tehlikede zanneden zatı devletiniz o broşürde de Şükrü Sökmensüer'in nutkunda geçen Sabahattin Ali'yi bu milliyetçi öğretmen aleyhine Ankara Mahkemesi'nde bir hakaret davası açtırmaya

ve Ulus avukatını kendine fahri bir vekil tayin ettirmeye muvaffak olmuştunuz."

Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı, Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasında Adliye ve başbakanlık önünde gösteri yapan milliyetçi gençlere Yücel'in vur emri verdiğini de ileri sürüyor; 1944 yılında açılan ırkçılık-Turancılık davasının da yine Yücel'in etkisi ile açıldığını söylüyordu.

1944 yılındaki davanın avukatlarından olan Öner, bunlarla da yetinmiyor; Yücel'e şu ağır suçlamaları yöneltiyordu:

"Türk adalet tarihinde bu havayı yaratanlar için, sizin için ebedi bir hicap teşkil etmesi icap eden bu hadiseyi İstanbul sıkıyönetiminin vazifesi içine sokarak, İstanbul zabıtasının elbirliği ile tahkikatı istediğiniz şekle soktunuz. Bu dava nutkun 'İnönü'nün 19 Mayıs Söylevi' tesiri altında kalan sıkıyönetim ve zabıtanın iştiraki ile hazırlık ve ilk tahkikat safhasını geçirirken genç, münevver, okumuş ve okutulmuş tam 23 sanığı mutena hücre ve tabutluk denilen yerlerde bir seneden fazla inim inim inlettikten sonra bunlardan birçoğunun uzun seneler sürecek ağır hapis cezaları ile mahkumiyetlerine yol açtınız."

Prof. Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'i ırkçılık-Turancılık davasının sanıklarına yapılan işkencelerden de sorumlu tutuyordu:

"Siz yalnız komünistleri bakanlığınızda beslemek, uğradıkları hücumlara karşı onları müdafaa etmekle kalmadınız, bakanlığınızın telkinleriyle milliyetçilik belasına başlarını soktuğunuz tam 23 genci İspanyolların engizisyonuna rahmet okutacak işkencelerle ezdirdiniz, harap ettiniz ve hırpaladınız."

Kenan Öner şöyle düşünüyordu: Hasan Ali Yücel, Sabahattin Ali'yi koruyordu. Sabahattin Ali, Cami Baykurt'tan da, Sertel'den de **"Yüzbin kat fazla komünist"**ti. Sabahattin Ali-Atsız davasında yapılan gösteriler; ırkçılık-Turancılık davasına yol açmıştı. Yücel bütün bunlardan sorumluydu.

Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'i mahkemeye verdi. Bu davada ırkçılık-Turancılık davasının sanıkları gelip ifade verdiler.

Yücel, Öner'i mahkemeye vermıştı. Ama Çakmak'a da soru sormaya devam ediyordu. Yücel, Çakmak'tan TBMM'de

yanıt beklediğini yazdı. Ancak yanıt alamadı. Mareşal susuyordu.

Hasan Ali Yücel, 23 Şubat 1957 tarihli Ulus gazetesinde Mareşale seslenen bir açık mektup yayımladı. Yücel'in o tarihte elden ele geçip okunan açık mektubu şöyle başlıyordu:

"İtiraf edeyim ki suallerime cevap vermemenizin sebebini anlamak mümkün olmamıştır. Ya sizin politikanızı müdafaa edenlerin yazdıkları gibi beyannamenizdeki imada beni kastediyorsunuz; bu takdirde medeni bir insan olarak fikrinizi açıkça söyleyecek cesareti sizden beklemek hakkımızdır. Yahut tahminler hilafına imanızda beni kastetmediniz. O halde bunu bir kelime ile söylemek her namuslu adam için borçtur."

Hasan Ali Yücel, Çakmak'ın **"komünistleri destekledikleri"** konusundaki sözlerinin de gerçek dışı olduğunu söylüyor ve şu açıklamayı yapıyordu:

"Bu, delilsiz, ispatsız boş bir söz olarak kalmıştır. Ben üç zatın başbakan bulunduğu heyetlerinde Milli Eğitim Bakanlığı vazifesini gördüm. Birincisi Celâl Bayar, ikincisi Refik Saydam, üçüncüsü Şükrü Saraçoğlu'dur. Celâl Bayar'a bir şey yazmış ve söylemiş olmanız ihtimalden uzaktır. Çünkü kendileri ile ancak iki ay hükümette bulundum. Şükrü Saraçoğlu, böyle bir ikazdan haberdar olmadığını söylüyor. Bir üçüncü ihtimal olarak ikaz ettiğinizi söyleyebileceğiniz hükümet başkanı şimdi aramızda bulunmayan ve kendisinden işin hakikatını sorup öğrenme imkanı olmayan merhum Refik Saydam'dır:"

Yücel, Çakmak ile ilişkilerinin **"hürmet ve muhabbetle"** sürdüğünü, 1941 yılının Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi üzerine yaptığı konuşma nedeniyle Çakmak'ın kendisini **"takdir ve teşekkürlerle"** kutladığını da anımsatıyordu. Açık mektup şöyle devam ediyordu:

"Eğer o zamanlar hakkımda böyle menfi bir kanaatiniz bulunmuş olduğunu sezmiş olsaydım, sizin yaptığınız gibi hareketsiz kalmaz, bu kanaatin sahibinden bugünkü gibi hesap sorardım. Devlet ve milletin hayat ve mukadderatı üzerinde susmakla ve hareketsiz kalmakla yaptığınız bu ihtiyatsızlığı ve senelerce beraber çalıştığınız arkadaşlarınız hakkında bu

kadar insafsız ima ve isnatlarda bulunmanızı, şimdi, esefle ve hüzünle idrak etmiş bulunuyorum.

(...) Bir kere daha inancımı tazelemiş bulunuyorum ki, cesaret ve ciddiyet, hakiki ve şaşmaz milliyetseverlik, ne makam, ne de rütbe ile mukayyetmiş."

Hasan Ali Yücel'in bu ağır yergileri Mareşali konuşturmaya yetmedi. Hasan Ali Yücel sordu. Mareşal sustu. Mareşal yerine DP'nin İstanbul il başkanı konuşunca Yücel, Kenan Öner'i mahkemeye verdi.

Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davası, DP muhalefetinin komünist suçlamalarından nasıl yararlandığını kanıtlayan bir dava oldu.

Soğuk savaş yıllarında **"komünistlik suçlamaları"** geçer akçeydi. İktidardaki CHP, muhalefetteki DP'yi komünistlikle suçluyor; DP de kendisinin komünistlerle ilişkisinin olmadığını, olmayacağını, komünizmi koruyanların (asıl) CHP iktidarında aranması gerektiğini ileri sürüyordu. DP lideri Bayar, Mareşal Çakmak ve DP kuruculanndan Prof. Fuat Köprülü, komünizmin CHP tarafından korunup kollandığını yazıp söylüyorlardı.

Çok partili yaşama **"sen komünistleri korudun, hayır koruyan sensin"** tartışmaları ile geçildi. Çok partili düzenin hamuru bu (Mc Carthy'ci) maya ile yoğruldu.

Çok partili yaşama geçilirken bazı solculann DP'ye sıcak baktıklan da bir gerçektir. Sertel, DP'nin kuruluş çalışmalarına katılmış; Tevfik Rüştü Aras, Bayar ve Menderes ile toplantılar düzenlemiş, Celâl Bayar, DP'den ayrılma dilekçesini İstanbul'da Moda Deniz Kulübü'nde Zekeriya Sertel ile birlikte yazmış; Sertel, Cami Baykurt, Çakmak ile İnsan Haklan Derneği kurmuşlar, Bayar ve Menderes, Görüşler dergisine destek olmuşlardır.

Tek partili yönetimin oluşturduğu baskıcı yönetimden kurtulma amacı, sağ ya da sol, bütün muhalefeti, ister istemez, birleştirmişti.

CHP, bu yakınlaşmayı, DP için bir yıpratma aracı olarak kullanmıştır. DP de bu suçlamayı CHP'ye yöneltmiştir.

DP muhalefeti ve sağcı çevreler için bir komünizm simgesi bulunmuştu: Hasan Ali Yücel. Irkçılık davası sanıkları, 1944 yılındaki davanın öcünü Hasan Ali Yücel'den çıkarmışlardır.

Hasan Ali Yücel'in DP İstanbul İl Başkanı Prof. Kenan Öner ile Öner'in dava konusu demecini yayımlayan Yenisabah Gazetesi Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Cemalettin Saraçoğlu haklarında açtığı dava Ankara 3.Asliye Ceza Mahkemesi'nde başladı.[1]

Yücel, eski bir bakan ve milletvekili olduğu için Ankara Savcılığı Kenan Öner hakkında kamu davası açtı. Ankara Savcı Yardımcısı Fahrettin Öztürk, iddianamesini, 19 Mart 1947 günü mahkemeye verdi.

Yücel, Ankara Hukuk Fakültesi'nin ünlü Profesörü Bülent Nuri Esen'i avukat tutmuştu. O tarihte doçent olan Bülent Nuri Esen, 17 Nisan 1947 günlü dilekçesi ile davaya katıldı.

Yücel'in Kenan Öner'e açtığı dava Radyo Gazetesi'nde yayımlandı.

Öner, mahkemeye başvurarak, Yücel'in Ulus gazetesinde yayımlanan mektubunda kendisi için ad vermeden **"müfteriler iftiracı olmaktan kendilerini kurtaramayacaklar"** sözcüklerini kullandığını, bu nedenle Yücel hakkında dava açtığını, bu davanın da aynı mahkemede görülmesini istedi.

Prof. Öner, mahkemeden **"ispat hakkı"** istedi.[2]

Öner'in ispat hakkı isteyan dilekçesinde Yücel hakkında şu suçlamalar sıralanıyordu:

"141 ve 142'nci maddelerde yazılı suçlara iştirak ve feran zimmedhallığı ısyılza edeceği (ikinci kerecede sorumlu) kabul olunmazsa bile... Vazifeyi suistimal.."

"... Komünistliği iddia olunan şahısları Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla Maarif Teşkilatı'na toplamak..

Milliyetçilere yapılan işkencelerin icrasına da vazife ve nüfuz-i memuriyetlerini kötü istimal ederek (kötüye kullanarak) sebep olmak.

Sabahattin Ali'yi Nihal Atsız aleyhine dava açtırmaya yöneltmek..

Cumhurbaşkanı İnönü'yü ikna ve iğfal ederek (inandırıp, kandırarak) ırkçılar aleyhine konuşturmak.

Milliyetçilik aleyhine, dolayısıyla, beynelmilelcilik lehine yazılan yüze yakın makaleyi kitap olarak toplamak.

Öğrencileri, milliyetçilik ve Türkçülük aleyhine ve komünistler lehine kıştırtmak..

Memleketin adliye ve zabıta kuvvetlerini masumlar aleyhine tahrik etmek."

Duruşma, 17 Nisan 1947 günü başladı. Yargıç, Saffet İnan, savcı da Dr. Abdullah Polat Gözübüyük'tü. Savcı Gözübüyük, iddianamesini okumaya başladı.

Yücel, bu dava için iki avukata vekaletname vermişti. Biri Bülent Nuri Esen, öteki Hikmet Belbez.

Kenan Öner, Savcı Gözübüyük'ün iddianameyi okuyuş biçimine, dayandığı kanıtlara, yaptığı yorumlara çok kızmıştı.

Öner'in bir başka savı daha vardı: Yücel'in avukatlarından birinin Yargıtay Başkanı'nın, ötekinin de Adalet Bakanı'nın akrabası olduğunu ileri sürüyordu. Öner, bu ilişkilerin **"Adaleti altüst edecek bir plan"** olduğuna da inanmıştı.

Öner'in savcıya yönelttiği suçlamalar da şuydu: Savcı Gözübüyük, Yücel'in avukatı Bülent Nuri Esen ile bir araya gelmiş; dava **"Bunlar tarafından yapılan etüde uygun"** olarak açılmıştır!

Öner, ilk duruşmadan bir gün sonra verdiği dilekçesinde şunları yazıyordu:

"Dünkü celsede sayın savcı yardımcısının derin fakat ifalkar (aldatıcı) bir tetkik mahsulü olan notlarını okumak zahmetini, hiç olmazsa ferdaya talik (geleceğe ertemele) suretiyle 'zahiri hali muhazaya' (görünüşü kurtarmaya) lüzum görmeden okumayahem de acemi bir mektep çocuğu gibi kekeleyerek..."

"Bütün askeri ve siyasi hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kaale almadan diyebilirim ki öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Biri köy okulları, diğeri de çok partili hayattır."

İsmet İNÖNÜ
(Cumhurbaşkanı 1946, Ekim)

Kültür alanında 44 sene zarfında yapabildiğimizden çok daha ileri gidebilirdik. Gitmeliydik. Bunun hicranını ben daima çekerim.

İsmet İNÖNÜ
(CHP Genel Başkanı, 1967)

Avukat Kenan Öner'in hırçın; hırçın olduğu kadar da yetenekli bir avukat olduğunu bugün dava dosyasındaki dilekçelerini incelerken anlıyoruz.

Kenan Öner'in şansızlığı şuradaydı; karşısında da en az kendisi kadar yetenekli ve hünerli birisi vardı: Bülent Nuri Esen.

Yücel-Öner davası, zeki ve hünerli iki avukatın zeka ve hukuk yarışması biçiminde geçmiş; ilk raundu Öner kazanmış; ikinci ve son raundu da Esen.

Kenan Öner, bu hakaret davasına, komünizm, ırkçılık, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali-Nihal Atsız, Dil-Tarih olayları ve Köy Enstitüleri konularını taşımayı başarmıştı.

Davanın tartışma ve çekişme konularından biri Köy Enstitüleriydi. Hasan Ali Yücel, Köy Enstitülerinde komünistleri korumuş muydu? Mahkeme, bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılar yazdı. Aynı konuda tanıklar dinlendi.

Köy Enstitüleri, 1940 yılında kurulmuştu. Köy Enstitülerinin öncüsü Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tu. Tonguç'un kafasındaki köy okulları projesinin en büyük destekçileri, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Cumhurbaşkanı İnönü'ydü.

17 Nisan 1940 günü TBMM, Köy Enstitüleri Yasası'nı kabul etti. 1942 yılı 19 Haziranında Köy Okulları ve Köy Ens-

titüleri Teşkilat Yasası çıkarıldı. Daha sonra yayımlanan bir kararname ile de Yüksek Köy Enstitüleri kuruldu.

1940-46 yılları arasında köy enstitülerinden binlerce öğretmen yetişti. Köy Enstitüleri, köylüleri uyandırıyor; köy çocuklarını çağdaş birer aydın olarak eğitiyordu. Köylü, eğitmenler, öğretmenler ve kooperatifler aracılığı ile örgütleniyordu.

İnönü, sık sık Hasan Ali Yücel'i ve Tonguç'u Çankaya Köşküne çağırır, çalışmalarını yakından izlerdi. İnönü, eğitim ve kültür alanındaki meydan savaşını köy enstitüleri ile vermeyi planlamıştı.

Eğitim ordusuna da iki komutan atanmıştı:

Biri Hasan Ali Yücel, öteki Tonguç.[3]

Köy enstitülerinin yazgısı toprak reformunun yazgısına bağlanmıştır. 1945 yılında Cumhurbaşkanı İnönü, **"Toprak Kanunu"**nu çıkarır, yasa tasarısı CHP grubundan güç bela geçer. Tarım Bakanı Prof. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hazırladığı yasaya komisyonda Adnan Menderes karşı çıkar. Menderes'in yıldızı bu konuşmayla parlar.

Tasarı, komisyonlarda engellenir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, tasarıyla topraksız köylülere toprak verileceğini üyelere anlatmaya çalışır.

Ağalar, etkindir. Tasarı üç ay komisyonlarda bekletilir.

Ve "17. madde" tartışmaları başlar. Alaattin Tiritoğlu tasarıyı savunur. Adnan Menderes ve Emin Sazak, yasaya karşı çıkarlar. İş büyür. 17 madde topraksız çiftçilere ne kadar toprak verileceğini düzenleyen maddedir. Bu maddeyle toprak sahiplerine 50'şer dönüm arazi bırakılmakta; gerisi kamulaştırılmaktadır.

Emin Sazak **"Bu prensip kabul edilince yarın amelenin şu apartmanın bir odasını isteme hakkı doğacaktır"** diye yakınır. Cumhurbaşkanı İnönü, **"Toprak reformu istemeyen benim partimden değildir"** diye konuşur.

CHP içinden yasaya karşı muhalefet başlar. Ağalar ve eşraf, ürkmüşlerdir. Demokrat Parti'nin tohumları da işte bu tartışma sırasında atılır. DP, 1950'de iktidara gelir gelmez bu 17. maddeyi değiştirir.

Köy Enstitüleri, toprak reformu ile birlikte yürümesi plan-

lanan bir projeydi.[4] Köy birlikleri, köylülerle ortak işletmeler, kooperatifler ve Köy Enstitüleri, yapılması öngörülen toprak reformu ile birlikte işlevlere kavuşacaktı.

Köy Enstitüleri Yasası, CHP içinde muhalefet ile karşılanmış; parti içindeki toprak ağalan ve eşraf, enstitülere kuşkuyla bakmıştı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir kısım bürokratı da bu projeye karşı çıkmıştı.

Köy Enstitüleri, yetiştirdiği binlerce öğretmen ile okumayazma çığın açmış; ayrıca köylüyü de örgütlemişti. Bu bir devrimdi. Kansız, silahsız bir devrim!

1946 yılında CHP'nin sağ kanadı, partide egemenliğini ilan etmişti. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bazı yöneticileri ile CHP milletvekilleri, gözlerini köy enstitülerine dikmişlerdi.

Çifteler Köy Enstitüsü'ndeki **"komünistlik ihbarları" da** o günlerde yaşandı. Öğretmen Asiye Eliçin'in öğrencilerine sol içerikli kitaplar salık verdiği, öğrencilerden oluşan bir **"komünist şebeke"** kurulduğu ihbar edilmişti. İhbar edilen öğrenciler ile ilgili bir kanıt elde edilmedi. Ama devlet affetmiyordu; ihbar edilen öğrencilerden Talip Apaydın, Turan Aydoğan, Veli Demiröz, Ahmet Ertaş, Mehmet İnver, yedeksubay okullarından er çıkartılıyorlardı.

Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'dı. İnan, Milli Emniyet'in kara listesine girmişti.

Köy Enstitülerindeki ikinci komünistlik ihbarı Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde yaşandı. Bekir Semerci, İhsan Atıkan, Talip Apaydın, Veli Demiröz, Ali Özcan, Ali Dündar, Mehmet Toydemir, İsa Öztürk, Emrullah Öztürk, Mustafa İnal, Rıfat Ural, Hasan Ayaş, Azmi Erdoğan, Niyazi Kayhan, Mehmet Başaran, Haşin Kanat, Cesaret Toygar'ın komünist olduklan, arkadaşlannca ihbar edilmişti.

Bu öğrenciler ile birlikte iki öğretmen de ihbar edilmişti. Rezan Taşçıoğlu ve Cemil Toygar. Bu iki öğretmenin suçu ortaktı: DTCF'den hocalan olan Behice Boran ve Mediha Berkes ile görüşmek!

İhbar edilen öğrencilerin bir kısmı askerliklerini er olarak yapacaklardı, ceza buydu.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ndeki solculuk ihbarları, İnönü'yü ürkütmüştü. O günlerde, Yüksek Köy Enstitüleri'nde iki öğ-

renci grubu arasında ilericilik-gericilik kavgası yaşanıyordu.

İlerici grubu, Çifteler ve Hasanoğlan Köy Enstitüsü çıkışlılar oluşturuyordu. İzmir'deki Kızılçullu Köy Enstitüsü'nü bitirenler de o günlerdeki "milliyetçi grup" olarak biliniyorlardı.

Solcu grup, Rauf İnan'ın, sağcı grup da Emin Soysal'ın öğrencisiydiler.

Yüksek Köy Enstitüsü'nde milliyetçi gençlerin demek başkanlığını Hüseyin Atmaca yapmaktaydı. M. Şükrü Koç, Arif Gelen, İbrahim Türk, Fahri Özçelik, Cemal Yıldınm, bu demeğin yönetim kurulunda yer alan öğrencilerdi.

Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki bir kısım sağcı öğrencinin Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ndeki solcu öğrencileri devrin TBMM Başkanı Kazım Karabekir'e ihbar ettikleri anlaşılır. İhbar edilenler, ihbann, demek başkanı Hüseyin Atmaca ile M. Şükrü Koç'tan kaynaklandığını ileri sürerler.[5] Koç, bu savlan reddeder.

Koç, 60'lı yıllardaki Öğretmen Demekleri Federasyonu'nun solcu genel başkanı, 70'li yıllann DİSK genel başkanlığı danışmanlanndandır. Hüseyin Atmaca, CHP milletvekilliği yapmıştır. Arif Gelen, sol içerikli bir kitabı çevirmek suçundan tutuklanmıştır. İbrahim Türk, ilerici saflarda yer almıştır. Cemal Yıldınm, ODTÜ'de profesör olmuştur. Fahri Özçelik, 1970'den sonra CHP milletvekilliği yapmıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllannda **"Bolşeviklikle"** suçlanan ve bu yüzden TBMM'de Mustafa Kemal tarafından savunulan Kazım Karabekir, bu ihbar mektubunu alır almaz, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gelerek soruşturma yapar.[6]

Cadı kazanı kaynıyordu...

Bu arada Saraçoğlu hükümeti gitmiş; yerine Recep Peker hükümeti gelmişti. Irkçılık-Turancılık davası sanıklannın hedefi Hasan Ali Yücel, Peker hükümetinde yer almadı. Yücel daha önce istifa etmiş, istifası kabul edilmemişti. Milli Eğitim Bakanlığı'na sağcı ve tutucu düşünceleriyle tanınan Reşat Şemsettin Sirer getirilmişti.

CHP; Köy Enstitüleri konusunda yeni kurulan DP tarafından hükümete yönelen eleştirelerden kurtulmak için iki dayanak bulmuştu: Bakan Sirer ve milletvekili Emin Soysal.

Sirer ve Tonguç'un aynı bakanlıkta çalışmalan olanaksızdı.

Cumhurbaşkanı İnönü, Tonguç'dan daha önce Rauf İnan'ın bakanlık müfettişliğine alınmasını önermişti. Tonguç, İnönü'nün önerisine yanaşmamış, ancak Rauf İnan'ın görev yeri değiştirilmişti. Köy Enstitüleri'ndeki temel taşlarından biri de işte böyle ustaca sökülüp alınmıştı.

Bakan Sirer ile Tonguç geçinemezler. Dünya görüşleri de, inançları da ayndır. Bakan Sirer ile Genel Müdür Tonguç arasında bakanlık odasında sert tartışmalar geçer. Sirer, Tonguç'a **"Senin çoluk çocuğunla birlikte belini kıracağım"** diye bağırır. Tonguç da bakana **"elinden hiçbir şey gelmez"** diye karşılık verir. İpler kopmuştur.

Kenan Öner, Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davasında Köy Enstitüleri'nin "komünist yuvası" olduğunu kanıtlamaya çalışacak; yeni Bakan Reşat Şemsettin Sirer aracılığı ile mahkemeye enstitüler ile ilgili raporlan ve yazışmalan getirtecektir.

Pulur Köy Enstitüsü sağlık öğretmeni Sadık Baykaner'in ihbarlan üzerine yapılan soruşturma sonunda bakanlık müfettişlerinden Mehmet Doğanay ve Fethi İsfendiyaroğlu'nun düzenledikleri raporda ihbar edilen öğretmenlerin **"solcu fikirler taşıdıkları ve komünistlik propagandası yaptıklarına dair bir kanaat"** elde edilmedi. Ancak yine de bu öğretmenlerin başka okullara atanmalannın doğru olacağı sonucuna varılmıştı.

İhbar konusu olaylara da raporlardan alıntılar yaparak -kısaca da olsa değinelim:

"Hemen her akşam müdür Osman Yalçın'ın enstitüdeki evinde Mualla Eyüpoğlu ile birlikte votka ve konyak gibi içkilerin içildiği; Mualla Eyüpoğlu, öğrenci 309 Fatma Yavuz sancılandığı zaman bu öğrenciye konyak içirdiği.

(...) Öğrencilerin sık ve kızlarla karışık olarak hafta arasında geceleri kamyonla Erzurum'a sinemaya götürülmeleri.

(...) Doktor, bilhassa müdür Osman Yalçın'ın enstitüdeki solculuk telkininin tesiri altında kızların memelerinin iddia edildiği şekle geldiğini bir fikir olarak beyan ediyor.

(...) Yük. Mimar Mualla Eyüpoğlu, Koşapınar köyünde Hacıhaz'ın evinde akşam yemeğinde alenen rakı istemiştir.

(...) Pulur Köy Enstitüsü yapıcılık öğretmeni Halil Basutçu, müdür Osman Yalçın ve mimar Mualla Eyüpoğlu ile sık temasta bulunmuştur. Bu öğretmenin de solcu fikirlere

sahip olduğu ve fikirlerini yaymaya çalıştığı ve komünist olduğu kanaati enstitünün bir kısım öğretmenleri ve memurları arasında yaygındır."

Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davasında köy enstitüleri Kızılçullu eski okul müdürü ve milletvekili Emin Soysal da tanık olarak dinlenmişti. Soysal, 1932 yılında Sabahattin Ali'yi ihbar edenler arasında yer alan **"öğretmen Emin"** den başkası değildi!

Kenan Öner'in Köy Enstitülerinin komünistliğini kanıtlamak için ileri sürdüğü gerekçelere de gözatalım:

"Türkiye'de Modern Teknik kitabının 100. sahifesinden 106'ncı sahifesine kadar devam eden yazılar maarif vekaletinin milliyetçilik ve insaniyetçilik fikirleriyle din ve ahlak telakkilerini tenkit eden yazıları ihtiva etmektedir. Ben yalnız şu fıkraya temas edeceğim.

Maarifimiz gayelerini ve hedeflerini yukarıda ismi geçen broşürle bize veriyor; maarifin başlıca vasıflarını sayarken hem milliyetçilik hem de hümanist (insaniyetçi) olduğunu kaydetmektedir. Bununla beraber broşüre göre bu hümanizma, Latin ve Yunan'ınkilerden daha geniştir. Bütün insanları kavrayacak bu kavrayış, liselerimizde Latin ve Yunanca dillerini, yüksek öğrenim müesseselerimize Hitit, Sümer vesaire dillerini sokmuş. Maarif teşkilatımızın hedefi yetişmekte olan nesle, onu kendi milletimize ve bütün insanlığa faydalı kılacak her nevi medeniyet vasıflarını vermektir.

Burada mevzuu bahis olan (milliyetçilik) hiç şüphesiz, hümanizmi ve bunun ifade ettiği komünizmi maskelemek için zehirli bir telfikten (toplayıp birleştirmek) başka bir şey değildir..."

Kenan Öner, Sabahattin Ali'nin Hasan Ali Yücel tarafından korunduğunu ileri sürüyor ve şu suçlamayı yapıyordu:

"Moskova'da neşrolunan (Yeni Zamanlar) mecmuasının son nüshasında Türkiye'ye dair bir yazı vardır: Türk köylüsü açtır, sefildir, yolsuzdur, mektepsizdir, ışıksızdır; Türk köylüsü mağaralarda, ağaç kovuklarında yaşayan dünyanın en iptidai insanlarıdır, vesaire.

Rus mecmuasına bu yazıyı ilham eden kimdir bilir misiniz? Türk muharrirlerden Sabahattin Ali. Ruslar, Sabahattin

Ali'nin kitaplarını okuyarak Türk köylüsünü yukarıdaki kelimelerle tasvir ediyorlar.

Hiçbir Rus mecmuası bize Rus köylüsü hakkında böyle bir fikir vermedi. Çünkü onlar komünist olmadan Rus olduklarını bilecek kadar münevverdirler.

Sonra bu çeşit yazıları yazan adamları beslemek için kurulmuş bir maarif bakanlığı da yoktur."

Hasan Ali, hem Köy Enstitüleri'nde komünist örgütlenmelere izin vermiş; hem de okullarda ve üniversitede komünist öğretim üyelerini korumuştur. Kenan Öner bu savdadır.

Hasan Ali'nin suçu ne kadar büyükmüş baksanıza:

Eğitimin hem "milliyetçi" hem "hümanist" olduğunu söylemek!.

"Şu sılanın ufak tefek yolları / Her dem sızıdan tutmaz / Tepeden tırnağa şiir günleri / Yiğidim arslanım burda yatıyor / Bugün efkarlıyım açmasın güller / Yiğidimden kara haber verirler / Demirden döşeği, taştan sedirler / Yiğidim, arslanım burda yatıyor / Ne bir haram yedi / Ne cana kıydı Ekmek kadar temiz / Su gibi aydın / Hiç kimse duymadan hükümler giydi / Yiğidim arslanım burda yatıyor:"

Bedri Rahmi EYUPOĞLU

İçişleri Bakanlığı'nın 24 Ekim 1945 gün ve 56019 sayılı gizli yazısında şunlar yazıyordu:

"Moskova'da çıkan "Yeni Zamanlar" dergisinin 1 Eylül 1945 gün ve 7 sayılı nüshasında (Bugünkü Türk Köyü)

başlığı altında, yazar Sabahattin Ali'nin yazılarından mülhem olan bir yazı yayımlanmış ve bu yazı Sofya'da çıkmakta olan (Rabotnicesko Delo) gazetesiyle (28 Eylül 1945 günlü nüshası), İstanbul'da çıkmakta olan Tasvir gazetesi tarafından (17 Ekim 1945 günlü nüshasından) iktibas etmiş olduğunun..."

Milli Eğitim Bakanlığı da bu yazıdan sonra **"Devlet Konservatuarı Müdürlüğü'nden adı geçenin, siyasi hayata genel olarak girip karıştığının apaçık görülmekte olması dolayısıyla konservatuvarda öğretmen olarak çalışmada devamını"** sakıncalı görmüş ve Sabahattin Ali'yi bakanlık emrine almıştır.

7 Aralık 1945 gün ve 1036 sayılı bakanlık emrine alınma işleminin altında Hasan Ali Yücel'in imzası bulunmaktadır. Sabahattin Ali, renkli kişiliği, yaşamı ve siyasal kavgaları ile 1940'lı yılların kilit adlarından biridir. Türk dilinin bu en yetenekli öykü yazarı, kırklı yıllarda sağ-sol kutuplaşmasının da taraflarından biri olmuştur.

Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası, daha sonra ırkçılık-Turancılık davasıyla Hasan Ali Yücel-Atsız davasına da damgasını vuracaktı.

Sabahattin Ali, bakanlık emrine alındıktan sonra Aziz Nesin ile Marko Paşa adlı ünlü güldürü dergisini çıkardı. Marko Paşa, "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu" başlıklı yazı nedeniyle kapandı.

Olayların daha sonrası, CHP hükümetinin demokrasi anlayışının acı öyküsüdür.

Sabahattin Ali gözaltına alınır. Bunu Aziz Nesin'in **"Nereye Gidiyoruz?"** adlı broşür nedeniyle gözaltına alınması izler. Sabahattin Ali, **"Marko Paşa"** kapanınca **"Merhum Paşa"**yı çıkarır.

Sabahattin Ali "İçimizdeki Şeytan"adlı öyküsüyle ırkçılık-Turancılık sanıklarını konu eder. Gazeteci Mehmet Barlas'ın babası Cemil Sait Barlas, arkasından da ırkçılık-Turancılık davası sanıklarından ünlü şair Cenap Şahabettin'in oğlu Rasin Tümtürk, Sabahattin Ali'ye hakaret davaları açarlar.

1947 yılında yayımlanan **"Sırça Köşk"**, Bakanlar Kurulu kararı ile toplanır. Sabahattin Ali, M. Ali Aybar ile **"Zincirli Hürriyet"** adlı dergiyi çıkarır. **"Zincirli Hürriyet"**i İstanbul'da

hiçbir matbaa basamaz. Tan olayı herkesi ürkütmüştür. Zincirli Hürriyet, İzmir'de basılır. Ancak matbaa saldırıya uğrar. Matbaa sahibi Zincirli Hürriyet'i basmayacağını bildirir. M. Ali Aybar da bir yazı nedeniyle tutuklanır![7]

Sabahattin Ali, Cemil Sait Barlas'ın açtığı dava nedeniyle mahkum olup tutuklanmıştır.

Sabahattin Ali cezaevinden çıktıktan sonra karar vermiştir; yurtdışına kaçacaktır; yurtdışına, İngiltere'ye, Fransa'ya, İtalya'ya... Oralarda yaşamayı düşlemektedir.

Sabahattin Ali o sıralar, taşımacılık işine girmiştir. Kamyonla Bulgaristan sınırına gidecek, buradan kaçacaktır. Kaçış için kendisine Ali Ertekin adlı Yugoslav göçmeni yardım edecektir.[8] Ertekin bir ara Tan Gazetesi'ne de girmeye çalışır.

Ali Ertekin'in işi adam kaçırmaktı, yurtdışına adam kaçırarak para kazanıyordu. Hem adam kaçınyor, hem de Milli Emniyet'e bilgi veriyordu.

2 Nisan 1948 günü Sabahattin Ali Kırklareli'nin İsküp nahiyesi Sazara köyünde Ali Ertekin tarafından öldürülür.

Sabahattin Ali, **"Göklerde kartal gibiydim / Kanatlarımdan vuruldum / Mor çiçekli dal gibiydim / Bahar vaktinde kırıldım "** dercesine, bir Milli Emniyet ajanının sopa darbeleriyle can vermişti.

Ertekin, 1948 yılı 28 Aralık günü tutuklanır. Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesi'nce 1950 yılı 15 Ekim günü bu cinayet nedeniyle dört yıl ceza alır! Ve o yıl Af Yasası nedeniyle salıverilir...

Sabahattin Ali'nin yakın çevresi, Sabahattin Ali'nin Kırklareli'nde Milli Emniyet tarafından sorgulanırken işkence sırasında öldüğüne, olayın Sabahattin Ali'nin, Ali Ertekin tarafından öldürülmüş gibi sunulduğuna inanırlar.

Ben de olayın bu yorumunu hem emekli Kurmay Yarbay Talat Turhan'dan hem de Talat Turhan'ın arkadaşı Adnan Çakmak'tan dinlemiştim.

Adnan Çakmak, Mareşal Fevzi Çakmak'ın yeğeniydi. Eski bir emniyet müdürü olan Çakmak, 12 Mart günlerinde Talat Turhan ile birlikte Faik Türün'ün İstanbul'daki Ziverbey işkenceevinde sorgulanmışlardı.

1973 yılında Ankara'da bir akşam Adnan Çakmak bu öy-

küyü uzun uzun anlatmıştı. Yıllar sonra öyküyü Çakmak'tan dinleyip yazmak istediğimizde Çakmak konuşmuyordu.

Sabahattin Ali olayı kırklı yılların sisleri arasında gizini bugün de koruyor.

"Bugünün itibarlı kişileri gibi kese doldurmadık. İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emeline kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimize hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik.

Bu ne affedilmez suçmuş meğer!

(...) Çalmadan çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?"

Sabahattin Ali, bu satırları yazdıktan bir yıl sonra yaptırılmış ölüm cezası, 24 yıl, bilemediniz 18 yıl olan adam öldürme suçu nedeniyle **"milli hisleri tahrik"** gerekçesi ile cezası indirilerek, ancak 4 yıl ceza alacak olan Ali Ertekin tarafından başına sopa vurularak öldürülecek, Irkçıların boy hedefi de böylece bir MİT ajanı eliyle yok edilecekti!

Nâzım Hikmet Olayı

Orhan Şaik Gökyay, Ankara Konservatuvarı Müdürlüğü yapmış; 1944 yılında ırkçılık-Turancılık davasında yargılanmıştı.[9]

Gökyay, Galatasaray Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmaktaydı. Kenan Öner'in savunma tanıklarından biriydi. Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davasında 7 Mayıs 1947 günü tanık olarak dinlenen Gökyay; **"Bunlar komünisttir"** diye bir liste veriyordu: Sabahattin Ali, Pertev Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil.

Gökyay, Sabahattin Ali ve Nâzım'ın, Hasan Ali Yücel tarafından korunduklarını ileri sürdü.

Gökyay, Nâzım Hikmet konusunda şunları söyledi:

"Malum bir komünist olan Nâzım Hikmet de Hasan Ali'nin himayesindedir. Nâzım Hikmet, Çankırı Hapishanesi'nde mahpustur. Konservatuvar, opera tercümeleri yaptırmaktadır. Bu tercümede müzisyenlerle beraber Türkçeye vakıf şahıslar da vazifelendirilmektedir... (...) 1940 yılından sonra tercüme ettirildiğini bildiğim bir operanın tercümesi işi Hasan Ferit Alnar'a verilmiş ve bu şahıs defalarca Çankırı'ya giderek Nâzım Hikmet'in rey ve fikrine müracaat etmiştir."

Gökyay'ın bu ifadesi ertesi günkü gazetelerde yayımlanınca olayla ilgisi olan bir tanık mahkemeye başvuruyor ve şu açıklamayı yapıyordu:

"1932-1933 senelerinde İstanbul'da Şehir Tiyatrosu Orkestra Şefi bulunduğum sırada bestelediğim 'Yalova Türküsü ve Sarı Zeybek' operetlerinin şarkılarını, rejisör Ertuğrul Muhsin'in tavsiyesi üzerine şair Nâzım Hikmet'le beraber hazırlamıştık. Bu mesai iştiraki dolayısıyla adlarını bildirdiğim iki eser sanat bakımından büyük muvaffakiyet kazanmış bulunuyordu.

(...) 1941 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu artistlerinden Semiha Berksoy, Ankara'ya misafireten gelmişti. Kendisinin Toska Operası'nı oynaması bahis mevzuu ediliyordu. Bu sebeple operanın tercümesi işi üzerinde duruyor idi. Tercüme edilecek Toska Operası'nın tarafımdan dilimize çevrilmesi hususu Prof. Karl Elbert tarafından tanzim edilen bir rapor Konservatuvar Müdürlüğü'ne tevdii edilmiş bulunuyordu. Bu operanın tercüme edilmesi mevzuu üzerinde bir gün Semiha Berksoy ile görüştüğüm sırada 'Nâzım Hikmet'in halen muhkumiyeti olmasaydı bu işte beraber çalışmamızın temin edilecek muvaffakiyete buyük yardımı olurdu' tarzında müşterek duygu izhar etmiştik... (...) Bu sebeple Toska Operası'nın tercümesinde Nâzım Hikmet'in sanat kabiliyetinden ve edebi zevkinden istifade etmek tabii olarak akla geliyordu..."

Bu sözler, Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası şef yardımcısı Ferit Alnar'ındı. Hasan Ali Yücel'in Nâzım'a cezaevinde çevirı yaptırttığı, konservatuvar müdürü Orhan Şaik Gökyay'ın ifadesinde geçmişti. Gökyay'ın ifadesi yayımlanınca Ferit

Alnar mahkemeye başvunuyor ve ifade veriyordu. Olay şöyle gelişmişti:

Nâzım Hikmet'in yakını General Ali Fuat Cebesoy, o sıralar, Bayındırlık Bakanı'dır. Cebesoy, Alnar'ı bakanlığa çağırarak konuyu görüşür. Daha sonra Cebesoy, Hasan Ali Yücel'e ve Adalet Bakanı Fethi Okyar'a telefon ederek Nâzım'a çeviri yaptırılması için izin verilmesini ister.

"Böylece Çankırı Cezaevi Müdürü'nün huzurunda olmak üzere dört veya beş defa Nâzım Hikmet ile her gidişimde birkaç seans beraber çalışmak suretiyle Toska Operası'nın tercümesini ikmal eylemek kabil oldu. Çankırı'ya gitmediğim zamanlarda ise Nâzım Hikmet opera üzerindeki çalışmalarına cezaevinde ve ben de burada devam ediyordum. Operanın tercümesi bitirildikten sonra namına tahakkuku yapılan takriben sekiz yüz lira arasındaki tercüme ücretini şahsen aldım. Nâzım Hikmet'in hissesine isabet eden yarı nisbetindeki kısmını kendisine gönderilmek üzere bizzat General Ali Fuat Cebesoy'a verdim.

(...) Bir operanın tercümesi işi zannedildiği gibi kolay ve basit değildir. Ortaya muvaffak olmuş bir eserin konabilmesi için ancak musikişinas ve kuvvetli bir şairin veya bu iki sıfatı nefsinde toplamış bir sanatkarın işe el koyması lazımdır. (...) Bu işte eski bakan Hasan Ali Yücel'in alaka derecesi az evvel anlattıklarımdan ibarettir. Fikir bende doğmuş ve tarafımdan tatbik sahası bulmuştur."

Nâzım Hikmet adı da 40'lı yılların sakıncalı adlarından biriydi. Nâzım Hikmet'e selam vermek bile suç sayılıyordu.

Mareşal Çakmak, Şükrü Sökmensüer tarafından solcularla işbirliği yapmakla suçlandığında, kendisinin komünistleri korumadığını; tersine, komünistleri koruyan bir milli eğitim bakanını uyardığını ve orduda komünistlerle ilgili davalar açtığını söyleyecekti.

Çakmak'ın sözünü ettiği davalar Nâzım Hikmet'in yargılandığı Harp Okulu Donanma davalarıydı. Kara Harp Okulu davası, Harp Okulu'nda Ömer Deniz, Sadı Alkılıç ve Abdülkadir Meriçboyu gibi öğrencilerin kitap okuma tutkularından kaynaklanmıştı.

Daha sonra olay şöyle gelişir: Ömer Deniz adlı Kara Harp

Okulu öğrencisi, Maçka'da İpek Film Stüdyosuna gidip Nâzım Hikmet ile görüşür. Nâzım, bu Harp Okulu öğrencisinin polis olabileceği kuşkusuyla Emniyet Müdürlüğüne telefon ederek **"polisleri resmi elbise giydirip peşime düşürmeyin"** der.

Milli Eğitim, durumu Genelkurmay Başkanlığı'na bildirir. Genel Kurmay Başkanı Çakmak'tır. Nâzım ile birlikte solcu olduklan saptanan öğrenciler tutuklanırlar. Öğrencileri ihbar edenler ırkçı-Turancı tanınan arkadaşlandır.

Tanıklardan biri Süreyya Koç'tur. Koç'a, yaptığı tanıklık nedeniyle bir altın saat ödül verilir!

Süreyya Koç, Kara Harp Okulu'nu bitirdikten sonra orduda çeşitli rütbelerde hizmet edecek, albay rütbesinden emekli olduktan sonra CHP milletvekili olarak siyasal yaşama atılacaktı.

Nâzım Hikmet, 29 Mart 1938 tarihinde Kara Harp Okulu Askeri Mahkemesi'nce **"ordu içinde sosyalizm esaslarının yayılması"**, bu amaçla **"askeri isyana teşvik"** ettiği gerekçesiyle 15 yıl ağır hapis cezasına çarptınlır.

> *"Doğuşu, gelişmesi ve yürütülüşü siyasi hale sokulmuş olan bu dava, kendinden korkmayan ve halinden şüphe etmeyen vatandaşlann her cins hücum ve tecavüze rağmen adalete dehaletten (sığınmadan) pişman olmayacaklannı ortaya koymuştur."*
>
> HASAN ALİ YÜCEL

Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'e ne gibi suçlar yöneltiyordu? Bakanlık yaptığı sürede komünistleri korumak... Sabahattin Ali-Nihat Atsız davasında öğrencilerin düzenledikleri gösteriyi hükümete karşı bir ayaklanma gibi göstermek... Irk-

çılık-Turancılık davasının ilk hazırlık aşamasında 23 sanığı tabutluk denen hücrelere kapattırmak... Milliyetçi gençlere işkence yaptırmak..

Nihal Atsız, Kenan Öner'in savunma tanığıydı. Atsız tanıklığına şu suçlamalar ile başlamıştı:

"Milli Eğitim Bakanlığı kadrosu içinde bulunan Ankara DTCF'de profesör olan Pertev Naili Boratav, Doçent Niyazi Berkes, karısı Mediha Berkes, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nden Sadrettin Celâl, Ticaret Lisesi'nde öğretmen Adnan Cemgil, halen Amerika'da olan Prof. Semgil... Behice Boran, Devlet Matbaası'nda memur Hasan Ali Ediz... Bunların hepsi sabıkalı komünisttir ya da mahkum olmuşlardır. Yahut da en azından nezaret altına alınmışlardır."

Atsız, komünist olarak nitelediği bu öğretim üyeleri ve öğretmenlerin, Bakan Yücel tarafından korunduklarını söyledikten sonra şu suçlamaları da yapıyordu. 7 Mart 1947 tarihli duruşma tutanağından okuyalım:

"İçişleri Bakanı'nın nutkunda Yurt ve Dünya adlı bir mecmuadan bahsedilmekte ve buna Moskova'dan direktif alan Şefik Hüsnü'nün direktif verdiği tespit edilmektedir. Bu mecmua Hasan Ali'nin zamanında Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden ayrılan tahsisatla satın alınmış ve okunmak üzere mekteplere dağıtılmıştır."

Atsız, daha sonra Sabahattin Ali'den, Hasan Ali Ediz'den ve Sadrettin Celâl Antel'den söz eder.

Atsız, Yücel'in Atatürk'e hakaretten mahkum olan Sabahattin Ali'yi konservatuvar öğretmenliğine getirdiğini; komünistlikten mahkum Hasan Ali Ediz'i Milli Eğitim Basımevi'nde bir göreve atadığını; Prof. Şevket Aziz Kansu'yu da DTCF'nin başına oturttuğunu söylüyordu.

Atsız'ın komünist listesi bunlarla da bitmiyordu.

Atsız, İstanbul Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Abdülbaki Gölpınarlı'nın da komünist olduğunu, bu suçtan tutuklanan Gölpınarlı'nın cezaevinde klasiklerden çeviri yaptığını ileri sürüyordu.

Atsız suçluyordu; Hasan Ali Yücel'ın bakanlığında çevrilen dünya klasiklerinin çevirileri, **"komünistlikten mevkuf ve meşhur olan şahıslara"** yaptırılmıştı.

Nihal Atsız, Sabahattin Ali'nin bakanlık emrine alındığında Bakan Hasan Ali tarafından **"Bunun bir zaruret olduğu, her şeye rağmen zararların başka şekilde telafi edileceği bildirilmek suretiyle teselli edildiğini"**, Yurt ve Dünya Dergisi sahipleri Boratav ve Boran'ın yine Bakan Yücel tarafından bakanlığa çağrılarak **"Türkçü mecmuaların kapatılmaları karşısında kendi neşriyatlarının doğru olmadığını"**, basılan son sayısının da yayımlanmamasını, **"doğacak zararın kendisi tarafından ödeneceğini"** ileri sürüyordu.

Atsız suçlamalarını art arda sıralıyordu:

"1944 yılının 3 Mayısında komünizm aleyhine üniversiteli gençler tarafından bir nümayiş yapılmıştı. Bu nümayiş yüzünden üç-beş yüz genç polis tahkikatına tabi tutulmuştu. Bunların ifadesi alınırken, Hasan Ali ile Falih Rıfkı'nın polis dairesine giderek dinledikleri ve ifadesi alınan şahıslara sual tevcih ettiklerini işitmiştim...

Polis nezaretinde bulunurken kapımızın önünde bekleyen polisler de aleyhimizdeki tahkikatın Hasan Ali'nin başından çıktığını söylemekte idiler..."

Irkçılık-Turancılık davasında yargılananların hepsi Hasan Ali Yücel - Kenan Öner davasında tanıklık yapmışlardı.

Tanık Necdet Özgelen **"Hasan Ali, yalnız komünistleri korumamış, komünizmi himaye etmiştir"** diye söze başlıyor ve Pertev Naili Boratav'ın, Niyazi ve Mediha Berkes'in, Adnan Cemgil'in, Sadrettin Celâl; Sabahattin Ali ve Hakkı Tonguç'un komünist olduklarını, komünistlikten altı ay hapis cezasına çarptırılan Rıfat Ilgaz'ın Yücel tarafından öğretmenliğe atandığını, Orhan Veli'nin bakanlık tercüme bürosunda görevlendirildiğini ileri sürmüştü.

Özgelen'in Köy Enstitüleri ile ilgili tanıklığı şöyleydi:

"Köy Enstitüleri meselesine gelince, Tonguç, bunun başındadır. Mahmudiye Köy Enstitüsü'nde komünist olarak getirilmiş bir aile kızı gönderilmiş ve bu kızın yaptığı faaliyet zabıtaya aksetmiş, milliyetçi grup cephe almış, zabıta birçok kitaplar bulmuş, buna rağmen komünistliği anlaşılan kız ve arkadaşları tekrar enstitüye alınmış ve ondan sonra da köy enstitülerinin daha yükseğine gönderilmiştir."

Bir başka tanık Ahmet Ellezoğlu'dur. Ellezoğlu, DTCF eski

asistanlarından. Şöyle konuşur:

"1944 senesinin nisan ayına kadar Ankara DTCF'den mezun olmuş ve orada asistanlık yapmıştım. Fakülteye asistan olarak girmiştim. Askere gideceğim zaman da soğuk cereyanlar hissediliyordu. Askerden döndüğüm zaman bu fakülteye komünist fakülte adı verilmişti. Dönüş sırasında fakültede doçent ve asistan olarak beş komünist doçent bulmuştum. Bunlar, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Mediha Berkes ve Niyazi Berkes'tiler. (...) Sabahattin Ali ile Pertev Naili ve Adnan Cemgil'in komünist oldukları halde, Hasan Ali tarafından tutulduklarını biliyorum. Hasan Ali'nin Nihal'i mahkemeye vermesi için ısrarla ve hatta sabaha kadar teşvik ettiği o sırada Ankara'da söyleniyordu.

(...) Emniyet Müdürlüğü'nde Hasan Ali'nin her zaman olduğu gibi 4 muhafızı, otomobili ile duruyordu... Bundan anladım ki Hasan Ali orada idi. 4 saat bekletildiğim halde kendisi ile görüştürülmedim. Ankara Valisi ile temas ettiğini öğrendim. Kapıdan çıkarken, kendisine vaziyetimi anlatmak üzere yürüdüm ve Nevzat Tandoğan tarafından takdim edildim. Hasan Ali beni dinlemiyor, yalnız kendilerini müteessir ettiğimizi ve merhametlerinin galip olduğunu söyleyerek beni dehalete davet ediyordu. Ben de ne pahasına olursu olsun, dehalet etmeyeceğimi ve hak davasında mağdurun gaddara dehalet etmeyeceğini söyledim, çekildim."

Ahmet Ellezoğlu'nun daha sonraki şu sözleri, zamanın Sıkıyönetim komutanı Sabit Noyan'ın Hasan Ali Yücel'e "Şahsınız hakkında saygı beslediğimi bilmez değilsiniz. Size tarafımdan tevcih edildiği iddia edilen hakaretamiz sözler tamamen gayrivakidir" satırlarının yazılmasına yol açacaktır.

Ellezoğlu'nun ifadesini tutanaktan okuyalım:

"Bundan sonra İstanbul'a sevkedildik. Burada tahkikat devam ederken, umum müdür Kamuran Bey, bana 'Atatürk düşmanlığının şahsıma Hasan Ali tarafından takıldığını' söyledi. Ertesi gün polis müdürü Demir, Kamuran, Kazım Aloç ve daha birçok kimsenin huzurunda sorgum yapılmış ve sonunda Sabit Paşa, 'Hasan Ali Bey'in size sarfettiği Atatürk düşmanlığı nereden geliyor' demiş ve Sabit Paşa bütün zevat huzurunda 'Hasan Ali'nin ..... uğramış bu çocuk' dedi.

Ben de böylece muttali oldum."

Kenan Öner'in bir başka tanığı da Mehmet Külahlı'ydı.

"Komünist olduğu, Avrupa'da talebe müfettişi olan şimdiki Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer'in raporu ile tespit edilmiş bulunan ve tahsilini bitirmeden dönmek zorunda kalan Pertev Naili Boratav, doçentliğe alınmış ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda yer verilmiştir. Bunun komünist olduğunu arkadaşım olan kardeşi Can Boratav'ın dilinden de defalarca dinledim."

Topçu Yüzbaşı Alpaslan Türkeş de Hasan Ali Yücel - Kenan Öner davasının savunma tanığıdır. Türkeş, Bandırma Asliye Ceza Mahkemesinde ifade verir. Savcı Kani Vrana'dır. Vrana, 27 Mayıs ihtilalinden sonra kurulan Anayasa Mahkemesi'nde önce üye ve sonra da başkan olur.

Türkeş'in 12 Mayıs 1947 günlü ifadesini okuyalım:

"Ben 1944 ve 45 senesinde İstanbul askeri cezaevinde Turancılıktan ötürü sanık olarak tutuklu bulunuyordum. Bu süre içinde aynı suçtan ötürü sanık ve tutuklu bulanan Orhan Şaik Gökyay, Nihal Atsız, Necdet Sancar, Fethi Tevetoğlu, vs... birçok şahıslar arasında vaki görüşmelerde Bakan Hasan Ali Yücel'in komünistleri himaye ettiğini ve mühim vazifelerde bulundurduğunu, eczümle Ankara'da Pertev Naili Boratav'ın Dil-Tarih Fakültesi'nde profesör olduğunu, aynı fakültede Niyazı Berkes ve Mediha Berkes, Behice Boran ve Devlet Konservatuvarı'nda Sabahattin Ali, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Profesörü Sadrettin Celâl Antel, yazıları ile komünistliği yaymaya çalışan ve Sadrettin Celâl'in de Türkiye'de Komünistlik teşkilatında çalıştığı malum bulunduğu halde bunları himayesine alarak mühim yerlerde vazife verdiğini söylüyorlardı."

Türkeş şu kanıdaydı:

"İsimleri geçen ve himaye ettiği şahısların çıkarttıkları mecmualarda tamamen komünistlik lehinde yazılar yazmış olmaları ve bu şahısların komünist oldukları ve bu şahısları da Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanı olduğu sırada himaye etmesi bu şahısların çıkardığı Yurt ve Dünya dergilerini toplayıp okullara yaydırması -ki, bilahare İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in bu dergilerin (sahiplerinin) komünist olduklarını muaffak bir şekilde bildirmiş olmasına göre- Hasan Ali

Yücel'in de komünistleri himaye ettiği ve bin netice komünist olduğu kanaatindeyim."

Tarih ne ilginç olaylara tanık oluyor?

DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, 1944 ırkçılık-Turancılık davası sanıklarından Alpaslan Türkeş'i tanık gösteriyor. Türkeş, 1960 27 Mayıs günü Kenan Öner'in İstanbul İl başkanlığını yaptığı Demokrat Parti hükümetine karşı düzenlenen askeri ihtilalin içinde yer alıyor.

Davanın en uzun ifade veren tanığı Selahattin Ertürk'tü.[10] Ertürk, 6 Mart 1947 günü Pertev Naili Boratav ve Prof. Şevket Aziz Kansu'ya karşı gösteri düzenleyen öğrenciydi. Ertürk, dava sırasında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik yapıyordu. Ertürk, şunları söylemiştir:

"6 Mart 1947'de komünist doçentler lehine yapılan gösteriden sonra Nurullah Ataç fakülteye gelmiş ve komünist doçentlerden bulabildiklerini görmüştür. Nurullah Ataç'ı fakülteye girerken gördüm. Oradan çıktıktan sonra Hasan Ali Yücel ile Dil-Tarih Fakültesi önünde gördüm. Yanlarında Şevket Aziz Kansu da vardı. Hararetli konuşuyordu. Sağlık Bakanlığı'na doğru gittiler."

Ertürk, daha sonra Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav'ın komünist olduklarını söylüyor; Suut Kemal Yetkin'i suçluyor, Nusret Hızır'ın **"komünist öğrencileri pohpohladığını "** söylüyordu.

Selahattin Ertürk, fakültede komünist öğrencilerin Sovyet yanlısı olduklarını anlatıyor ve **"Çingene Akşit"** diye bir de ad veriyordu. Ertürk, Hasan Ali Yücel'in **"Komünistlerin Hasanoğlan Köy Enstitüsü"ne girmelerini ve orada yatmalarının sağladığını**'da ileri sürmekteydi.

Irkçılık-Turancılık davası sanıklarından Hikmet Tanyu, 31 Mayıs 1947 günkü oturumda dinlenmişti. Tanyu sözlerine **"Kenan Öner tarafından yapılan isnatların hepsi doğrudur"** diye başlamış ve şunları söylemişti:

"Turancılık adı verilen davaya ben de karıştırıldım, sanık olarak örfi idare mahkemesine sevk edildim. Ankara'da kaldığım müddet içinde dönen manevraları kimlerin yaptığını gördüm. Bunu emniyet müdürlüğünde gördüm. 3 Mayıs 1944 tarihinde Ankara'da Sabahattin Ali-Nihal Atsız dava-

sından dolayı gençler bir tezahüratta bulunmuşlardı. Bunların bir kısmı nezarete alındılar. Nezarete alınan gençlerden Osman Yüksel, şair Cemal Oğuz'u birkaç defa emniyet müdürlüğünde gördüm, arkadaşlarımı görmek için emniyet müdürlüğüne gittiğim gün Milli Eğitim Bakanı'nın merdivenlerden indiğini gördüm. 6 Mart 1947 de Ankara'da gençler tarafından nümayiş yapıldığı gün öğleden sonra Hasan Ali Yücel'in Dil-Tarih Fakültesine giderek o zamanki dekan Aziz Kansu ve komünist hocalarla müşavere yaptığını felsefeden mezun şair Selâhattin Ertürk'ten duydum."

Tanyu daha sonra tıpkı öteki tanıklar gibi DTCF'deki solcu öğretim üyelerinin listesini vermekte ve Haluk Karamağralı'nın komünistle arkadaşlık yaptıktan sonra ihbarda bulunduğunu anlatmaktaydı:

"Dört sene okuduğum Dil-Tarih Fakültesi'nde komünist olarak yazılarıyla, sözleriyle Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Behice Boran, Azra Erhat, Pertev Boratav.... Komünist olarak bunları tanıdım. Bu fakülteden Haluk Karamağralı ile tanışmıştım. Haluk, adlarını saydığım hocalarla uzun müddet görüşmüş ve onlardan direktif almıştı. Hasan Ali'nin oğlu Can da komünisttir. Yine bu talebelerden Nabi Dinçer'in, Nezih Fıratlı'nın Haluk'la yakın temasları vardır. Haluk Karamağralı'nın 'Hasan Ali kimdendir' sualine Nezih Fıratlı 'bizdendir' diye cevap vermiştir... Haluk, fakültedeki bu komünist tahrikatı hakkında 1943 senesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na şikayette bulundu. Ve bu şikayeti tarih öğretmeni Bahattin Ögel ile beraber yapmıştı. Haluk Karamağralı'nın milliyetçi genç olduğu komünistlerce anlaşıldığından.... Oradan çıkıyor. Bahattin Ögel, Emniyet Müdürlüğü'ne şikayet ederek.... Bu iş askeri mahkemeye intikal etti. Muzaffer Şerif, Nabi Dinçer ve yedi-sekiz genç askeri mahkemece tevkif edildiler. Üç hafta nezarette kaldıktan sonra serbest bırakıldılar."

Tanyu, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde milliyetçi öğrencilerin komünistlen TBMM Başkanı Kazım Karabekir'e bildirdiklerini, Karabekir'in enstitüye gıdıp incelemeler yaptığını, yeni Milli Eğitim Bakanı'nın enstitüde görevli 40 öğretmeni başka yerlere atadığını da anlatıyordu.

Hikmet Tanyu, 1944 yılında İçişleri Bakanlığı'nda memurdur. Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamran Çohruk'un kendisinin memur olmasından yararlanarak, Atsız ve arkadaşları hakkında **"Hükümet aleyhine çalıştıklarının söylemesini"** istediğini, kendisinin bu öneriyi kabul etmeyince, Çohruk'un polislere **"Bu şahsı ezin"** dediğini; Çohruk'un 'anayasayı anımsıtması' üzerine, Genel Müdür Yardımcısı'nın **"Hasan Ali böyle istiyor"** karşılığını verdiğini söylüyor ve şunları anlatıyordu:

"Emniyet Müdürlüğü'nün üst katındaki 19 nolu hücreye çıkardılar. Buraya tabutluk deniyor. Kuvvetli elektrikler yanıyor. 3-4 Temmuz günleri burada kaldım. Yiyecek mevzubahis değildi. Terledim. 1500 voltluk elektrik lambası altında vakitler geçirdim. Bu vaziyet Avukat Kenan Öner tarafından partiye ihbar ve şikayet edilmiş."

Etnografya Müzesi asistanlarından Haluk Karamağralı (tutanaktaki soyadı Opan) 12 temmuz 1947 günkü oturumda dinlendi. Karamağralı'nın tanıklığı ilginçtir, okuyalım:

"1942 yılında fakültenin Arkeoloji Enstitüsü'ne talebe olarak girdim.. Aynı enstitüde bulunan Nezih Fıratlı ve Klasik Filoloji Enstitüsü'nde Nabi Dinçer, ilk günlerde bana çok yakın arkadaşlık gösterdiler... Bu arkadaşların sonradan öğrendiğime göre, fakültede komünist teşkilatın avlama organlarından klasik ve Arkeoloji Enstitüsünde bulananlar olduğunu kendilerinden anladım... (...) Fikri gelişmemi temin için bana kitaplar verdiler... (...) İlk önce, emniyete vermemiştim; durumlarına iyice vukuf peyda edince memleket aleyhine çalışan kimseler olduklarına hükmettim, icabında bunları meydana çıkarabilmek için daha yakından tanımaya karar verdim. Telkinlerine müsait davrandım... (Hasan Ali'nin durumunu Nezih ve Nabi'den bir kaç defa sordum. İlk zamanlar 'iyi adam' diyorlardı, sonra 'bizden' dediler. (...) Hasan Ali'nin komünist olduğuna inandım."

Karamağralı, DTCF'deki komünistleri kendisinin ihbar etmediğini, ihbarda bulunanın Bahattin Ögel olduğunu da söylüyordu. Karamağralı'nın bu sözleri üzerine Nabi Dinçer, savcılığa başvurarak ırkçı-Turancı olan tanığın yalan söylediğini bildirdi. Karamağralı da mahkemeye gönderdiği bir dilekçede

Nabi Dinçer'i yalanladı.

Aynı davada Sait Bilgiç, Hüseyin Namık Orkun, Mustafa Soylu, Prof. Sadri Maksudi Arsal, Ziya Turan, Osman Yüksel Serdengeçti; Nurullah Banman, Sururi Ermete, Necdet Sancar, Zeki Sofuoğlu, Melik Adalan, İsmail Zengingönül, Ziya Karamuk, Rasin Tümtürk, Adnan Ötüken de Yücel'i suçlayan ifadeler verdiler.

Tanık Nurullah Ataç, Yücel'i savunarak öteki tanıkları yalanladı. Pertev Naili Boratav mahkemeye dinlenmesi için başvurduysa da tanıklığına gerek görülmedi.

Davanın savcısı Abdullah Pulat Gözübüyük, ırkçılık-Turancılık davasının sanıklarının yaptıkları tanıklıkların geçerli olmayacağını 18 Ekim 1947 günü okuduğu esas hakkındaki görüşünde şu sözlerle anlatıyordu:

"ırkçılık-Turancılık davasında sanık ve davada da tanık sıfatıyla dinlenmiş olan bu kimseler bir yandan takibe maruz kalmış, nezaret altına alınmış ve tevkif edilmiş olmalarından ve öte yandan çeşitli sebeplerden dolayı Yücel'e karşı besledikleri husumetten dolayı, tarafsız, samimi ve doğru beyanlarda bulunmalarına imkan olmayacağı cihetle..."

Savcı Gözübüyük, Milli Eğitim Bakanlığı'nın **"Yurt ve Dünya"** dergisine diğer dergiler gibi abone olduğunu, ancak derginin Bakan Hasan Ali Yücel'in önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kapatıldığını; Sabahattin Ali'nin Hasan Ali Yücel'in bakanlığında değil, Abidin Özmen'in bakanlığı sırasında işe alındığını ve Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde işine son verildiğini, komünistlikten mahkum Prof. Sadrettin Celâl Antel'e eski bakanlardan Mustafa Necati tarafından görev verildiğini, Antel'in Hasan Ali Yücel tarafından bakanlık emrine alındığını da anlatıyordu. DTCF'deki öğretim üyeleri Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes de Hasan Ali Yücel'in emriyle bakanlık emrine alınmışlardı.

Ankara 3. Asliye Ceza Yargıcı Saffet İnan, 19 Kasım 1947 günü kararını açıklıyordu: **"Kenan Öner'in yaptığı isnatların doğruluğu sabit olmuştur:"**

Kenan Öner, davayı kazanmıştı. 21 Kasım günü Kudret gazetesi, Öner'ın demecine yer veriyordu: **"Karar, zaten hakimin fazilet ve adaletinden beklenen neticeydi.'**

Yücel'in avukatı Bülent Nuri Esen, Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararının bozulması için Yargıtay'a başvurdu. Yargıtay 4. Ceza Dairesi kararı bozdu. Bozma gerekçesinde soruşturmanın eksik yapıldığı ve bakanların eylem ve işlemlerinin ancak Yüce Divan'da yargılanabileceği yazılmıştı. Yargıç Saffet İnan bu karara karşı direndi. Yargıtay Genel Kurulu, 16 Mart 1948 günü şu sonuca vardı:

"Bir bakan hakkında hakaret suçundan yargılanan sanıklar, hakarete konu olan savlarını yargılandıkları mahkemede ileri süremezler."

Yargıtay Ceza Kurulu da mahkemenin ısrar ve genel kurulun içtihadı birleştirme kararlarından sonra dosyayı ele almış ve Yücel'in bakanlığı dönemindeki savların 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülemeyeceği gerekçesiyle kararı bozmuştu.

Yargıç Saffet İnan, Yargıtay'ın verdiği bu "tevhidi içtihat kararı" ile sanıkların savlarını kanıtlama olanaklarının ellerinden alındığını ileri sürüyor; bu hukuksal gelişmeyi hafifletici neden sayarak Kenan Öner ile Cemalettin Saraçoğlu'nu 4'er ay 20'şer gün hapis cezasına çarptırıyor ve cezalarını erteliyordu.

Yargıtay bu kararı 21 Temmuz 1949 günü onadı. Hasan Ali Yücel sonunda davayı kazanmıştı.

Hasan Ali Yücel, Kenan Öner'e karşı bir dava daha açmıştı. Dava konusu yine hakaretti. Kenan Öner'in dava dilekçelerinde kullandığı sözler suç sayılmıştı ve Öner, bir de bu sözlerinden dolayı 16 gün hapis cezasına çarptırılıyor ve ceza da erteleniyordu.

Hasan Ali Yücel, tanıklardan Osman Yüksel Serdengeçti, Cemal Oğuz ve Haluk Karamağralı, Selahattin Ertürk ve Sururi Ermete haklarında da davalar açmış, bu davaların hepsi de tanıkların cezalandırılmaları ile sonuçlanmıştı.

Bu davaların yargıcı Ferruh Adalı'ydı. Aradan yıllar geçti, 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası, 1944 Irkçılık-Turancılık davası sanıkları ile Hasan Ali Yücel - Kenan Öner davasının savcı ve tanıkları başka başka koşullarda karşılaştılar.

Albay Türkeş, 27 Mayıs ihtilalini yapan ihtilal komitesinin içindeydi. Komitenin kararı ile tutuklanan Demokrat Parti milletvekilleri arasında ırkçılık-Turancılık davası sanıklarından Sait

Bilgiç de bulunuyordu.

Bilgiç'in, Yassıada'daki ilk sorgusu Altay Ömer Egesel başkanlığındaki 3 nolu soruşturma komisyonunda yapılmıştı. Bu komisyonun üyelerinden biri de ırkçılık-Turancılık davası sanıklarından Cebbar Şenel'di!

İhtilal hükümeti de Adalet Bakanlığı'na Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davasının savcısı Dr. Abdullah Polat Gözübüyük'ü getirmişti.

Aradan yine yıllar geçmiştir.

Yıl 1976.

Gözübüyük, Yargıtay 8. Ceza Dairesi Başkanı'dır. 1944 yılının ırkçılık-Turancılık davası sanığı ve Yücel-Öner davası tanığı Türkeş de Demirel Hükümetinin başbakan yardımcısı. Gözübüyük, Türkeş'e gönderdiği bayram tebriğinde şu tümceleri kullanır:

"Tarihi, kalbi dostluk, aynı ülkü ve aynı Türkçülük üstün duyguları ile..."

Abdullah Polat Gözübüyük, Yücel-Öner davasında 18 Ekim 1947 günü okuduğu "Esas hakkındaki mütalaa"nın 33. sayfasında ırkçılık-Turancılık davasını şöyle yorumlamıştı:

"Milli sınırlar dışı milliyetçiliğin nazizmden mülhem kan ırkçılığı, yurdun hayatı olan iç ve dış güvenliğine karşı gösterdikleri tehlike ve zarar..."

Bu dava, bir hakaret davası olmaktan çıkmış; siyasal görüşlerin, ideolojilerin ve çeşitli kişiliklerin çarpıştığı bir savaş haline dönüşmüştü. Evet; 40'lı yılların cadı kazanı bu dosyaların alevleri ile kaynatılmıştı.

Davalar bitmiş; bu davaların hepsini de Yücel kazanmıştı.

DP İstanbul İl Başkanı Prof. Kenan Öner, partiden ayrılacak ve Millet Partisi'ne geçecek, 9 Mart 1949 günü de renkli ve fırtınalı geçen yaşamına gözlerini kapayacaktı.

Mareşal Çakmak, 10 Nisan 1950 günü ölmüş, cenazesi bir siyasal gösteriye dönmüş; Çakmak'ın cenaze töreni CHP iktidarının da cenaze töreni olmuştu.

Öner-Yücel davası, bir siyasal dönemin bütün renklerini taşıyan bir perde gibiydi.

Hasan Ali Yücel - Kenan Öner davasını noktalarken, Nihal Atsız'ın, oğlu Yağmur Atsız için yazdığı vasiyetnamenin 8. say-

fasına göz atmasak eksiklik olur.

Nihal Atsız, 4 Mayıs 1941 tarihinde yazdığı vasiyette şu görüşleri dile getirmişti:

"Yağmur, oğlum!

Bugün tam birbuçuk yaşındasın. Vasiyetnameyi bitirdim, kapatıyorum. Sana bir de resmimi yadigar olarak bırakıyorum. Öğütlerimi tut, iyi bir Türk ol. Komünizm bize düşman bir meslektir. Bunu iyi belle. Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Rus'lar, Çin'liler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanımızdır. Bulgarlar, Alman'lar, İtalyan'lar, İngiliz'ler, Fransız'lar, Arap'lar, Sırp'lar, Hırvat'lar, İspanyol'lar, Portekiz'liler, Romen'ler yeni düşmanlarımızdır. Japon'lar, Afgan'lılar, Amerika'lılar yarınki düşmanlarımızdır. Ermeni'ler, Kürt'ler, Zaza'lar, Çerkes'ler, Abaza'lar, Boşnak'lar, Arnavut'lar, Pomak'lar, Laz'lar, Lezgi'ler, Gürcü'ler, Çeçen'ler, Çingeneler içeriki düşmanlarımızdır. Bu kadar çok düşmanla çarpışmak için iyi hazırlanmalı.

Tanrı yardımcın olsun.

ATSIZ"

Evet, işte böyle!

Irkçılık-Turancılık davasından sonra estirilen fırtınadan sonra iktidardaki CHP, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i saldırıların ortasında tek başına bırakmıştı.

Yücel, 7 Ağustos 1947 günü bakanlıktan, daha sonra CHP'den ayrılmıştı.

Yücel, CHP hükümetinin sözcüsü Ulus gazetesinde yayınladığı yazıları da kesmişti. Hasan Ali Yücel, yazılarını Cumhuriyet gazetesinde yayınlamaya başladı. Bu insancıl, bu ilerici Milli Eğitim Bakanı, öldüğü gün olan 1961 yılı 26 Şubatı'na kadar evinde yazdı; çizdi.

Cumhurbaşkanı İnönü ile Yücel hiç karşılaşmadılar mı?

Hayır!

İnönü, Yücel'i hiç aramadı. İnönü ne Yücel'i aradı ne Tonguç'u!

İnönü **"köy enstitülerini, cumhuriyetin eserleri içinde en kıymetli ve sevgilisi sayıyorum. Köy Enstitülerinde yetişen evlatlarımızın muvaffakiyetlerini ömrüm oldukça yakından**

takip edeceğim" sözlerini de unutmuştu.

Aradan yıllar geçti.

İnönü ve Yücel, 27 Mayıs İhtilalinden hemen sonra Ankara konser salonunda karşılaştılar. İnönü, Yücel'i görünce, kollarını açarak eski bakanını kucakladı. Kucaklarken de **"Yücel seni unuttuk"** dedi. Bu sözlere Yücel çok içerledi. Paşa nasıl unuturdu?

Bugün geriye doğru bakıp düşündüğümüzde Yücel'in unutulmadığını görüyoruz; hiçbir Milli Eğitim Bakanı, Türk milli eğitimine Yücel kadar katkıda bulunmadı. Yücel, Bakanlık yaptığı dönemde Türk milli eğitimine damgasını vurmuştu.

Yücel; Milli Eğitim Bakanlığı'na geldiğinde 6700 ilkokul vardı: Bu sayı 13665'e yükseldi. Yine Yücel'in bakanlık yaptığı sürede 14 lise, 40 ortaokul açıldı. 11 olan kız enstitüsü sayısı 37'ye, 9 olan erkek sanat enstitüsü sayısı 75'e, ticaret lisesi sayısı da 3'den 11'e çıkarıldı.

Yücel'in bakanlık yaptığı dönemlerde mühendis mektebi üniversite oldu; fen ve tıp fakülteleri açıldı; Ankara Üniversitesi kuruldu.

Köy enstitüleri Yücel'in bakanlık yaptığı günlerde kuruldu.

Klasikler Yücel zamanında dilimize kazandırıldı.

Üniversite öğretim üyelerine özerklik Yücel'in hazırladığı üniversiteler yasası ile getirildi.

Yücel, üniversiteler yasası çıktıktan bir süre sonra da görevinden ayrıldı. Üniversite özerkliği Yücel'in Türk üniversitelerine son armağanı olmuştu. Bu armağanın değeri bugün bunca olaydan sonra çok daha iyi anlaşılıyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ İSYANA TEŞVİK ETMEDİM

Cumhurreisi Atatürk'ün Yüksek Katına,

Türk Ordusunu "isyana teşvik" ettiğim iddiasıyla "on beş yıl" ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk Donanmasını "isyana teşvik etmekle" töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılabına ve senin adına and içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamlesini anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılapçı senin karşında alnım açıktır.

Yüksek askeri makamlar, devlet ve adalet; küçük, bürokrat gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyorlar.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılap ve yurt haini değilim ki, bunu bir an olsun düşünebileyim.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserin ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerinin arasında seni bir Türk şairinin felaketi ile alâkalandırmak istemezdim.

Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul ettimse, alnıma vurulmak istenen bu "inkılap askerini isyana teşvik" damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır.

Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin.

Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılabına ve senin başına and içerim ki, suçsuzum.[1]

NÂZIM HİKMET RAN

Onun gıyabında beraber verildiğimiz mahkemelerden ve kimbilir kaçıncı tevkiften ve mahkemelerden sonra bir aralık, galiba geçici olarak serbest bırakmışlardı. Onun bu gelişinde artık onunla ciddi konuşmalıydım. Çünkü o ne bir partı teşkilatçısı, -hatta bildiğime göre- ne partili idi.[2]

Ama inanmış bir komünistti. Fakat hareket adamı olmaktan ziyade sanat ve heyecan adamı idi. Hatta komünizme sınıf mücadelesinden değil heyecan yolundan gelmişti. O halde, bir parti ve teşkilat hareketi ile bağlı bulunmayan - hatta bildiğime göre- 1930'larda parti arkadaşlarınca bir sanat adamı, acaba boyuna hapisleri boylamadan, boyuna cezadan cezaya sürülmeden, dünyanın en fakir toplumu olan bizim milletimizin dertlerini dile getiremez miydi? Hem de şu veya bu şehirde, şu veya bu karakol komiserinin şüpheli kontrolü altında değil de burada, Ankara'da!

Ve gereğince davalarını, bu mülkün en büyüğüne bile, hem de düşündüğü gibi anlatarak?..

Niçin olmasındı?

Biz bu şartlar içinde ve hiç kimseye medh-ü sena destanları yazmadan, öz benliğimiz ve fikirlerimizle bu şehrin havasında yaşamıyor muyduk? Hem de hücumlara, saldırılara, tertiplere, komünist ve anarşist gibi suçlamalara rağmen. O halde, Nâzım'a da Ankara'da, yani göz önünde, yani O'nun hasret gitttiği toprâklar üstünde bir yaşama hakkı ve yaşama hürriyeti sağlamalıydık. Bu benim vazifemdi."

Bunlan Doğan Avcıoğlu'na anlatan Şevket Süreyya Aydemir'di.[3] Ben de bu konulan Aydemir'den birkaç kez dinlemiştim. Şevket Süreyya Aydemir'in Ankara Bahçelievler'de karakol durağının hemen arkasındaki iki katlı küçük evinde, sonra da bu evin yerine yapılan apartmanda Şevket Süreyya Aydemir'in o doyulmaz söyleşilerinin çoğuna ben de katılırdım.

Aydemir, ne zaman Nâzım'den söz etse gözleri yaşanır, titreyen sesi ile Nâzım'dan şiirler okurdu:

Sen benim hürriyetim ve esaretimsin
Çıplak bir yaz güneşi altında yanan etimsin
Sen memleketimizsin
Sen ela gözlerinde yeşil hareler

Sen büyük, güzel ve muzaffer
Ulaşdıkça ulaşılmaz olan hasretimsin.

Nâzım Hikmet, 1938 yılında Harp Okulu davası nedeniyle tutuklanmadan Ankara'da Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ile görüşür. Şevket Süreyya bu görüşmeyi Avcıoğlu'na şöyle anlatır:

"Cüretli bir karar içindeydim. Nâzım'ı Ankara'nın en ürkeceği insanları ile tanıştıracak ve onu Ankara'nın en çekineceği yerlerde dolaştıracaktım. Kısacası onu Ankara'ya ısındıracaktım. Hem de ondan hiçbir fedakarlık istemeyerek... Davası, halkın davası değil miydi? O halde, dünyada, bize ondan daha yakın, Türk halkından daha sevilmeye, işlenmeye layık hangi halk var?"

Şevket Süreyya, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Nâzım yemekte biraraya getirilecektir. Sol eğilimli öykü yazan Sadri Ertem de Matbuat Umum Müdürlüğü'nde çalışmaktadır. Şevket Süreyya, Sadri Ertem'i arar; konuyu anlatır.

Sökmensüer ve Kaya ile görüşülür. Şevket Süreyya konuyu Nâzım'a açar. Nâzım **"olmaz"** der. Sonra **"peki"** der. Buluşma sağlanır. Emniyet Genel Müdürü Sökmensüer ve komünist şair Nâzım, Şevket Süreyya'nın Çankaya'daki evinde biraraya gelirler.

Nâzım İspanya içsavası için yazdığı şiiri okur. Sökmensüer duygulanır. **"Nâzım"** der, **"Bu şiirde ne komünizm ne kapitalizm var. Bu şiirde anlatılan, bir halkın isyanıdır. Tıpkı bizim istiklal savaşımızda olduğu gibi... Ama ne yazık ki, hiçbir Türk şairi, bu destanı dile getirmedi. Yazık değil mi Nâzım? Bizim halkımızın isyanı ve savaşı yanında İspanya içsavaşı çocuk oyuncağı kalır. Anadolu destanını yazsana Nâzım sen, Anadolu destanını yaz!"**

Ondan sonra sofrada ne Emniyet Umum Müdürü, ne her adımı izlenen Nâzım Hikmet kaldı. Hepimiz bu izlemelerin üstünde ve hepimize muhtaç ülkenin çocukları olarak konuşuyorduk.

Emniyet Genel Müdürü Sökmensüer gittikten sonra Şevket Süreyya, Nâzım'a takılır:

"Nâzım, şu Prodhon'un hikayesini bilirsin ya, kitabında (ben her akşam yemeğimi polis müdürü ile yer, fakat gene ihtilalimi yaparım) diye yazardı da bunu seninle tartışırdık. Şimdi galiba sen de..."

Aynı konuyu bu satırları yazarken bir teyp bandından dinliyorum. Teypteki ses, Şükrü Sökmensüer'in.

Tarih araştırmacısı An İnan, 1975 yılı şubat ayında Şükrü Sökmensüer ve Şevket Süreyya Aydemir ile bu konuları konuşuyordu. An İnan soruyor; Sökmensüer anlatıyor:

"SÖKMENSÜER:

Komünizm, yani Bolşevik meselesinde size iki şey anlatabilirim:

1- Nâzım Hikmet'le temasım.

2- Celâl Bayar ile komünizm meselesinde temasım.

Bir de Çanakkale mebusluğuna müstakilen namzetliğini koyan ve Çanakkale'yi dolaşıp kazanan, sonra Demokrat Parti'ye katılan, Nurettin isminde bir mebusun Demokrat Parti'nin komünizm hakkındaki fikrini anlatan ve benim de kendisinin İnönü ile temas etmek üzere, İnönü'ye gönderdiğim bir mesele var.

İstanbul Üniversitesi'nde Nâzım Hikmet'in şiirleri okunuyor ve geniş propaganda yapılarak, Nâzım Hikmet taraftarlığı hergün biraz daha çoğalıyordu. Birgün düşündüm dedim ki, bu üniversite öğrencilerini Nâzım Hikmet etrafında toplayan adamlarla temas edeyim. Onların içinde mühim olduğunu söyledikleri son sınıf talebesinden bir çocuğu, Emniyet Müdürüne emir verdim, bana gönderin dedim. Bir pazar günü getirdiler. Dairede hiç kimse yokken, bu öğrenciyi kendi çalıştığım odaya aldım, oturdum dedim ki, komünizmi Nâzım Hikmet şiirleri dolayısıyla benimsemiş, bunu yaymaya çalışıyorsun, üniversitede. Bu doğru bir hareket değildir. Çünkü bu hareket Türkiye'nin Rusya'ya katılmasam icat eder ve istiklal namına bir şey kalmaz. Bu sizin için de iyi bir akıbet vermez. Memleketimize acıyın. Türk'seniz Türklüğe acıyın ve bu fikirden vazgeçin ve üniversitedeki bu propagandadan vazgeçin dedim. Bana dedi di: 'Ne söylersen söyle, ben komünistim', dedi 've hiç bir fikir beni bu zihniyetimden ayıramaz' dedi.

Ben o zaman çok müteessir oldum. Genç bir üniversiteli idi. Kendisine birkaç acı söz söyledikten sonra buyrun gidin dedim. Polise emir verdim götürün dedim. Trene gitsin dedim. Şimdi çocuğun ismini -belki ilerde dosyalarda bulacağım- hatırlamıyorum ama takriben 3 ay sonra bu çocuktan bir mektup aldım. Diyor ki: Emniyet Umum Müdürü diye yazıyor; Şükrü Beyefendi diyor, beni 3 ay evvel nezdinize celp ettiniz ve bana nasihat ettiniz; ben nasihatınıza mukabil fikrimde israr ettim. Siz bana acı acı sözler söyleyerek, beni uzaklaştırdınız. Şimdi düşünüyorum, sizi haklı görüyorum ve size söz veriyorum, bundan sonra komünizm aleyhinde bulunacağım. Nâzım Hikmet'in şiirleri sadece benim propagandamla değil bizzat o şiirleri üniversite muhitinde tesir yapıyor ve gençleri Nâzım Hikmet etrafında topluyor diye yazdığı mektup. Ben düşündüm, taşındım, yahu şu Nâzım Hikmet'le bir de ben temas edeyim dedim. O sırada Sadri Ertem 'Bu Çanlar Kimin İçin Çalıyor' diye eseri olan bir Sadri Ertem vardı. Dahiliye Vekaleti Basın Yayın Umum Müdürü de beni çok severdi. Bu da solcu idi. Ama hain bir solcu değildi. Çağırdım bunu. Dedim ki, yahu beni Nâzım Hikmet'le temas ettir dedim. Sevindi adeta. İsmet Paşa'nın Çankaya'daki evi var ya, onun tam karşısında bir evde bir gece toplantı oldu. Beni bu Sadri Ertem o eve götürdü. Bir salonda oturduk. Nâzım Hikmet karşımda idi. Sadri Ertem vardı, Şevket Süreyya vardı. Hatırıma gelmeyen solculardan bir iki kişi daha vardı. Ben Nâzım Hikmet'e "Nâzım Hikmet, dedim. Kıymetli bir şairsin. Güzel şiirlerin var ve bunlar gençlik üzerinde müessir. Siz fikren hakim olmaya çalışıyorsunuz üniversiteye. Size bu hususta benim söyleyeceğim şu nokta var dedim. Komünizm Türkiye'yi ortadan kaldırır. Türkiye diye bir memleket, bir devlet kalmaz. Komünizm eğer devletin iktisadi alanda müdahalesini eğer geniş ölçüde uyguluyorsa, ben size söyleyeyim, Türkiye Cumhuriyeti tabiatına Türk milletinin tabiatına uygun olarak CHP'nin devletçilik umdesi vardır. Bu devletçilik umdesinin sizi de tatmin etmesi lazım gelir; çünkü memleketin ihtiyacı olan mühim eserleri ancak devletin sermayesiyle ve devletin müdahalesiyle vücude getirmek imka-

nı vardır. Çünkü Türkler içinde büyük eserler, fabrikalar, şu bu tesis edecek sermaye toplantısı yoktur. Binaenaleyh ikinci bir mevzu, komünizm, Allah göstermesin orduya sirayet ederse, artık bu memleketin sonu demektir. Onun için bunlardan vazgeç, bizim devletçiliğimizi ele al. Bu devletçilik de seni tatmin etmek lazım gelir. Mesele bir noktada buluşuyoruz. Yani devletçilik mevzuunda buluşuyoruz. Herşeye devlet hakimdir. Halk Partisi'nin devletçiliği de buna az çok yakındır ve CHP programına göre işçiyi himaye eden bir partidir.

Bana uzun boylu cevap verdi. Ben cevap verdim. Sabah güneş doğuyordu, dedi ki:

'Beyefendi', dedi, 'bana ne emrin vardır?' Benim sana emrim yoktur. Sen zeki bir adamsın. Okumuş bir kişisin. Ne demek istediğimi anlayacak kaabiliyettesin. O kaabiliyete göre karar ver, dedim. Ben dedi, gençlik tarafından sevilen bir şahsiyetim. Gençlik benim etrafımdadır. Ben birdenbire komünist, sol neşriyatından vazgeçip, size iltihak edemem. Ama tedricen sizin davanızı müdafaa ederim, dedi ve uğurladık.

Güneş doğmuştu. Bu Sadri Ertem benden evvel çıktı. O da vekalette çalışıyordu. Sadri Ertem koşuyor Şükrü Kaya'ya haber veriyor. Diyor ki, Emniyet Umum Müdürü, Nâzım Hikmet'le dün gece mülakat yaptı ve ne konuştuksa anlatıyor. Bir de baktım Şükrü Kaya bir telefonla beni çağırıyor. Kalktım; şimdi Atatürk'ün müzesi olan ilk BM Meclisi'nin bulunduğu bina var ya oradaydı Halk Partisi. Genel Sekreter idi aynı zamanda Şükrü Kaya. Oraya gittim. Odasına girince, ayağa kalktı, gayet hiddetli olarak 'Birader', dedi, 'TC Emniyet Umum Müdürü komünistlerle... Bu nasıl haldir?' dedi, falan bağırmaya başladı. "Ben, dedim. Emniyet Umum müdürüyüm. Hem faşistlerin elini tutarım, hem komünistlerin, hem de Atatürkçülerin elini tutarım, ki -en çok onların elini tutarım-. Memleketteki havayı, memlekettki cereyanları takip etmekle mükellefim. Bilmeliyim komünister ne yapıyor, faşistler ne yapıyor ve Atatürkçüler hangi istikamettedir". Şükrü Kaya geldi bana sarıldı. Elimi tuttu. "Seni tebrik ederim, dedi. Ben haber aldım, çok se-

vindim, dedi. Çok isabetli bir hareket yapmışsın. Şimdi senden benim ricam bu Nâzım Hikmet'le beni de konuşturmandır." dedi. Onu dedim Sadri Ertem'le söyleyelim. Sadri Ertem bu vazifeyi yapsın. Sonra Şükrü Kaya' da Nâzım Hikmet'le konuştu. Benim Nâzım Hikmet'le olan temasımda, Nâzım Hikmet'in zamanla sizin davanızı müdafaa edeceğim şeklindeki cevabı, ben İstanbul Vali vekili iken 1937 galiba. Geldi bir eser getirdi. Kabul ettim vilayet makamında. Ona bir kahve içirttim, sigara verdim. dedi ki: "Beyefendi, dedi, işte si-zin devletçiliğinizi müdafaa eden bir şey yazdım, dedi. Bir nevi tiyatro eseri yazdım." dedi.

Hakikaten verdi bana baktım, bizim devletçiliğimizi metheden bir eser. Tamamen okumadım. Teşekkür ederim dedim. Ben sana güveniyorum. Binaenaleyh sen bu şekildeki eserlerine devam et, dedim.

S.- Neydi eserin adı?

C.- Bir tiyatro eseri idi. Bilmem sonra basıldı mı? Oynandı mı? Bilmiyorum. Birinci bu. Bu Nâzım Hikmet'le temasım. Yani Hazım Hikmet'i bir nevi Atatürkçülüğe doğru yanaştırmıştım." Nâzım, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile de görüşür. Kaya ve Nâzım dost olurlar. Nâzım önce Ankara'ya gelecek, sonra da Anadolu'yu gezip şiirler yazacaktır. Nâzım, tam o günlerde tutuklanır. Emir yüksek yerden gelmiştir: Mareşal Çakmak'tan![4]

Mareşal Çakmak'ın yaşamının son günlerinde komünistlikle suçlanması ne ilginç bir yazgıdır.

Haşmet Orbay Olayı

40'lı yılların ortasında Türkiye'yi ilgilendiren iki olay vardı. Bu iki olay üzerinde söylentiler, yorumlar ve kuşkular birbirini izlemekteydi.

Konulardan biri, Sovyetler Birliği Büyükelçilik doktoru Neşet Naci'nin öldürülmesi, öbürü de Ankara ValisiTandoğan'ın intihanydı.

Bu iki olay da bir kanlı giz zinciriyle birbirine sımsıkı bağlıydı. Ve iki olayın kilit adamı Haşmet Orbay'dı.

Haşmet Orbay, Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın oğluydu. Ve o tarihteki adı Milli Emniyet olan MİT'te görevliydi. Orbay, 1986 yılında Erkekçe Dergisi'nde gazeteci Avni Özgürel'e şu açıklamalarda bulunacaktı:

"Daha evvel Erzurum'da pederim Kazım Orbay 3.Ordu müfettişiyken, ben Milli İstihbarat Teşkilatı'nda vazifeliydim. Sonra Ankara'ya gelince, bu vazifeme devam ettim. Aynı zamanda, vilayet hususi katibiydim. (...) Erzurum'dayken harici kısım vardı. Harici kısımda birçok sızıntılar oluyordu. Hudutta... Malumat alıp sorgularını yapıyorduk. Ankara'da ben, dahili bir vazife almıştım. Ama yine de benim vazifem ecnebilerle ilgiliydi. (...) Biz, MİT'te çalışanlar, memleketimize yaptığımız bütün vazifelerimizi mezara beraber götürürüz."[5]

O sıralarda Vali Nevzat Tandoğan da Ankara Valiliği'ndeki on yedinci yılını doldurmaktaydı. Tandoğan, özel kalem müdürü Haşmet Orbay'ı oğlu gibi severdi. Orbay, ünlü Enver Paşa ile Kafkas İslam Orduları Komutanı Nuri Paşa'nın da yeğeniydi.

Dr. Neşet Naci Arzan, 16 Ekim 1945 günü Ankara'da Anafartalar Caddesi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu Apartmanındaki muayenehanesinde Reşit Mercan adındaki bir genç tarafından tabancayla vurularak öldürülmüştü.

Katil, Neşet Naci'nin odasına girmiş; bir süre doktorla görüşmüş; sonra tabancasını çekmiş, doktor yan odaya geçmiş, katil, doktoru bu odada öldürmüştü.

Ertesi gün Anafartalar Emniyet Amirliği'ne gelen Reşit Mercan, **"Katil benim"** demiş ve cinayet nedeni olarak da şu açıklamayı yapmıştı: **"Veremim, doktordan rapor istedim vermedi. Bu yüzden öldürdüm."**

Mercan'ın bu sözleri kimseyi inandırmamıştı. Üstelik, Reşit Mercan'ın sapasağlam olduğu da doktor raporu ile saptanmıştı.

Mercan, Haşmet Orbay ile aynı evde kalmaktaydı. Reşit Mercan, cinayetten sonra Haşmet Orbay'ın evine gitmiş; evde, üzerindeki elbiseleri çıkararak Haşmet'in elbise ve paltosunu giymiştir. Reşit Mercan, Haşmet Orbay ve Vali Tandoğan'ın oğlu Haldun Tandoğan üç yakın arkadaştılar. Mercan-Orbay arkadaşlığı kuşkuları arttırmaya yetmişti.

Reşit Mercan'ın poliste ve savcılıktaki sözleri hiç de inandırıcı değildi. Üstelik cinayette kullanılan tabancanın kılıfı Haşmet Orbay'ın belediyedeki odasında bulunmuştu.

Dr. Neşet Naci niçin öldürülmüştü? Para için mi?[6]

Mercan, polise ve savcıya verdiği ilk ifadelerinde amacının silah tehdidi ile para toplamak olduğunu; Haşmet Orbay ile aralarında şu konuşmanın geçtiğini anlatmıştı:

"Bu tasavvurumu tahakkuk ettirebilirsem zengin olacağım, öteden beri zihnimi kurcalayan yokluk ve yoksulluktan kurtulacağım. Beni maddi sıkıntıdan kurtaracak tek çare bazı zengin şahsiyetleri tehdit ederek para koparmaktır. Senden yakın dostum yok, bu hususta sen bana yardım edebilirsin."

Reşit Mercan ile ilk görüşmeyi savcıdan önce Vali Tandoğan yapmaktaydı. Bu görüşme de olay üzerindeki kuşkuları arttırmıştı. Dışişleri Bakanı'nın ve Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nin doktoru Neşet Naci, Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın oğlunun arkadaşınca niçin öldürülmüştü?

Dava suçüstü hükümlerine göre açıldı: 16 Ekim günü işlenen cinayet için düzenlenen iddianame 18 Ekim tarihini taşımaktaydı. İlk duruşma da aynı gün başlamıştı. 18 Ekim günü ilk duruşmada sanık Mercan, ilk ifadelerini yineledi.

Duruşmada tanık olarak dinlenen Haşmet Orbay, sanıkla Robert Kolej'deyken tanıştığını, kendisini uzun yıllar görmediğini; iki yıl önce karşılaşmalarından sonra sık sık görüştüklerini ve Mercan'ı işe yerleştirdiğini ve aynı evde oturduklarını anlatmıştı. Reşit Mercan cinayetten bir hafta önce Haşmet Orbay'ın evinden ayrılıp bir başka eve taşınmıştı.

Orbay, mahkemede olayı şöyle anlatıyordu:

"Üç gün önce bana gelerek bazı projelerinden bahsetti. 'İnşallah hayırlı işlerdir' dedim. 'Göze öyle bir şey alıyorum ki bunu muhakkak yapacağım' dedi. 'Sonu fena olmasın' dedim. 'Çok hayırlı olacak, bütün arzularım tahakkuk edecek' cevabını verdi. Projesi hakkında izahat vermedi. Fakat bir tabanca istemekte ısrar etti. Evvelsi gün birlikte Hergele Meydanı'na gittik. Tanıdığım eskici Ömer'in bir arkadaşından bir tabanca aldık. Kendisine 'bundan mesuliyet kabul etmem' dedim."

Daha sonra mahkeme başkanı Reşat Bayramoğlu, Reşit Mercan'ın savcılık ifadesini okur. Mercan'ın ifadesinde, **"Haşmet'in 1200 lira borcu varmış. Bana bu işi teklif etti."** dediği anlaşılır. Haşmet Orbay sapsan olmuştur. Başkan duruşmaya ara verir; Haşmet Orbay fenalaşmıştır. Duruşma yeniden başlar. Haşmet Orbay, Mercan'ın bu sözlerini **"Suçlu kendisini kurtarmak için böyle söyler"** diye yanıtlar.

Başkan Bayramoğlu, bu kez Mercan'a sorar:

"Hanginiz teklif etti?" Mercan bir süre susar, sonra alçak sesle **"Ben teklif etmiş olayım"** der.

Bu soru-yanıttan sonra kuşkular büsbütün artmıştır. Duruşmada daha sonra Maliye Bakanı özel kalem müdürlerinden Cemil Conk, kapıcı İzzet Aksoy ve tabancayı satan Kızılcahamamlı eskiciler dinlenmişti.

Savcı Kemal Bora ve savcı yardımcısı Kamil Okay, Reşit Mercan'ın adam öldürme suçundan cezalandırılmasını istemişti. Esas hakkındaki görüşte de Haşmet Orbay, cinayet suçuna katılmaktan sorumlu görülmüyordu.

Duruşma sonunda mahkeme kararını açıklıyordu: Haşmet Orbay hakkında yataklık, ruhsatsız tabanca bulundurmak ve adliyeyeyi yanıltmak suçlarından dolayı soruşturma açılması için savcılığa suç duyurusunda bulunulması kararlaştırılmıştı. Haşmet Orbay, ruhsatsız silah bulundurmak, yataklık ve adliyeyi yanıltmak suçundan tutuklandı.

Orbay, 22 Ekim 1945 günü Ankara birinci Asliye Ceza Mahkemesi Yargıcı Bekir Kayral'ın sorularını şöyle yanıtlıyordu:

"Reşit'i on senedir tanırım, ona hayatımın sıkıntı içinde olduğunu, buna çare bulmak icap ettiğini, benim zengin adamlardan tehditle para koparmak gibi bir problemim olduğunu söyledim. Kabul etti. Ben durumum bakımından bu işi bizzat yapabilecek halde olmadığımdan, işi Reşit'in yapmasını kararlaştırdık."

Haşmet Orbay ile Reşit Mercan'ın davaları Ağır Ceza Mahkemesi'nde birleştirildi. Davaya Dr. Neşet Naci'nin ailesi adına katılan Avukat Hamit Şevket İnce cinayetin Haşmet Orbay tarafından işlendiği kanısındaydı. Orbay'ı Avukat Nail Taner; Reşit Mercan'ı Celâl Yardımcı, Abdurrahman Taşpınar, Meliha Görkem savunuyorlardı.

Başkan Reşat Bayramoğlu, üyeler Yusuf Bahri Bilen ve Hakkı Uma'dan oluşan Ağır Ceza Mahkemesi 13 Kasım günü kararını açıkladı:

Katil, Reşit Mercan'dı. Mercan'a 20 yıl ağır hapis cezası verildi. Haşmet Orbay'a verilen ceza da 1 yıldı!

Dosya Yargıtay'a gitmişti. O günlerde Ankara, Haşmet Orbay olayı ile çalkalanmakta; hemen hemen her yerde bu konu konuşulmaktaydı. Dr. Neşet Naci niçin öldürülmüştü?

Yargıtay, Ağır Ceza Mahkemesinin kararını bozdu. Bozarken de davanın Ankara'da değil, Bolu'da görülmesine karar verdi.[3]

Dava, Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1946 yılı nisan ayı ortasında yeniden başladı. Reşit Mercan, bu kez **"Katil ben değilim"** diyordu.

Bolu'da başlayan mahkeme, Ankara Valisi Nevzat Tandoğana'ın tanık olarak dinlenmesine karar vermişti. Tandoğan, Ankara'da **"istinabe yoluyla"** dinlendi. Yargıç, Vali Tandoğan'a "Reşit Mercan ile savcıdan önce niçin görüştüğünü" sordu. Vali, **"Cinayetin şehirde yaptığı akisleri, muhitte yarattığı heyecanı biliyordum, o yüzden hadiseyi bizzat katilin ağzından dinlemek istedim, bunda anormal bir cihet görmüyorum"** yanıtını verdi.

Vali, görüşmeyle ilgili bir tutanak da tutturmamıştı. Avukat Hamit Şevket İnce'nin sorusu üzerine tutanak tutulmadığı da anlaşılmıştı.

Yargıç, Vali'ye **"Reşit'e, Haşmet'in suçunu üzerine alması için telkinde bulunup bulunmadığını"** sordu. Tandoğan, bu soruyu şöyle yanıtladı:

"Türkiye Cumhuriyeti'ni idare eden bir amir ve memurları, bir katilin yerine bir başkasını koymak, şunun bunun suçunu başkasına yükleme durumuna düşmemişlerdir. Bütünüyle yalandır bunlar. Böyle bir telkinde bulunduğum, az bir ceza ile kurtulacağını söylediğim, yurtdışına kaçırılabileceğini söylediğim yalandır."

Vali Tandoğan, bu tanıklığı yaptıktan bir gün sonra Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen'i anıyor ve kendisine mahkemede **"sanık"** gibi davranıldığından yakınıyordu.

Tandoğan, 8 Temmuz günü sabah evinde intihar ediyordu!

O günlerde Tandoğan'ın intihar etmediği, öldürüldüğü dedikodusu da yayılmıştı.

Vali Tandoğan, 8 Temmuz 1945 günü intihar ediyor, Haşmet Orbay'ın babası Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay da genelkurmay başkanlığı görevinden 29 Temmuz 1946 günü ayrılıyordu.

Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nde yeni tanıklar dinlendi. Görgü tanıklarının da yeniden dinlenmelerine karar verildi. Haşmet Orbay'ı Bolu Ağır Ceza Mahkemesi'nde Feridun Söğütlügil savundu.

Bolu'daki dava, olayın daha da derinleştirilerek araştırılmasını sağlamıştı. Mahkemede cinayetin işlendiği Çocuk Esirgeme Kurumu binasının alt katındaki Foto Rıfat, cinayetten hemen sonra Haşmet Orbay'ı binadan çıkarken gördüğünü söylüyordu. Haşmet Orbay, Foto Rıfat'a daha önce fotoğraf çektirmişti. Orbay ile tanışır, görüşürlerdi. Foto Rıfat, **"Orbay'ın, Neşet Naci'nin muayenehaneye giriş-çıkış saatlerini"** de kendisine sorduğunu söylemişti. Foto Rıfat'ın bu sözlerini Rıdvan Kırmacı ve Rıfat Süerdem de doğrulamışlardı.

Duruşmada dinlenen Haşmet'in nişanlısı Müşerref ise Foto Rıfat'ı yalanlıyordu. Foto Rıfat, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde daha önce neden tanıklık yapmamıştı? Tanıklara polis işkence yapıldığını duymuş; bu nedenle çekinmişti!

Kapıcı Tevfik Tutar ve hizmetçi Sultan Kara da cinayetin Haşmet Orbay tarafından işlendiğini söylüyorlardı.

Tanıklardan, Maliye Bakanlığı özel kalem müdürlerinden Celadet Conk, çelişkili tanıklık yaptığı için tutuklanacak, daha sonra da Haşmet Orbay'ı olay yerinde gördüğünü söyleyecekti.

Dava 17 Aralık 1946 günü sonuçlandı. Mahkeme, Haşmet Orbay'ı **"Mahiyeti gizlenen sebep ve saik altında"** adam öldürmek suçundan idam cezasına çarptırdı. Reşit Mercan'a da **"suça iştirak"** eyleminden 10 yıl hapis cezası uygun görülmüştü.

Reşit Mercan ve Haşmet Orbay 1950 affı ile cezaevinden çıktılar.[7]

Mercan bir süre sonra öldü. **"Sırlarını mezara kadar götüreceğim"** diyen Yük.Müh. ve eski MİT görevlisi Haşmet

Orbay da İstanbul'da yaşıyor.

Cinayetin niçin işlendiği hiç ortaya çıkmadı. Haşmet Orbay'ın MİT görevlisi olduğu da o günlerde mahkemeye bildirilmemişti.

Haşmet Orbay'ın Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nde, Dr. Neşet Naci tarafından bir harita üzerinde elçilik görevlilerinden birine bilgi verirken görüldüğü; bu nedenle Orbay tarafından öldürüldüğü o günlerin konuşulan konulan arasındaydı. Olay üzerindeki bir başka yorum da Dr. Neşet Naci'nin MİT tarafından öldürüldüğüydü.

Olayın gerçek yüzü ise hiçbir zaman anlaşılamayacaktı.

Muzaffer Kayalıbay Cinayeti

Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay'ın "Dr. Neşet Naci Cinayeti" ne karıştığı yıl kamuoyu bir başka olayla daha çalkalanmıştı: Muzaffer Kayalıbay olayı.

Kayalıbay, İstanbul Teknik Üniversitesi pansiyonunun yöneticisiydi. Kayalıbay'ın karısı da bir Rustu: Olga

Muzaffer Kayalıbay ve eşi Olga ile Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın oğlu Haldun Tandoğan ve Olga'nın arkadaşı Alaçka hep birlikte, Tokatlayan otelinde yemek yemişlerdi.

Haldun Tandoğan, Genelkurmay başkanı Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay'ın da en yakın arkadaşıydı.

Haldun Tandoğan, konuklarını evine çağırdı. Hep birlikte Tandoğan'ın evine doğru gidiyorlardı ki birdenbire yanlarında bir araba belirdi. Arabadan, Rus kadınlarına laf atıldı. Laf atılınca Muzaffer Kayalıbay, arabaya doğru koştu. Ne olduysa ondan sonra oldu.

Kavga başlamıştı. Kavga sırasında siyah Ford araç hızla geri gelecek ve kaldırımda bulunan Muzaffer Kayalıbay'ı çiğneyecekti. Yaralı Kayalıbay, hemen Amerikan hastanesine kaldırıldı. Ancak kurtulamadı.

Kayalıbay'ın ölümü üzerine arabayı kullanan Rober Muratyan adlı bir radyo tamircisi yakalandı. Araçta, Cevat Çapanoğlu, Numan Turan ve Melâhat adındaki bir kadın da bulunmaktaydı. Muratyan suçunu hemen kabul etti. Evet kavga

çıkmıştı; Muzaffer de hareket halindeki araca saldırmıştı, kaza bu yüzden olmuştu. Dosya böyle kapandı.

Aradan yıllar geçecek ve DP iktidarının ilk günlerinde Ahmet Gürkan adlı bir Konya milletvekili, Kayalıbay'ı öldürenin Muratyan değil Ömer İnönü olduğunu ileri sürecekti.

Bu kez tanık kamyon şoförü Şaban Civan'dı. Civan, ilk yargılamada korkup doğruyu söylemediğini ileri sürüyordu, o gece arabada bulunanlar Ömer İnönü ile Recep Peker'in oğlu Yalçın Peker, Kazım Özalp'ın oğlu Teoman Özalp, Gündüz adlı bir öğrenci ve Mehire Sertel'di. Olga da ifade değiştirmiş ve Ömer İnönü'yü suçlamıştı.

Dava ikinci kez açıldı. Ömer İnönü bu davada mahkeme önüne çıktı. Çıktı ama İnönü'yü suçlayıcı kanıt bulunamadı. Savcı, Ömer İnönü'nün aklanmasını istedi. Yargılama sonunda İnönü aklandı. Kamuoyu günlerce bu konu ile ilgilendi. Dedikodular birbirini izledi.

SONUÇ

40'lı yıllarda yaptığımız gezinti burada son buluyor. Bu gezide zaman zaman çok daha gerilere gittik; Birinci Dünya Savaşı yıllarına doğru uzanarak Kafkas cephelerini dolaştık; 1940'lı yılların ortalarından 1937 yılına dönüp Nâzım Hikmet ile Şükrü Sökmensüer'in konuşmalarına kulak misafiri olduk.

Davaları, sorguları, işkenceleri yaşadık.

DTCF olaylarını izlerken de zaman zaman son yıllara doğru adımlar attık.

Belgeleri ile gördük; 2. Dünya Savaşı yıllarında Naziler, işbirlikçilerini bulmuşlar; bu işbirlikçilerine paraca da destek olmuşlar.

Cumhurbaşkanı İnönü, savaş yıllarında Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında savaş diplomasisi uygulamış.

Hitler orduları, Stalingrat'ta yenilince ırkçılık-Turancılık davasını açmış; aynı yıllarda **"44 Tevkifatı"** ile **"İleri Gençlik Birliği"** davası ile sağ ve sol davalar arasında dengeyi sağlamıştı.

1944 TKP tutuklanmaları bir yedeksubay öğrencisinin cebinden çıkan bildiri üzerine başlatılmış; bir süre sonra da hava kuvvetleri komutanlığında er olarak askerliğini yapmakta olan Atatürk'ün akrabası Reşat Fuat Baraner tutuklanmıştı.[9]

Dr. Şefik Hüsnü, 1944 tutuklanmasından kurtulmuştu. Reşat Fuat ve Zeki Baştımar, Dr. Şefik Hüsnü'nün adını vermemişlerdi.

1946 yılında çok partili yaşama adımımızı attığımızda, Dr. Şefik Hüsnü Değimer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi de kısa bir süre sonra Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılıyor, Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları da tutuklanıyordu.

Bu dönem de Yalta Konferansı sonrasında başlıyor.

Görülüyor ki dış politika koşullan bu davalara da yansımıştı.

40'lı yıllann ikinci yansı soğuk savaş yıllanna rastlar. Türkiye çok partili yaşama bu soğuk savaş koşullannda hazırlandı. Çok partili yaşam bu iklimde yeşerdi. Çok partili yaşamın hamuru soğuk savaş mayasıyla yoğruldu. 1950-60 dönemi de ister istemez, soğuk savaş yıllannın izlerini taşıdı.

1946'da solcular tarafından da desteklenen DP, iktidara gelir gelmez, bu soğuk savaşın gereğini yaptı ve hemen TKP ile ilgili soruşturmalan başlattı. DP, aynı günlerde, ceza yasasının 141 ve 142. maddelerindeki **"cebir unsuru"**nu kaldırarak, maddelerin daha da antidemokratik biçimde uygulanmalanna yeşil ışık yakıyordu.[10]

Bu soğuk savaş dönemi, DP hükümetini, milli emniyet görevlilerinin aylıklannın CIA tarafından ödenmesine izin verecek ölçüde işbirliğine itecekti.[11]

Bu koşullarda oluşan bir demokrasinin, son otuz yılda üç askeri müdahale ile karşılaşması ve her üç yılında da bir sıkıyönetim dönemi düşmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Kırklı yıllar, Türkiye'de demokrasinin niçin bir türlü işlemediğini de kanıtlıyor.

DP'nin iktidar adayı olduğu günlerde "Müstakil Demokratlar grubu" imzasıyla yayınlanan "Demokrat Parti kurucuları bu davanın adamı değillerdir" başlıklı kitapçıkta sanki 1950-60 döneminde yaşananlar görülmüştü.[12]

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Quisling, 2. Dünya Savaşı'nda Hitler orduları ile işbirliği yapan Norveç Başbakanının adıdır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal sözlüklerde Quisling adı işgal orduları ile işbirliği yapan siyasetçi anlamında kullanılmaktadır. FBI, Prens Abdulkadir'in de Naziler tarafından Quisling, yani işbirlikçi olarak seçildiğini ileri sürüyor.

2. Sütlüce'de patlama, TBMM'de tartışmalara yol açtıysa da bir sonuç alınamadı. Bu görüşmeler için bkz. TBMM Tutanakları, 18.3.1947 gün ve B: 57, 0:1, S: 68; 23.3.1949, B: 59, 0: 1, s: 102, 106.

3. Enver Paşa'nın bu serüvenci siyasetine karşı Mustafa Kemal gerçekçi bir yol izler ve Kazım Karabekir Paşa'ya şu yönergeyi gönderir:

TBMM Başkanlığı'ndan 15. Kolordu Komutanlığı'na 1920 yılı mayıs ayında gönderilen yönerge:

a) Emperyalist hükümetler aleyhine harekatı ve bunların tahakküm ve esareti altında bulunan mazlum insanların kurtarılması gayesi güden Bolşevik Rusya ile iş ve harekat birliğini kabul ediyoruz.

b) Bolşevik kuvvetleri, Gürcistan üzerine askeri harekat yapar veyahut yürüteceği siyaset ve göstereceği tesir ve nüfuzla Gürcistan'ın Bolşevik ittifakına girmesini ve İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere bunlar aleyhine harekata başlamasını sağlarsa, Türkiye hükümeti de emperyalist Ermeni hükümetine karşı askeri harekat yapmayı ve Azerbaycan hükümetini Bolşevik devlet zümresine katmayı taahhüt eder.

c) İlk önce milli topraklarımızı işgal altında bulunduran emperyalist kuvvetleri atmak ve ilerde emperyalizm aleyhine beraberce yapacağımız mücadele için kuvvetlerimizi güçlendirmek üzere, şimdilik ilk taksit olarak 5.000.000 altın (ruble) ve karar verilecek miktarlarda cephane vesair teknik araç ve sıhhi malzemenin ve yalnız doğuda harekat yapacak kuvvetlerimiz için erzakın Rus Sovyet Hükümetince sağlanması lazımdır. Mali sıkıntımızı biliyorsunuz. İstanbul ile alakanın kesilmesinden dolayı oradan para getirmek ve vila-

yetlerin mahalli gelirleriyle idarelerin sağlanması mümkün değildir.

Gönderilecek heyetin Azerbaycan hükümetiyle gereken teşebbüslerde bulunarak çok önemli olan paranın, hatta borç almanın sağlanmasına çalışması uygundur. (Genelkurmay Harp Tarihi, Arşiv No: 5/2793, Dosya No 68. Türk İstiklâl Harbi, 3. cilt, Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi resmi yayın. S: 80)

4. O günlerde Sovyetlerle dostluk ilişkileri içindeydik. Karabekir Paşa'nın Kars Konferansı sırasında 29 Eylül 1921 günü yaptığı konuşma şöyleydi:

"Muhterem yoldaşlar,

Türk milleti kapitalist ve emperyalistlerin kendisine tatbik etmek istedikleri Sevr Muahedesi'ni tanımadı. Bu meş'um muahedeyi yapanların cebir ve tehditlerine karşı boyun eğmedi ve kendi arzusu, iradesi hilafına olarak nevmidane (ümitsizce) ve serferu (başeğme) siyasetini takipedenlere karşı bir inkılap yaptı. Yeni bir hükümet vucuda getirdi.

Garbın zulmüne bu surette var kuvvetiyle göğüs geren Türk milleti yüzünü şarka çevirdiği zaman karşısında muazzam bir inkılabın alemşümul (dünyayı saran) hararetiyle galeyan eden şuralar Rusya'sını gördü, ona dest-i muhadenetini (dostluk elini) uzattı ve onunla şarkın halas (kurtuluş) ve refahını muhaned (dostluk) ve uhuvvetine (kardeşliğine) hizmet etmek için ahdetti." İstiklâl Harbimiz, Kazım Karabekir, Merk Yayın A.Ş., 1988, s: 960

5. Baku Kongresi konusunda ayrıntılı bilgiler için bkz.; Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Bazı Dışarıda Akımlar, Hikmet Bayur, Tarih Kurumu Yay., 1971, Ankara... Eylül 1920 Baku Kurultayı ve Milli Mücadeleye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları. Süreyya H. Şehitoğlu. Baku Kongresi, Hüsrev Çakeri. ODTÜ Asya-Afrika Grubu Yay. 1984. Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), Mete Tuncay, Bilgi Yayınevi, Ank., 3. Baskı.

6. Papen, "Anılar" adlı kitabında Türk generalleri ile 1. Dünya Savaşı'nda kurduğu dostluklan 2. Dünya Savaşı'nda da diplomat olarak sürdürdüğünü anlatır. Bkz. Memoirs, Franz Von Papen-Andre Deutsch Lunlon, 1952, Erden, S: 72, 103, 488; Fevzi Çakmak, S: 74, 461, 487

7. Atatürk, Söylev'de Ali İhsan Sabis'i sert biçimde eleştirir. Bkz. Söylev, T.D.K. Yayını, 2. bası, 1981, S: 488 vd.

"Birinci ordumuzun komutanlığını Malta'dan gelmiş bulunan İhsan Paşa'ya vermiştik. İhsan Paşa'nın kendisini askeri mahkemeye kadar götüren yersiz işlerinden ve davranışlarından dolayı ordu komutanlığından uzaklaştırılması gerekti."

İstiklâl Mahkemesi'ne verilen Sabis Paşa yargılama sonunda aklanmıştı. Mahkeme üyesi Kılıç Ali, uyuşmazlığın İsmet Paşa'dan kaynaklandığını ileri sürer Bkz., İstiklâl Mahkemesi Anıları, Kılıç Ali, Sel Yay. İst. 1955, S:105 vd.

8. General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, 1932 yılında tümgeneral rütbesiyle emekli oldu. 40'lı yıllarda Cumhuriyet gazetesinde savaş yazarı olarak yazılar yazan Erkilet, Enver Paşanın kardeşi Nuri Paşanın da en yakın arkadaşıdır

9. General Ali Fuat Erden, Hitler ile Enver Paşa'yı birbirlerine benzetir. Bkz. İsmet İnönü-Ali Fuat Erden, İst. Burhanettin Erenler Matbaası 1952, S:72 vd.

10. Geziye genelkurmay temsilcisi olarak Bükreş Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Kurmay Albay Kenan Kocatürk de katılmıştı.

11. 2. Dünya Savaşı başladığında Ruzi Nazar, Sovyet ordusunda subaydı. Özbek kökenli Nazar, savaş sırasında Alman ordularına sığınır. 2. Dünya Savaşı sonunda Alman istihbaratçısı general Gehlen ile birlikte Amerika'ya götürülen Ruzi Nazar, daha sonra CIA görevlisi olarak çalışır. 1960 sonrasında Alpaslan Türkeş ile dostluk ilişkileri kuran Nazar, 1971 yılından sonra Almanya'ya yerleşir. Federal Almanya'da 1980 öncesi MHP parti müfettişi olarak görev yapan Enver Altaylı ile dostluk kurar. Altaylı'da bir MİT görevlisidir Altaylı F. Alman İstihbarat örgütünden Dr. Kanappin ile ilişkiler kurar. Ayrıntı için bkz. Papa, Mafya, Ağca., Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, İst. 1984, S: 25, 143-145, 147, 149 vd.

12. Paul Henze, Ankara'da görev yapmış bir CIA yöneticisidir 1924 doğumlu olan Henze, St. Olaf College ve Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. CIA'da uzun yıllar çalışan Henze, Batı Almanya'daki Hür Avrupa Radyosu yönetiminde de bulundu. Henze, Amerika'nın Ankara Büyükelçiliğinde Ruzi Nazar'dan sonra görev yaptı. 1977-80 arasında Zbigniew Brzezinski'nin Ulusal Güvenlik Konseyinde uzman olarak çalıştı. M. Ali Ağca tarafından Papa'ya karşı düzenlenen suikast girişimi konusunda Tercüman ve Güneş gazetelerinde yayınlar yaptı.

Henze, Papa suikastı konusunda "The Plot To Kill The Pope" adlı kitabında suikastın KGB tarafından düzenlendiğini iler sürdü.

Henze konusunda geniş bilgi için bkz. Papa, Mafya, Ağca, Uğur Mumcu, S: 24, 25-75, 76, 194 vd.

13. 2. Dünya Savaşı'nda 1941-1942 Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası, İstanbul 1976, S:12-13 vd.

14. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Yenibahçeli Şükrü (Oğuz)nün üvey oğlu Burhan Oğuz'un 1983 yılında İstanbul'da Can Matbaası tarafından basılan "Yüzyıl Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler" adlı kitabında çok değerli belgeler ve anılar yer alıyordu. Konu ile ilgili olarak özellikle bkz. S:370 vd.

15. 1919 yılında Galiçya'da Kızılordu'ya karşı savaşan Polonya ordusu generali Sikorski tarafından kurulan örgüt.

16. Prof. Ahmet Caferoğlu'nun kızı İstanbul İslâm Eserleri Müzesi Müdürü Nazan Ölçer, babasının da adının geçtiği raporun yayınlanması üzerine gönderdiği mektupta Alman büyükelçisinin Kırımlı düşünür ve siyaset adamı Cafer Seyid Ahmet Kırımer (1889-1960) ile babası Ahmet Caferoğlu'nu karıştırmış olabileceğini, çünkü, Caferoğlu'nun Kırımlı olmadığını, Azerbaycan'da doğan Caferoğlu'nun raporun yazıldığı tarihte siyasetten uzak, bütünüyle kendisini bilimsel çalışmalara verdiğini bildirdi.

17 İşadamı Ahmet Veli Menger, 2. Dünya Savaşı boyunca Alman

hükümeti ile Alman yanlısı Türkler arasında kuryelik yaptı. Mercedes yapımcısı Alman Daimler-Benz'in Türkiye temsilcisi de Veli Menger'in çocuklarıdır. Mengener Holding, 1982 yılından sonra Daimler-Benz adına Türkiye'de Tümosan-Has ve Genoto ile birlikte askeri ve sivil otomobil üretimine de girdi. Otomarsan askeri ve sivil araçlar projesine göre Mercedes motorları Türkiye'de yapılıyor.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Sabahattin Ali'nin Ayvalık nüfus kütüğündeki adı (Sabahattin Ali)dir. Ancak kendisi (Sabahattin Ali) adını kullanmaktadır. Aile Şenyuva soyadını seçmiştir. Bkz. Sabahattin Ali, Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, İst. 1986, S:59,60

2. Sabahattin Ali'yi ihbar edenler arasında Emin Soysal'da bulunmaktadır. 40'lı yıllarda önce Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürlüğü yapan Emin Soysal sonra CHP milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Soysal, 13 Şubat 1949 günü TBMM'de yaptığı konuşmada Sabahattin Ali'yi ihbar ettiğini açıklamıştı.

3. Sabahattin Ali'nin Varlık Dergisi'nin 15 Kanunsani 1934 sayısında, 201. sayfasında yayınlanan "Benim Aşkım" başlıklı şiir şöyledir:

Bir kalemin ucundan hislerimiz akınca
Bir ince yol onları sıkıyor, daraltıyor,
Beni anlayamazsan gözlerime bakınca
Göğsümü parçala bak kalbim nasıl atıyor.

Daha pek doymamışken yaşamanın tadına
Gönül bağlanmaz oldu ne kıza, ne kadına
Gönlüm yüz sürmek ister yalnız senin katına
Senden başka herşeyi bir mangıra satıyor.

Sensin, kalbim değildir, böyle göğsümde vuran
Sensin "ülkü" diye beynimde dimdik duran
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran
Seni çıkarsam, ömrüm başlamadan bitiyor.

Hem bunları ne çıkar anlatsam bir düziye?
Hisler kambur oluyor dökülünce yazıya
Kısacası: Gönlümü verdim Ulu Gazi'ye
Göğsümde şimdi yalnız onun aşkı yatıyor.

4. İçimizdeki Şeytanlar, Nihal Atsız, İst. Arkadaş Yayınevi, 1940

5. Oğuz Türkleri arasında dünya egemenliğinin simgesi olarak kul-

lanılan, som altından yapılan ve taht ve tapınaklara konan yuvarlak top. Pan-Türkist amaçları simgeleyen bir kavram.

6. Avukat İnce'nin gerekçesi için bkz. Ulus, 7 Mayıs 1944.

7. 3 Mayıs Türkçüler Günü Antolojisi, Türkiye Milliyetçiler Birliği Ankara Ocağı Yayınları (1), Ank. 1967, S:107-108.

8. Sıkıyönetim Mahkemesi, Prof. Zeki Velidi Togan 10 yıl, Reha Oğuz Türkkan 15 yıl 5 ay, Cihat Savaşer ve Nurullah Banman 4'er yıl, Necdet Sancar 1 yıl 2 ay, Alpaslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu 11'er ay 20'şer gün, Nihal Atsız 4 yıl 30 ay 15 gün ağır hapis cezalarına çaptırılmışlardı.

Aynı kararda Reha Oğuz Türkan, Cihat Savaşer, Nurullah Banman, Muzaffer Eriş, Zeki Özgür, Yusuf Kadıgil, Hikmet Tanyu ve İsmet Rasim Tümtürk'ün gizli örgüte girdikleri, ancak yasal kovuşturma başlamadan örgütten çekildikleri gerekçesi ile de bu sanıklara ceza verilmediği kaydedilmişti.

9. Askeri Yargıtay Başkanı General Ali Fuat Erden, İsmet İnönü'nün yakın arkadaşlarındandı. Erden, "İsmet İnönü" adlı kitabında İnönü'nün kendisiyle ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle danıldığını şöyle anlatır:

"İnönü, 1945 senesinde bana danıldılar. Acaba niçin danılmışlardı? Sebebini hiçbir zaman anlayamamıştım. danıldıklarını tahmin ettiğim vakit, ırkçıların Askeri Yargıtay'da mahkeme edildikleri zamana rastlıyordu. Irkçılar hakkında İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nin verdiği karar Yargıtay'ca bozulmuş ve mevkufiar tahliye edilmişti. Bu durgunluk epey sürdü." İsmet İnönü-Ali Fuat Erden (Em.Org.), Burhanettin Erenler Matbaası, İst. 1952, S:230

10. Irkçılık-Turancılık davası sanıklarına işkence yaptıkları savıyla Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamran Cuhruk hakkında açılan soruşturma kovuşturmaya yer olmadığı kararı ile sonuçlandı. Sanıklardan Hikmet Tanyu'nun başvurusu üzerine açılan soruşturma Emniyet Genel Müdür Yardımcılarından İhsan Sabri Çağlayangil ve Mülkiye Müfettişi İbrahim Tevfik Kutlar tarafından yürütüldü. 9.9.1947 gün ve 36-26 sayılı fezlekede "İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde tabutluk adı verilen bir mahallin mevcut olmadığı, burada 1500 mumluk ampul yakılmadığı ve Hikmet Tanyu'yu tabutluğa koydurup başı üzerinde 1500 mumluk ampul yakmak suretiyle işkence yaptırılmadığının sabit olduğu" kaydedildi.

11. Cebbar Şenel, 1944 ırkçılık-Turancılık davası nedeniyle 21 ay hapse mahkum oldu. Karar Yargıtay'ca bozuldu ve Şenel aklandı. O tarihte yargıç olan Şenel, Hakkari'ye atandı. 1960 ihtilali olduğunda Şenel, Askeri Yargıtay'da başsavcı yardımcısı olarak görev yapıyordu.

1960 ihtilalinden sonra 3 numaralı soruşturma kurulunda görev alan Şenel, 1987 yılında Yargıtay 15. Hukuk Dairesi başkanlığından emekliye ayrıldı.

Aynı dava nedeniyle tutuklanan, ancak daha sonra hakkında soruşturmaya gerek olmadığı kararı verilen İsfendiyar Baruönü de uzun yıllar yargıç ve savcı olarak çalıştı. Baruönü'nün son görevi İstanbul DGM Başsavcılığıydı. Baruönü; bu görevden 1988 yılında emekliye ayrıldı.

12. Prof. Hikmet Tanyu, uzun yıllar öğretim üyesi olarak çalıştı. Emekli olan Tanyu, İstanbul'da yaşıyor.

13. Reha Oğuz Türkkan'ın düzenlediği "kimlik" şöyle, Adı: Türk. Soyadı: Alp-Turani. D. Doğum tarihi: M.Ö. 900-2500. Doğum yeri: 1) Seyhun-Ceyhun, 2) Altay-Tanrıdağ. İkamet adresi: Türkistan. İdil-Ural, Türkiye, Babası-anası: Beyaz Alp bakır tenli Asya Kızılderisi oğullar kardeşleri: Kıbrıs, Batı Trakya, Balkan Türkleri Azeriler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Uygurlar, Altaylar, Yakutlar, Kıpçaklar, Tatarlar, Kerkük Türkmenleri, Başkurtlar... Uzak akrabaları: (Amca oğulları) Macarlar, Finler, Japonlar, Kızılderililer. Dili: Ural-Altay grubundan Türkçe, Dini: İslam. Biz Kimiz? Dr. Reha Oğuz Türkkan, Türk 2000 Vakfı Yayın. İst.

14. Irkçılık-Turancılık davası, Reha Oğuz Türkkan'ın "Tabutluktan Gurbete" adlı kitabı ile Alpaslan Türkeş'in "1944 Milliyetçilik Olayı" adlı kitaplarında anlatılıyor. Bu iki kitabın incelenmesinden o gün savunulan ideolojinin bugüne nasıl yansıtıldığı anlaşılıyor.

15. Görüşler Dergisi, 1 Aralık 1945 günü yayınlandı. Derginin kapağında aralanan perdede "Suistimal-İhtikar-Faşizm" kavramlarını simgeleyen üç kişinin karikatürü yer alıyordu.

Derginin kapağında, Celâl Bayar, Dr.Tevfik Rüştü Aras, Prof. Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Zekriya Sertel'in fotoğrafları yayınlanıyor. "Mecmuamıza Yazı Yardımlarını Vadedenler" başlığı ile şu imzalar yeralıyordu:

Celâl Bayar, Dr.Tevfik Rüştü Aras, Prof. Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Mediha Berkes, Hulusi Şefik, Adnan Cemgil, E. A. Müstecapoğlu, Muavvak Şeref, Dr. Sabiha Dosdoğru, Dr. Hulusi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V., Aziz Nesin.

Görüşler'in ilk sayısında Sabiha ve Zekeriya Sertel'in, Cami Baykurt, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in yazıları ile Nail V.'nin "Mavzer Konuşuyor" başlıklı şiiri yayınlandı.

Zekeriya Sertel "Harp Avrupa'da eski nizamı altüst etmiş, bütün milletlerin siyasi, iktisadi ve içtimai bünyelerini değiştirmiştir. Şimdi her millet seçimlere başvurarak yeni harp sonu cereyanlarına ayak uydurmaya çalışıyor" diye başlayan yazısında "Dünyanın sola gittiğini" yazıyor; Sabiha Sertel de "Zincirli Hürriyet" başlıklı yazısında şu düşünceleri savunuyordu.

"Demokrat devlet, işçinin, köylünün teşkilat kurup, grev ve nümayiş yaparak haklarını müdafaa etmelerini kabul ettiği halde, bugünkü kanunlar, bilhassa iş kanunu, işçi ve köylülere bu hakkı nezeder. İşverenler aralarında birleşebildikleri halde, işçi birleşmek ve hakkını aramak imkanından mahrumdur."

Sabiha Sertel, derginin aynı sayısındaki "Değişen Dünya" başlıklı yazısında da şu satırları yazıyordu:

"İstikbalin tek ümidi, faşizme, fikri irticaya karşı bütün halk kütlelerinin birleşmesidir. Sağlam ve devamlı bir sulh ancak böyle bir temel üzerine kurulabilir."

Derginin orta sayfasında Esat Adil Müstecapoğlu'nun "Anayasa, Demokrasi ve Kanunlanmız" başlıklı yazısında yasalarda yapılması gereken değişiklikleri sıralıyor; Adnan Cemgil "Faşizm Misyonerleri No:1" başlığı altında Peyami Safa'yı sergiliyor. Behice Boran da "Zirai Reformda Memleketi İflas Etmiş Bir Rejime Götürmeyi İstiyorlar" başlıklı yazısında "Memleketin iktisadi temeli bugün olduğu gibi, yarın da ziraat olmalıdır" görüşünü savunuyordu.

Görüşler'de Sabahattin Ali'nin "Katil Osman" adlı öyküsü ile Aziz Nesin'in "Güleriz Ağlanacak Halimize" başlığı ile eleştiri yazıları yayınlanmıştı.

Aziz Nesin, "Büyük Doğu Zaviyesi" başlıklı yazısını Necip Fazıl Kısakürek'e ayırmıştı.

Aziz Nesin, Kısakürek'in Nakşibendi şeyhine gittiğini, bu Nakşibendi Şeyhinin Necip Fazıl'ın ağzına tükürdüğünü; bu törenden sonra Necip Fazıl'ın da kendisini şeyh kabul ettiğini, bu yüzden de "ağzına tükürülecek müritler aradığını" yazmıştı.

Görüşler'de Atatürk'ün İçişleri Bakanlarından Cami Baykurt'un "Barış Savaşı" başlıklı yazısı ile Dışişleri Bakanlarından Dr.Tevfik Rüştü Aras'ın Atatürk ile geçirdikleri on yılın basını konu alın "Büyük Atatürk, Zavallı Atatürk" yazısı yayınlanmıştı.

Cami Baykurt'un düşüncelerine de göz atalım:

"Fakat zamanımızın en büyük faciası şu ki; 1921'den beri milletlerarası faşizmi kurmaya çalışanlar ve bu cepheyi Sovyetler ülkesi üzerine yürütmek için 1933'den 39 yılına kadar İkinci Dünya Harbi'ni hazırlayanlar şimdi sulh yapmıyorlar. Denebilir ki garbi Avrupa ve Amerika, koyu Bolşevik düşmanı olarak tanıtılmış, bu nüfuzlu çevreler barıştan korkmaktalar; çünkü bütün bu hesapların yanlış çıktığını gördüler. Bu korku sebeplerini biraz daha izah edelim:

İkinci Dünya Harbi'nin hakiki amillerini seçebilmek için herşeyden evvel eski gözlüklerimizi değiştirmek zorundayız. Bu son harp geçmiş-yakın asırdakilere benzemez. O harp de, ekseriyet itibariyle içtimai bünyeleri birbirine benzeyen milletler arasında oluyordu. Her milleti mütecanis bir küme halinde görmek bir derece mümkün oluyordu. Son Cihan Harbi ise böyle değildir. Emperyalist devletler arasında bir harp olduğu kadar milletlerarası müşterek cepheler üzerinde dövüşen sınıfların harbidir."

Görüşler Dergisi'nin başlığındaki "G" harfinin orak-çekiçe benzetilmesi de o günün havasına uygun bir modaydı!

16. Bu gösterilerin içinde CHP'li Orhan Birgit ile Ali İhsan Göğüş'ün de bulundukları ileri sürülür. Birgit ve Göğüş CHP hükümetlerinde ayrı ayrı tarihlerde Turizm Bakanlığı yapmışlardı.

Sabiha Sertel; "Roman Gibi" adlı anılarında (Ant Yay., S:342) Savcı Kazım Alöç'ün 12 Nisan 1970 tarihli Yeni Gazete'de yayınlanan açıklamalarına yollama yaparak Göğüş'ün adın verir. Olaya tanık olanlar Orhan Birgit'in adından da söz ederler. Bu konuyu Birgit'e sordum. Birgit şu açıklamayı yaptı:

"Tan ya da 4 Aralık olayı ile ilgili olarak benim size söyleyebileceklerimi

şöyle özetleyebilirim:

"Kasım ayı başında öğrenime başlayan İstanbul Hukuk Fakültesi'nde birinci sınıf öğrencisiydim. O zamanlar "Talim Alayı" adı ile anılan ve ana binanın arkasında yeralan bölümde rahmetli Prof. Hüseyin Nail Kubalı, "Anayasa Hukuku" dersi veriyordu. Güneşli bir İstanbul günü. Ders sürerken kapı açıldı.

İçeriye sonra adının Tahsin Atakan olduğunu öğrendiğimiz 3 ya da 4. sınıf öğrencisinin önderliğinde bir kaç kişi girdiler. Atakan, Kubalı ile kürsüde kısa bir konuşmadan sonra hocanın dersini kesip elindeki "Kalkın Ey Ehli Vatan" manşetli "Tanin" gazetesini göstererek, bizleri de bahçede toplanan arkadaşlarına katılmaya çağırdı.

Tan gazetesi, Serteller, DP'nin 4 kurucusu protesto edilecekti.

Bu çağrı, çok ilgimizi çekmiş olmalı ki hemen bütün sınıf, önce Talim Alayı binasının önündeki gruba katıldık. Daha sonra Beyazıt alanındaki kalabalıkla birleştik. Yeniçeriler Caddesi'ne doğru yol aldık. Yönümüz Cağaloğlu olmalıydı. Bir başka grup da Kapalıçarşı'dan gidiyordu. Açık yürekli söylemek gerekir ki Anadolu'dan İstanbul'a geleli bir-iki ay olmuş insanlar için, özellikle o günün koşulları içinde olay çok çarpıcı ve çekiciydi. Türkiye, demokrasiye doğru yeni emekliyordu. İlk yazılar, ilk adımlar gibi, ilk öğrenci hareketi idi bu ve bizler de o hareketin içerisine çağrılmış bulunuyorduk.

Kapalıçarşı'dan Nuruosmaniye yolu ile gelenlerle, Çemberlitaş'tan Cağaloğlu'na gelenler, şimdi Milli Eğitim Müdürlüğü olan CHP il merkezi önünde hayli büyük bir kalabalık oluşturmuşlardı. Öncüler, "bayrak, bayrak" diye bağırıyorlardı. İstenilen bayrağın, CHP bayrağı olduğu anlaşıldı. Şimdi tam anımsamıyorum. Partinin İstanbul Müfettişi Alaaddin Tiritoğlu olduğunu öğrendiğimiz bir zat pencereden kısa bir konuşma yaptı. Ama sesi, kalabalıktan tam olarak duyulmuyordu. Sloganlar, İstiklâl Marşı ve bu kez öncülerin koşar adımlarla Sirkeci yönüne doğru inerek Tan Matbaası önünde eyleme geçişleri..

Benim bu olayla doğrudan ilgim olmadı. Mitingin binlerce insanı arasında izleyicisiydim. Yeni acemilik günlerinin içinde bir öğrenci.

Daha sonraki yıllarda önce öğrenci haketleri, daha sonra, basın ve politika alanında yer alınca bu eylem içinde yer alan binlerce insan arasından ismim, daha sonraki yıllara taşındı ve rahmetli Zekeriya Sertel'in anılarına da böylece girmiş oldu."

17. Mumcu Uğur, Bir Uzun Yürüyüş, Tekin Yay., S: 38 vd.

18. Kür-Şad, Türkçü Dergi, 3 Kasım 1947, S: 15

19. Bu görüşmeler için bkz.TBMM Tutanak Dergisi 5.7.1948 B: 8 2 O: 3 S: 753 vd.

20. Aydınlık, Aylık Sosyalist Dergi, Mayıs 1969, İleri, Rasih Nuri, Doktor Şefik Hüsnü Değimer; ayrıca bkz. Kalfa, Adem (Mihri Belli), Türk Solu, Dünü, Bugünü, Stokholm, 1986 S: 85 vd. Ankara Garnizon Konutanlığı 2 nolu Askeri Mahkemesi'nin 7 Ekim 1954 gün ve 53/17 sayılı gerekçeli kararı.

21. Sökmensüer'in bu konuşması hakkında bkz. TBMM Tutanak Dergi-

si 29 Ocak 1947, B: 737, O: 1, S :66 vd.

22. Mareşal Çakmak Nâzım Hikmet'in mahkum olmasını sağlayanların başında gelir. Çakmak, Sömensüer'e karşı kendisini savunurken Nâzım Hikmet'in mahkumiyetinde oynadığı rolü şöyle açıklamıştı:

"Ben komünistliği bu memleket için muzır telakki edenlerden biriyim. Onun için komünistler orduya va donanmaya sokulmak istedikleri zaman şiddetli hareket ettim." Yeni Sabah 6 Şubat 1947

Donanma davasının savcılarından emekli Amiral Fahri Çoker, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Savcı Şerif Budak ile kendisinden bu dava hakkında bilgi aldığını TBMM'deki söyleşimizde bana da anlatmıştı.

23. Kudret, 7 Şubat 1947. "Mareşalımız Toptan Cevap Verdi"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Hasan Ali Yücel, dava ile ilgili dilekçeleri "Davam" ve "Davalar ve Neticeleri" adlı iki ayrı kitapta toplamıştır. Ulus Basımevi, 1950.

2. Davanın hukuksal özellikleri ve ispat hakkı konuları için bkz. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararları, Ceza Bölümü, cilt 3, Yargıtay Yay., S:189 vd.

3. Köy Enstitüleri için geniş bilgi: Kırby Fay, Türkiye'de Köy Enstitüleri, İmece Yay.Tonguç, Engin, Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç, Ant Yay., Semerci, Bekir. Türkiye de ileri Atılımlar ve Köy Enstitüleri ve Sonrası-Kimi Anılarım, Kadıoğlu Matbaası. Arman, Hürrem, Piramidin Tabanı, Köy Enstitüleri ve Tongunç, Anılar cilt I, II. Apaydın Talip, Karanlığın Kuvveti (Köy Enstitüsü Yılları, 1962). Başaran Mehmet, Mehmetçik Mehmet, Okan Yayınları 1918.

4. Avcıoğlu Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yay., 1968, S: 232 vd.

5. Şükrü Koç ve Hüseyin Atmaca, bu konuyu şöyle açıklıyorlar:

Şükrü Koç'un yanıtı:

Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğrenci olaylarını anlatırken beni, bir yerde "milliyetçi grup" başka bir yerde "sağcı grup" diye nitelemişsiniz. Hemen belirteyim ki milliyetçiliği, solculuğun karşıtı olarak alamayız. Belki de Enternasyonalizmin karşıtıdır. Ben hep milliyetçi oldum. Kendimi "Türk" hissettiğim için olsa gerek. Sağcı grup mensupluğunu kesinlikle kabul etmem. Çünkü, onun milliyetçilikle bir ilişkisi olduğunu sanmıyorum. Vaktiyle, hep birlikte, YÖN'de en gerçek milliyetçilerin solcular olduğunu kanıtlamaya çalışmıştık, hatırlarsınız.

1945'lerde, kimse ağzına sosyalizm sözünü alamazken, ben YKE öğrencisi olarak Prof. H. Lasky'nin "Demokrasi ve Sosyalizm" adlı kitabını okuyup, arkadaşlarıma tanıttım, özetini dergimizde yayınladım. Bu yüzden, sonraki siyasal yaşantımda, seçim bölgemde ve TBMM'de çok suçlamalara uğradım. 1946'da Varlık Dergisinde, "Halkı bilinçlendirmek, uyandırmak, sokuluksa, köy

enstitüleri de, ben de solcuyum!" diye ilk kez haykıran Şükrü Koç idi. 1960'-lardan sonra, Türkiye Öğretmen Dernekleri Federasyonu'nda genel başkan olarak, grev hakkı ve toplu sözleşmeli sendikal hak kavgası veren Şükrü Koç idii. Ankara'da tarihimizin hak aramaya yönelik ilk mitingini, öğretmen yürüyüşünü Şükrü Koç yaptı.

CHP milletvekili olarak, partim içindeki "ortanın solu" hareketini yakından izleyen birisiniz. Kabul edeceksinizdir ki o hareketin öncülerinden birisi Şükrü Koç idi. TBMM'de yıllarca özgürlük, demokrasi için kavga veren, bu mücadeleyi gazete, dergi ve kitaplarda kalemiyle sürdüren, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak siyaset düzeyinde "solculuğu" meşrulaştırma çabasında bulunan insanların içinde Şükrü Koç'un adı herhalde geçecektir. Düşüncelerimi, her zaman, dobra dobra söylediğim için, parti içinde, çok eleştiriye uğradım. Kimisi "aşırı solcu"luğumdan bahsetti. Şimdi de "sağcı"lığıma yer bulundu. Demek ki, demokrasi ve sosyalizm için savaşıma devam etmemiz gerekiyor!..

Hüseyin Atmaca'nın yanıtı:

Kırk yıl önce de bugün de halkın, emekçinin hakkını savunan, köylünün sömürüldüğünü anlatan yazar-çizerlere olduğu gibi, öğretmen ve öğrencilere de "komünistlik" yakıştırması yapılmıştır. Kanımca, komünistlik o kadar kolay bir şey değildir. Onun içindir ki, SSCB'de bile, bu işi beceremedikleri ortaya çıktı. Onun için, bu yakıştırmalar her zaman doğru değildir ve olmamıştır. Gerçi bizim Yüksek Köy Enstitüsü'nde, sonsuz bir düşünme, tartışma ve fikir özgürlüğü vardı. Dileyen dilediği kitabı okurdu. Biz de hem sağ, hem de sol yayınları okumuşuzdur.

Türk milli eğitiminde isimleri saygıyla anılan Tonguç'lar, Yücel'ler, beni, Öğrenci Derneği başkanı sıfatım nedeniyle daima yakınlarında bulundurmuşlar, sofralarına oturtmuşlar, en önemli sorunların çözümünde, öğrenci katılımını benimle sağlamaya çalışmışlardır.

Yıllarca, Kızılçullu ve Yüksek Köy Enstitüsü'nde Öğrenci Derneği başkanlığı yaptım. Yönetime katıldım. Bir ölçüde, okulun her çalışmasının sorumluluğunu paylaştım. Böyle bir kişi kendi sorumluluğu altındaki olayları ve öğrencilerin çalışmalarını milletvekili ya da meclis başkanı niye ihbar etsin? Bu tamamen yalandır, iftiradır.. Yarım asra yaklaşan bir zaman süresince, aynı kişiler, bu iftirayı, taşıyıp durmuşlardır. Arkadaşlarım Şükrü Koç, Cemal Yıldırım, Arif Gelen ve F. Özçelik ile Öğrenci Derneğinde birlikte çalıştık. Ama, yazdığınız gibi bu milliyetçi derneği değildi. Okulda, her yüksek eğitim kurumunda olduğu gibi, o devirde, bir tek dernek kurulmuştu ve M.E. Bakanlığı'nın denetimindeydi. Seçimi kaybedenler, hep kaybettiler. O dönemde başlayan bu zıtlaşmayı kan davasına dönüştürenler, size bu uydurmaları nakledenler ya da yazıp da sizin okuduklarınıza imza koyanlar aynı kişilerdir. Boğaziçi'nde köy edebiyatı ve köy enstitüsü ticareti yapan bu arkadaşlarımız, kendilerini solcu, devrimci sayarlar da, Hakkari'de Cudi dağında, Kütahya'da, Maraş'ta, Rize, Muğla ve Aydın'da köy köy dolaşıp 2000 ilkokul binası yaparken sağlığını kaybeden Hüseyin Atmaca'yı sağcı olarak nitelerler. Bu ikiyüzlülüğe, en azından

sizin gibi güçlü yazarlarımız, gerçekten ilericiliği, solculuğu, devrimciliği iyi bilen arkadaşlarımız iltifat edip, onların hükümlerini ciddiye almamalıdır.

Bazı arkadaşlarımız yedek subay okulundan er olarak çıkarılmışlardır. Bunların içinde, benim en yakın dostlarım da vardı... Ama, askerliğini er olarak yapmak durumunda olan arkadaşlarımız, öğretmen olarak çalıştıkları köy enstitülerindeki gerici odakların tertiplerine uğradıklarını hem kendileri itiraf etmişlerdir, hem de bu konuyla ilgili pek çok yayın yapılmıştır.

Anlaşılıyor ki bir kısım insanlar, başlarına gelen talihsizlikleri, hala, Öğrenci Derneği seçimlerindeki duygusallıkla yorumlamaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

6. Kazım Karabekir, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne 20 Nisan 1947 günü gitmiş, yaptığı konuşmada "Sizin maddi olarak ileriye hamleler yaptığınızı görerek hayranlık duyuyorum" diye konuşmuştur. Karabekir Kazım, Ülkümüz Kuvvetli bir Türkiyedir, İktisadi Yürüyüşler Matbaası, 1947, S:27

7. Aybar ile ilgili davalar hakkında bkz. Mumcu Uğur, Aybar ile Söyleşi, Sosyalizm ve Bağımsızlık. Tekin Yay. S: 31

Aybar, İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesinde Sabahattin Ali'nin Zincirli Hürriyet gazetesinde yayınlanan "Asıl büyük tehlike bu iktidarın devamıdır" yazısı nedeniyle yargılanmış ve 1 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı.

M. Ali Aybar, savunmasında Amerikalılar ile imzalanan ikili anlaşmaları eleştirmiş ve "Bu iki antlaşmanın altına imza koyanların artık Türk istiklalinin korunmasından bahsetmeye ve Atatürk'ün (Yurtta sulh, cihanda sulh) düsturu ile ifade ettiği Milli Misakçı emperyalizm düşmanı politikasını devam ettirdiklerini söylemeye hakları yoktur" diye konuşmuştur.

İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği bu cezayı, Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesince Cumhurbaşkanına hakaret suçundan verilen 3 yıl ağır hapis cezası izlemişti.

Sabahattin Ali ile birlikte Markopaşa dergisini çıkaran Aziz Nesin de "Nereye Gidiyoruz" başlıklı bir broşürü nedeniyle ceza yasasının 161. maddesi gereğince mahkum oluyor ve cezasını çektikten sonra da Bursa'ya sürgüne gönderiliyordu. Nesin, Aziz; Bir Sürgünün Anıları, Bilgi Yay., S:158.

Bu madde Orhan Apaydın'ın 1962 yılında verdiği bir yasa önerisi ile değiştirilmiş, maddenin 6, 7 ve 8. fıkralarında yer alan "milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunma fiili" madde metninden çıkarılmıştır.

8. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayı ve Ali Ertekin'in kimliği ile ilgili olarak bkz. Çukurkavaklı, Kemal, Sabahattin Ali Olayı, Yenigün Yay., S: 393 vd; Bezirci, Asım; Sabahattin Ali, Amaç Yay., S: 72 vd; İleri, Rasih Nuri; Vatan, 13-14 Mart 1978; İleri, "Sabahattin Ali Sınırda Değil, Sorguda Öldü" Yazko. Somut 4.5.1984 Küçük Yalçın, Sabahattin Ali ve Ölümü. Edebiyat Cephesi, 1-31 Temmuz 1980; Erkoca Yurdagül, Sabahattin Ali Nereye Gömüldü? Cumhuriyet, 2 Haziran 1988

9. Nâzım Hikmet'in davaları ile ilgili olarak bkz. Coşkun, Atilla, Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nâzım'ın Davaları, Cem Yay., İst.,1989

10. Prof. Dr. Selahattin Ertürk geçtiğimiz yıllarda öldü.

Prof. Ertürk'ün kızı Doç. Dr. Yakın Ertürk babasının siyasal düşüncelerinin bir gelişim sürecinde irdelenmesi gerektiğini, yapılacak bu inceleme için de Prof. Ertürk'ün son yıllarında laikliği savunduğu ve bu uğurda mücadele ettiğini bildiren bir mektup da yazmıştı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Nâzım Hikmet'in Atatürk'e yazdığı bu mektup, Nâzım'ın akrabası Ali Fuat Cebesoy tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda yatan Atatürk'e verilmek istenir; ancak hastalık nedeniyle mektup, Atatürk'e verilemez. Bu mektup Haluk Şehsüvaroğlu tarafından saklanmak üzere Muhtar Ernata'ya verilir. Muhtar Ernata da mektubu Doğan Avcıoğlu'na verir. Avcıoğlu da bu mektubu Yön Dergisi'nde yayınlar (Yön, 3 Şubat 1967).

2. Nâzım Hikmet, TKP'ye üyeydi. Bkz. Tunçay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, 3. bası; Bilgi Yay., S: 362; ayrıca İhmalyan, Vartan; Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yay., S: 206-207

3. Yön, 27 Ocak 1967, Avcıoğlu, Doğan; Şevket Süreyya ile Bir Konuşma: Nâzım Hikmet Ankara'da.

4. Korcan, Kerim; Harbiye Kazanı, E.Yay., İst., 1990, s:175

5. Erkekce, Özgüner Avni, Kanla Örtülen Sır, Nisan 1986.

6. Karakuş Emin, İşte Ankara, Hürriyet Yay., S: 103 vd;

Ulus 18 Ekim 1945; Cumhuriyet 25 Ekim 1945; Ulus, 9 Kasım 1945; Ulus 12 Ekim 1946; Cumhuriyet 12 Ekim 1946; Ulus 9 Kasım 1946; Cumhuriyet 9 Kasım 1945; Ulus 4 Kasım 1946; Yedigün 24 Kasım 1946.

7 Ulus 10-11 Temmuz 1946

8. Erkekçe, Muzaffer Kayalıbay Cinayeti 1987 Haziran.

9. Sayılgan Aclan, Solun 94 Yılı, 1871-1965, Mars Matbaası, 1968, S: 245 Vd.

Reşat Fuat Baraner hakkında iddianeme düzenleyen Yargıç Şevki Mutlugil, ırkçılık-Turancılık davasında sanıkların aklanmalarına karar veren İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesinin de duruşma yargıcıdır (İstanbul 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 31.3.1947 gün 1947/3 sayılı gerekçeli kararı).

Mahkemenin öteki üyeleri, Başkan Tuğgeneral Yaşar Yenicioğlu, askeri üye Tuğbay Ömer Köprülü'dür

10. TBMM Tutanak Dergisi B: 7, 21.11.1957 0:1 S:144 vd. Bu oturumlarda CHP'li Faik Ahmet Barutçu ile Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı, Necip Bilge ve DP'li Halil Özyürek tasarıya karşı çıkmışlardı. Mumcu Uğur, Devrimci ve Demokrat, Tekin Yay., İst., 1985, S: 259 vd.

11. 1960 İhtilalinden sonra Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet

Divanı'nda örtülü ödenek davasında bu konu ortaya çıkmış; Milli Emniyet Başkanlığına vekalet eden Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, mahkemede bu ilişkilerin örgütün eski başkanlarından General Behçet Türkmen zamanında kurulduğunu söylemiştir. (Örtülü Ödenek Davası Tutanakları, S: 249)

Olay, Korur tarafından Başbakan Menderes'e bildirilmiş ve daha sonra bu yardım malzeme yardımı olarak doğrudan doğruya Milli Emniyet Başkanlığına yapılmıştır (Mumcu Uğur, 17 Mart 1990).

Türkmen, 12 Eylül askeri hükümetinin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'in babasıdır.

12. Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Üdamı Değillerdir. 20 Haziran 1949, Hazırlayanlar; Müstakil Demokratlar grubu. Bu grup şu milletvekillerinden oluşuyordu:

Mehmet Aşkar, Hazım Bozca, Ahmet Çınar, Hasan Dinçer, Fethi Erimçağ, Behçet Gökçen, Ali Rıza Kırsever, Şahin Lacin, Ahmet Oğuz, Dr. Mithat Sakaroğlu, Ahmet Kemal Silivrili, Ahmet Tahtakılıç.

AD DİZİNİ

A

Abdülhamit (2): 12, 13,
Adal, Osman Sabri: 58
Adalan, Melik: 132
Adalı, Ferruh: 133
Adil, Esat: 71, 74
Adıvar, Adnan: 88, 98
Adıvar, Halide Edip: 72, 98
Ağaoğlu, Ahmet: 36
Ağca, Mehmet Ali: 155
Ahmet İzzet Paşa: 19
Akdemir, Hamdi: 81
Akder, Necati: 81
Aker, Abdullah: 54
Akpolat, İhsan: 86
Aksoy, İzzet: 146
Aksoy, Lütfi: 66
Aksoy, Tevfik: 87
Akşar, Asım: 89
Akyol, Sami: 83
Aldoğan, Sadık: 76, 88
Alemcan, İdris: 35
Ali, Filiz: 57, 156
Ali, Sabahattin: 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 64, 67, 71, 75, 82, 87, 106, 107, 110
Alkan, Kemal: 68
Alkılıç, Sadi: 123
Alnar, Hasan Ferit: 122, 123
Aloç, Kâzım: 58, 63, 64, 65, 127
Altan, Fehiman: 58, 62
Altay, Ekrem: 89
Altaylı, Enver: 155
Antel, Sadrettin Celâl: 50, 77, 125, 132
Apaydın, Orhan: 163
Apaydın, Talip: 114, 161
Aras, Tevfik Rüştü: 21, 27, 28, 71, 74, 75, 76, 94, 95, 100, 101, 109, 158
Argun, Tahsin: 58, 66
Arık, Remzi Oğuz: 62
Arıkan, Saffet: 81, 86
Arpacıoğlu, Ömer: 100, 101
Arsal, Sadri Maksudi: 87
Artak, Hamdi: 132
Arzan, Neşet Naci: 76
Akşar, Mehmet: 144
Ataç, Nurullah: 165
Atakan, Tahsin: 129, 132
Atatürk, Mustafa Kemal: 3, 5, 26, 28, 38, 41, 49, 52, 56, 60, 61, 63, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 88, 93, 101, 142, 143, 154
Atay, Falih Rıfkı: 103
Atıkan, İhsan: 114
Atılhan, Cevat Rıfat: 36
Atilla, Coşkun: 156
Atmaca, Hüseyin: 115, 161, 162
Atsız, Bedriye: 47
Atsız, Nihal: 30, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 61, 63, 65, 82, 84, 106, 107, 110, 112, 119,

125 128, 134, 156, 157
Atsız, Yağmur: 57, 134
Avcıoğlu, Doğan: 138, 161, 164
Ayaş, Hasan: 114
Aybar, M. Ali: 98, 119, 163
Aydemir, Şevket Süreyya: 138, 140
Aydemir, Talât: 69
Aydoğan, Turan: 114
Aytekin, Sefer: 89

B

Bakü, Mürsel: 42
Bala, Mirza: 39
Balkan, Mehmet: 80
Banguoğlu, Tahsin: 64
Baraner, Reşat Fuat: 151, 164
Barınan, Nurullah: 58, 66, 132, 157
Barkın, Rabii: 64
Baruönü, İsfendiyar: 58, 157
Barutçu, Faik Ahmet: 164
Barlas, Mehmet: 119
Barlas, Cemil Sait: 119
Basutçu, Halil: 116
Başaran, Mehmet: 114, 161
Başgöz, İlhan: 87
Başkır, Zeki Velidi: 38
Başol, Salim: 75
Başoğlu, Muzaffer Şerif: 81, 82, 88, 127, 130
Baştımar, Zeki: 151
Bayar, Celâl: 71, 72, 94, 95, 98, 101, 102, 103, 108, 109, 140, 158
Bayar, Hikmet: 116
Baykurt, Cami: 71, 74, 76, 94, 95, 107, 99, 100, 101, 107, 109, 158
Bayrak, Saim: 58
Bayrakçı, Ahmet Ali: 58
Bayramoğlu, Reşat: 146, 147
Belbez, Hikmet: 111
Belli, Mihri: 160
Berle, Adolf A.. 12
Berkes, Mediha: 79, 83, 114, 126, 127, 128, 158
Berkes, Niyazi: 72, 79, 81, 82, 83, 88, 89, 121, 125, 127, 128, 129, 130, 132
Berkök, İsmail: 68
Berksoy, Semiha: 122
Bezirci, Asım: 163
Bilbaşar, Kemal: 158
Bilen, Yusuf Bahri: 147
Bilge, Necip: 164
Bilgiç, Sait: 58
Birgit, Orhan: 158
Bolayırlı, Nasır: 87
Bora, Kemal: 146
Boran, Behice: 71, 72, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 134, 121, 125, 128, 130, 132, 158
Boratav, Korkut: 85
Boratav, Pertev Naili: 49, 55, 72, 79, 80, 81, 82, 89, 121
Boratav, Can: 128
Bozca, Hazım: 165
Bozcalı, Ali Nur: 31
Bölükbaşı, Osman: 164
Brezinski Zbigniew: 155
Budak, Serif: 161

C

Cafer, Ahmet Sait: 38, 41
Caferoğlu, Resulzade Ahmet: 30, 41, 155
Cansever, Hasan Ferit: 58, 60, 69
Carım, Fuat: 21
Cemal Paşa: 16, 17
Cemal Paşa (Mersinli): 17
Cebesoy, Ali Fuat: 22, 123, 164
Cemgil, Adnan: 71, 83, 121, 124, 126, 127, 158, 159
Civan, Şaban: 150
Conk, Cemil: 146

Conk, Celadet: 148
Conker, Nuri: 100, 101
Conker, Mahmut Naci: 101

Ç

Çağlar, Behçet Kemal: 64, 99
Çağlar, Mehmet: 89
Çağlayangil, İhsan Sabri: 157
Çakmak, Fevzi: 15, 22, 26, 27, 43, 75, 76, 90, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 105, 107, 108, 120, 123, 134, 143, 154
Çakmak, Adnan: 120
Çakeri, Hüsrev: 154
Çankaya, Ali: 54
Çapanoğlu, Cevat: 149
Çetinkaya, Ali (Kel Ali): 49
Çınar, Ahmet: 165
Çıtakoğlu, Niyazi: 89
Çiçerin: 21
Çiftfiliz, Mukaddes: 89
Çohruk, Kâmran: 58, 68, 131
Çoker, Ziya: 54

D

Değirmer, Hüsnü Şerif: 151, 160
Demir, Ahmet: 58, 68
Demirağ, Nuri: 60
Demiröz, Veli: 134
Deniz, Ömer: 123
Dimitrof: 77
Dinç, Hicabi: 75
Dinçer, Hasan: 165
Dinçer, Nabi: 130, 131, 132
Dino, Abidin: 87
Doğanay, Mehmet: 116
Dosdoğru, Sabiha: 158
Dosdoğru, Hulusi: 158
Dördüncü, Halil Lütfü: 75
Dr. Nazım: 21
Dr. Harun: 43
Dündar, Ali: 134
Düzgören, Seyfi: 21

E

Ecevit, Fahri: 89
Ediz, Hasan Ali: 77, 125
Egemen, Bedii Ziya: 54
Egesel, Altay Ömer: 134
Elbert, Karl: 122
Eliçin, Asiye: 114
Ellez, Ahmet: 58
Ellezoğlu, Ahmet: 126
Emre, Ahmet Cevat: 50
Enver Paşa: 2, 5, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 37, 60, 144, 153
Erdem, Lütfullah: 89
Erden, Ali Fuat: 17, 25, 26, 27, 42, 43, 68
Erden, İbrahim: 89
Erdoğan, Azmi: 114
Erhat, Azra: 130
Erim, Nihat: 123
Erim, Çağ Fethi: 165
Eriş, Muzaffer: 58, 157
Erkök, Selâhattin: 86
Erkök, Yakın: 66
Erkut, Cevdet: 68
Erem, Faruk: 87
Erkilet, Hüseyin Hüsnü: 8, 16, 25, 26, 27, 30, 36, 40, 42, 43, 60, 68, 70, 154
Ermete, Sururi: 132, 133
Ersen, Tevfik: 89
Ertaş, Ahmet: 114
Ertekin, Asaf: 89
Ertekin, Ali: 120
Ertuğrul: 14
Ertürk, Selâhattin: 80, 82, 86, 87, 89, 129, 133, 164

Esen, Bülent Huri: 110, 111, 112, 133
Esendal, Memduh Şevket: 41
Etem, Sadri: 139, 141
Evliyazade, Özdemir: 71
Eyüpoğlu, Muallâ: 116
Eyüpoğlu, Bedri Rahmi: 117

F

Fagil, Müstecip: 44
Faris, Erkmen: 30, 31
Fıratlı, Nezih: 89, 130, 131

G

Gelen, Arif: 115, 162
General Allanb: 17
General Barotof: 16
General Falkenhein:
General Gehlen: 16
General Kostring: 33
General Mod: 21
General Sikorski: 16
General Rommel: 38
General Zekt: 28
Gerede, Hüsrev: 21
Göğüş, Ali İhsan: 42
Gölpınarlı, Abdülbaki: 159
Gökalp, Ziya: 125
Gökçe, Enver: 45, 57
Gökçen, Behçet: 71
Gökçay, Abdurrahim: 165
Göktürk, Hüseyin Avni: 36
Gökyay, Orhan Şaik: 54
Gönensay, Hıfzı: 55, 58, 121, 128
Görken, Meliha: 53
Gözübüyük, Abdullah Polat: 146
Güllüoğlu, Şükrü: 111, 132, 134
Gümrükçüoğlu, Osman: 50
Gündüz, Asım: 54
Günel, Refik 93
Gürkan, Ahmet: 150

H

Hacı Ahmet Paşa: 14
Halil, Mükrimin: 56
Hazar, Faik: 29
Hatipoğlu, Şevket Raşit: 113
Henze, Poul: 33, 155
Hesane: 14
Hızır, Nusret: 129
Hilger: 2, 5
Hikmet, Nazım: 77, 91, 92, 99, 112, 121, 123, 139, 140, 141, 143, 151, 161
Hisarcıklı, Fazıl: 58
Hitler: 1, 9, 11, 12, 14, 23, 24, 28, 29, 34, 60, 73, 84, 103, 151, 153
Hoover, John Edgar: 13
Hüseyin, Şerif 16
Hürrem, Arman: 161

I

Ilgaz, Rıfat: 126
Irmak, Mehmet: 58

İ

İleri, Rasih Nuri: 160, 163
İlhan, Atilla: 97
İlhan, İhsan: 13
İnal, Mustafa: 114
İnan, Arı: 140
İnan, Rauf: 114, 115, 116
İnce, Hamit Şevket:51, 52, 56, 58, 146, 147

İncedayı, Cevdet Kerim: 30
İnönü, İsmet: 27, 28, 34, 45, 46, 47, 49, 58, 75, 107, 110, 112, 113, 116, 135, 140
İnönü, Ömer: 150
İshaki, Ayaz: 30
İsfendiyaroğlu, Fethi: 116

K

Kaan, Galip: 68
Kadıgil, Yusuf: 58, 157
Kadırgan, Besim: 88
Kanat, Haşin: 114
Kansu, Ceyhun Atuf: 61, 70
Kansu, Şevket Aziz: 81, 85, 125, 129
Kantar, Baha: 87
Kapan, Rasih: 64
Kara Sultan: 148
Karabekir, Kâzım: 15, 18, 22, 42, 115, 130, 155
Karadağlı, Ahmet: 58, 63
Karadağlı, Neriman: 58, 63
Karakaş, Emin: 164
Karal, Enver Ziya: 54, 78, 79, 82, 83
Karamağralı, Halûk Opan: 82, 85, 89, 130, 131, 133
Karamuk, Ziya: 50, 132
Karay, Talât: 87
Karayel, Sami: 66
Karel, Reşit: 76
Karl Radek: 20
Kasnalan, Halil: 22
Kaya, Şükrü: 71, 139, 142, 143
Kayalıbay, Muzaffer: 149, 150, 161
Kayhan, Niyazi: 114
Kayral, Bekir: 146
Kâzım, Miralay: 36
Kemal, Edige: 44
Kemal, Edibe: 35
Kemal, Namık: 66, 72
Kemal, Suud: 64
Kılıç, Ali: 154
Kılıçoğlu, Vecibe: 87
Kıpçak, Yusuf: 36
Kırdar, Lütfi: 58, 74, 75
Kınımal, Edibe: 37
Kınımer, Cafer Seyit Ahmet: 35, 155
Kırmacı, Rıdvan: 148
Kırsever, Ali Rıza: 165
Kısakürek, Necip Fazıl: 159
Kıvılcımlı, Hikmet: 78
Killigil, Nuri Paşa: 2, 12, 13, 14
Kocatürk, Kenan: 155
Koç, M. Şükrü: 115
Koç, Şükrü: 161
Koç, Süreyya: 124
Koçak, Sait: 58, 68
Korcan, Kerim: 164
Korur, Ahmet Salih: 165
Korutürk, Fahri: 69
Köni, Burhan: 54
Köprülü, Fuat: 98, 99, 102, 109
Köprülü, Ömer: 68
Kral Hüseyin: 16
Krecmer: 15
Kubalı Hüseyin Nail: 160
Kurtuluş, Fahri: 85, 88
Kut, Aydın: 15
Kut, Cengiz: 15
Kut, Halil Paşa: 15
Kut, Şükriye: 15
Kutlar, İbrahim Tevfik: 157
Küçük, Yalçın: 163
Külâhlıoğlu, Mehmet: 58

L

Lacombe, Oliver: 81
Laçin, Şahin: 165
Löker, Erhan: 87
Lenin: 20, 21, 22

M

Mediha: 14
Menderes, Adnan: 71, 72, 94, 98, 102, 109, 113, 158
Menemencioğlu, Numan: 27, 30, 37, 66
Menger, Ahmet Veli: 35, 43, 155
Mercan, Reşit: 144, 145, 146, 147, 148
Moğolkoç, Galip: 87
Molo, Emin: 62
Mot, Avni: 62
Muhsin, Ertuğrul: 122
Muratyan, Rober: 149
Mustafa, Mümin: 36
Mutlugil, Şevki: 68, 164
Münşi, Hilâl: 36
Müstecapoğlu, Esat Adil: 78, 158

N

Naciye Sultan: 14
Nazar, Ruzi: 33, 155
Nesin, Aziz: 71, 119, 158, 159
Neşet, Naci: 15
Noyan, Abdülkadir: 81, 86
Noyan, Sabit: 57, 58, 68
Nur, Rıza: 60, 62

O

Oğuz, Ahmet: 165
Oğuz, Ahmet Şükrü (Yenibahçeli): 40, 155
Oğuz, Burhan: 155
Oğuz, Cemal: 58, 64, 67, 69, 130
Okey, Kâmil: 146
Okyar, Fethi: 123
Olgun, İhsan: 86
Onan, Necmettin Halil: 79, 84, 88
Orbay, Haşmet: 15, 143, 144
Orbay, Kâzım: 15, 21, 22, 144
Orbay, Rauf: 134
Orhon, Hamdi: 86
Orhon, Orhan Seyfi: 30, 60
Orkun, Hüseyin Namık: 58, 66, 132
Ortaç, Yusuf Ziya: 30, 60

Ö

Öcal, Cemal Oğuz: 58, 69
Ölçer, Nazan: 155
Ökmen, Mümtaz: 147
Öner, Kenan: 58, 68, 76, 106, 107, 109, 111, 112, 116, 117, 121, 124, 125
Öngören, İbrahim Tali: 21
Östabağ, Lütfi: 89
Ötüken, Adnan: 132
Öymen, Örsan: 57
Özalp, Kâzım: 150
Özalp, Teoman: 150
Özbek, Hamza Sadi: 58, 66, 69
Özcan, Ali: 114
Özçelik, Fahri: 115, 162
Özel, Bahattin: 89, 130, 131
Ösgelen, Necdet: 136
Özgüner, Avni: 164
Özkaynak, Ziya: 58, 61, 62, 66
Özkınımlı, Atilla: 156
Özmen, Abidin: 132
Öztürk, Emrullah: 114
Öztürk, Fahrettin: 110
Öztürk, İsa: 114
Özyörük, Halil: 164

P

Pavloviç: 50
Peker, Recep: 90, 93, 115, 150

Peker, Yalçın: 150
Pazarlı, Osman: 88
Prens Abdülkadir: 11

R

Resulzade, Mehmet Emin: 30, 36, 39
Rıza, İbrahim: 66
Risch: 29
Rosenberg, Alfred: 35

S

Sabis, Ali İhsan: 16, 25, 26, 30, 36, 60, 70, 154
Safa, Peyami: 30, 56, 103, 104, 159
Saik, Orhan: 55
Sakaroğlu, Mithat: 165
Sancar, Necdet: 58, 63, 65, 67, 69, 128, 132, 157
Saraçoğlu, Şükrü: 37, 44, 48, 108, 113
Saraçoğlu, Cemalettin: 110
Sargın, Nihat: 87
Satır, Kemal: 86
Savaşer, Cihat: 58, 61, 157
Saydam, Refik: 37, 44
Sayılgan, Aclan: 164
Sazak, Emin: 113
Selen, Hamit Sadi: 54
Semerci, Bekir: 114, 161
Serdengeçti Osman Yüksel: 58, 69, 82, 132
Sertel, Mehire: 150
Sertel, Sabiha: 32, 71, 72, 74, 75
Sertel, Zekeriya: 32, 71, 74, 75, 76, 78, 79, 93
Silivrili, Ahmet Kemal: 165
Sirer, Reşat Şemsettin: 50, 80, 115
Sofuoğlu, Zeki: 58, 80, 82, 132
Solok, Nazmi: 17
Soyak, Hasan Rıza: 76
Soylu, Mustafa: 132
Soysal, Emin: 88, 113, 115, 117, 156
Söğütlügil, Feridun: 148
Sökmensüer, Şükrü: 80, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 105
Stalin: 24, 42
Steinhardt, Laurence: 31, 32
Suphi, Mustafa: 21, 50, 90
Süerdem, Rıfat: 148

Ş

Şahabettin, Cenap: 119
Şakir, Bahattin: 20, 21
Şardağ, Rüştü: 94
Şehsuvaroğlu, Haluk: 164
Şemsettin, Reşat: 50
Şenel, Cebbar: 58, 69
Şeref, Muaffak: 71
Şerif, Muzaffer: 81

T

Tahtakılıç, Ahmet: 165
Talât Paşa: 19, 20
Tan, Hadi: 51
Tandoğan, Haldun: 144
Tandoğan, Nevzat: 127, 144, 147, 149
Taner, Nail: 146
Tanyu, Hikmet: 58, 61, 69, 80, 82, 87, 129, 131, 157
Taşçıoğlu, Rezan: 114
Taşpınar, Abdurrahman: 146
Taşkent, Kâzım: 36
Temir, Ahmet: 35, 36
Tevetoğlu, Fethi: 53, 58, 61, 67, 69, 128, 157
Tiritoğlu, Alâttin: 113
Togan, Zeki Velidi: 30, 36, 41, 58, 59, 60, 63, 67, 69, 157

Toğay, Muharrem Fevzi: 30
Tonguç, İsmail Hakkı: 79, 112, 113, 115
Toydemir, Mehmet: 114
Toygar, Cesaret: 114
Toygar, Cemil: 114
Tözün, Rüknettin: 87
Tuğrul, Mehmet: 87
Tunaboylu, İsmail Hakkı: 29
Tuncay, Mete: 154
Turan, Ziya: 132
Turan, Numan: 149
Turhan, Talât: 120
Tutar, Refik: 148
Tümtürk, İsmet: 58
Tümtürk, İsmet Rasim: 119, 132, 157
Türk, İbrahim: 115
Türkeş, Alpaslan: 58, 67, 69, 128, 129, 133, 134, 155
Türkkan, Reha Oğuz: 58, 60, 62, 63, 65, 66
Türkkan, Orhan: 61, 66
Türkkan, Halit Ziya: 66
Türkkan, Saibe: 165
Türkmen, Behçet: 165
Türkmen, İlter: 165

U

Ulus, Ahmet: 90
Uma, Hakkı: 147
Ural, Rıfat: 114
Uran, Hilmi: 47, 58
Uz, Muzaffer: 58, 68

Ü

Ülküsal, Müstecip: 35
Ünan, Saffet: 51, 53

W

Woerman, Ernst: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 28

V

Vartan, İhmalyan: 164
Veli, Orhan: 90, 126
Von Weizsacker Ernst: 11
Von Rintelen: 2, 10
Von Papen Franz: 2, 5, 7, 8, 9, 11, 24, 25, 34, 42, 70, 154
Von Hentig: 7, 10, 11, 43
Von Grate: 10
Von Ribbentrop Joushim: 11, 28, 34, 35, 36, 37, 42
Von Gleich: 15
Von Der Goltz: 15
Von Mende: 35
Von Kress: 17
Vrana, Kani: 128

Y

Yalçın, Aydın: 66
Yalçın, Hüseyin Cahit: 72, 74
Yalçın, Serap: 87
Yalçın, Osman: 116
Yardımcı, Celâl: 146
Yazgan, Yusuf Ziya: 68
Yenicioğlu, Yaşar: 68, 164
Yetkin, Suud Kemal: 88, 129
Yıldırım, Cemal: 17, 115
Yinal, Fazlı: 50
Yurdagül, Enkoca: 163
Yusuf İzzet Paşa: 18
Yücel, Can: 105
Yücel, Hasan Ali: 59, 50, 53, 68, 79, 82, 85, 88, 106, 107, 108, 109, 112, 115, 127
Yüksel, Osman: 58, 65, 69, 80, 82

Z

Zengingönül, İsmail: 132
Zinoviev: 21

um:ag VAKFI YAYINLARI

1) SUÇLULAR VE GÜÇLÜLER
2) SAKINCALI PİYADE
3) BİR PULSUZ DİLEKÇE
4) BÜYÜKLERİMİZ
5) ÇIKMAZ SOKAK
6) TÜFEK İCAD OLDU
7) SİLAH KAÇAKÇILIĞI VE TERÖR
8) SÖZ MECLİSTEN İÇERİ
9) TERÖRSÜZ ÖZGÜRLÜK
10) PAPA-MAFYA-AĞCA
11) LİBERAL ÇİFTLİK
12) DEVRİMCİ DEMOKRAT
13) AYBAR İLE SÖYLEŞİ
14) İNKILAP MEKTUPLARI
15) RABITA
16) 12 EYLÜL ADALETİ
17) BİR UZUN YÜRÜYÜŞ
18) TARİKAT, SİYASET, TİCARET
19) KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR
20) 40'LARIN CADI KAZANI
21) KÜRT İSLAM AYAKLANMASI
22) GAZİ PAŞAYA SUİKAST
23) KÜRT DOSYASI

Gazetecinin ve tarihçinin işlevleri ayrıdır. Gazeteciler, tarih yazmazlar; tarihçilerin yararlanacağı kayanakları bulmaya ve sunmaya çalışırlar.

Tarihçinin görevi başkadır. Tarihçi, tarih yazarken, anılardan ve belgelerden yararlanır. 40'lı yıllarla ilgili birçok anı yayınlandı. Bu dönemde yaşanan olayların hemen hepsi, ayrı ayrı incelenmeye değer konulardır.

Amacım kuşbakışı da olsa 40'lı yılları biraz daha yakından görebilmek ve gösterebilmekti. 40'lı yıllar bugünleri de yönlendiriyor. Cadı kazanları bugün de kaynıyor. Kazanlarda yananlar, kazanların altına odun atanlar, bugün başka başka insanlar. Ama sonuç değişiyor mu? Hayır !"

Uğur Mumcu

um:ag

ISBN 975-8084-13-5
9 789758 084135

um:ag
KDV Dahil
550.000 TL